

Forensic Auditing : de aanbodzijde

Mara ROJAS Y ALCAZAR

promotor :
Prof. dr. Roger MERCKEN

Woord vooraf

Deze eindverhandeling kwam tot stand in het kader van mijn tweede licentie Toegepaste Economische Wetenschappen aan de Universiteit Hasselt. Dit project vormt dan ook het sluitstuk van mijn opleiding. Doorheen de jaren groeide mijn interesse voor audit en fraude en uit deze belangstelling vloeide de keuze van het onderwerp van deze eindverhandeling voort.

De afgelopen maanden kon ik rekenen op de hulp van vele mensen. Graag zou ik van deze gelegenheid gebruik willen maken om hen te bedanken. In de eerste plaats wil ik een woord van dank richten aan mijn promotor Prof. dr. Roger Mercken voor zijn deskundige begeleiding en opbouwende kritiek.

Verder zou ik alle bevoorrechte getuigen willen bedanken voor hun vakkundige uitleg. Ondanks hun drukke bezigheden maakten zij tijd vrij om mij de nodige informatie te verschaffen en te antwoorden op mijn vele vragen. Zij maakten het praktijkgericht onderzoek mogelijk.

Tot slot gaat mijn dank uit naar mijn ouders voor hun steun en de kansen die ik de voorbije vier jaar heb gekregen. Als laatste wil ook graag al mijn vrienden, vriendinnen en kennissen bedanken die mij de afgelopen maanden geholpen hebben om door te zetten in moeilijker tijden.

Samenvatting

Meer en meer bedrijven in België worden geconfronteerd met fraude in allerlei vormen. Veel fraudegevallen worden niet aangegeven, maar steeds vaker wordt een forensic auditor aangesteld om een fraudeonderzoek te voeren. Aangezien forensic auditing minder bekend is leek het mij interessant om me te verdiepen in de forensic auditing.

Deze eindverhandeling is opgedeeld rond twee centrale vragen:

1. Wat is forensic auditing?
2. Hoe ziet de aanbodzijde van de forensic auditing eruit in België?

Het onderzoek werd gevoerd door middel van een literatuurstudie gebaseerd op boeken en artikels en door de bevraging van bevoorrechte getuigen.

Er kan geen antwoord gegeven worden op de twee centrale vragen voordat er eerst dieper is ingegaan op het begrip fraude. Fraude kan onmogelijk losgekoppeld worden van forensic auditing, aangezien forensic auditing draait om het onderzoeken van fraude.

In deze eindverhandeling wordt fraude besproken vanuit het standpunt van de verschillende instituten die richtlijnen ontwikkelen omtrent audit. Hieruit kan besloten worden dat fraude de bewust bedrieglijke voorstelling is van financiële informatie door werknemers, management of derden. Fraude kan dus opgedeeld worden in werknemersfraude, managementfraude en fraude door derden. Werknemersfraude betreft vooral verduistering van bedrijfsmiddelen of vervalsing van bedrijfsdocumenten. Managementfraude bestaat meestal uit frauduleuze financiële rapportering. Fraude door derden komt voornamelijk voor in de vorm van 'crime companies'.

De verwachtingskloof is het verschil tussen de verwachtingen van de gebruikers van de jaarrekening ten aanzien van de verantwoordelijkheden van de auditor enerzijds en de

opvattingen van de m.b.t. die verantwoordelijkheden anderzijds. Om deze kloof te dichten zijn door verschillende instituten richtlijnen uitgevaardigd die de verantwoordelijkheden van de auditor vastleggen ten opzichte van het sporen naar fraude in de jaarrekening. Zo heeft in België het Instituut der Bedrijfsrevisoren (IBR) de controleaanbeveling: fraude en onwettige handelingen uitgevaardigd. Het NIVRA in Nederland heeft in 2004 een nieuwe richtlijn RAC 240: verantwoordelijkheid van de accountant voor het in acht nemen van fraude en onjuistheden in het kader van een opdracht tot controle van een jaarrekening uitgevaardigd. Verder worden ook SAS 99: Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit en de Sarbanes-Oxley wetgeving besproken in hoofdstuk drie. De belangrijkste conclusie uit deze richtlijnen is dat de auditor niet actief op zoek moet gaan naar fraude, maar dat hij de materiële fouten in de jaarrekening moet vinden en oplossen.

Voordat de eerste onderzoeksvraag beantwoord wordt, gaat het vierde hoofdstuk in op de literatuur rond fraudedetectie en -preventie. Om fraude te kunnen detecteren moet men op zoek gaan naar fraude-indicatoren. Men moet fraude kunnen ontdekken, maar het is natuurlijk beter als men fraude kan voorkomen. Men kan kiezen voor de klassieke aanpak om fraude te voorkomen, maar men kan beter de nieuwe wijze van fraudepreventie gebruiken. Deze bestaat uit drie fundamentele elementen. Ten eerste het creëren en behouden van een bedrijfscultuur die eerlijkheid en ethiek hoog in het vaandel draagt. Het tweede element heeft te maken met het evalueren van frauderisico's en het invoeren van procedures en controles om de risico's en de mogelijkheden tot fraude te verminderen. Het laatste element draait rond het ontwikkelen van behoorlijke toezichtsprocessen.

Forensic auditing is het specialistisch deelterrein van financiële auditing, dat is gericht op waarheidsbevinding en/of bewijsvoering op het terrein van juridische/financiële geschillen en/of onregelmatigheden (waaronder fraude) en het geven van preventieve adviezen op dit terrein (hoofdstuk vijf). Om de forensic auditor te ondersteunen is in 2001 het Instituut der Forensische Auditoren (IFA) opgericht. Het IFA staat in voor het

permanent vormen van de forensic auditor, de ontwikkeling en opvolging van de deontologische code en het beheren van het register van de Registered Forensic Auditors (RGA). De forensic auditor moet expert zijn op het gebied van bedrijfsvoering en auditing, maar hij moet daarenboven ook beschikken over een goede kennis van recht en criminologie. Eén van de taken van de forensic auditor is het fraudeonderzoek. Dit kan opgesplitst worden in de schriftelijke overeenkomst, planning, het onderzoek, overleg met de betrokkenen en de aflevering van het onderzoeksrapport.

In het zesde hoofdstuk wordt het tweede deel van de onderzoeksvraag beantwoord. Er is een onderscheid gemaakt tussen grote, middelgrote en kleine ondernemingen. De aanbodzijde van de forensic auditing in België wordt voornamelijk gedomineerd door de grote bedrijven van de Big Four: PriceWaterhouseCoopers, Deloitte, Ernst & Young en KPMG. Ze hebben allemaal een uitgebreide afdeling forensic services die uiteenlopende diensten aanbieden aan hun klanten. Toch is er een evolutie zichtbaar, steeds meer middelgrote en kleine bedrijven in België bieden forensic auditing aan. Eén daarvan is i-Force, i-Force is opgericht in 2003 en is gespecialiseerd in de forensic auditing.

Inhoudsopgave

WOORD VOORAF

SAMENVATTING

INHOUDSOPGAVE

LIJST VAN AFKORTINGEN

HOOFDSTUK 1: PROBLEEMSTELLING	1
1.1 Omschrijving en situering van het probleem	1
1.2 Formulering van de onderzoeksvragen	1
1.3 Onderzoeksopzet	2
HOOFDSTUK 2: FRAUDE	3
2.1 Definitie van fraude	3
2.1.1 Fraude volgens IFAC	3
2.1.2 Fraude volgens IBR.....	3
2.1.3 Fraude volgens NIVRA	5
2.1.4 Fraude volgens AICPA	5
2.2 Fraude op internationaal gebied	7
2.2.1 Werknemersfraude	9
2.2.2 Managersfraude.....	13
2.3 Besluit	14
HOOFDSTUK 3: DE AUDITOR EN FRAUDE	16
3.1 Verwachtingskloof	16
3.1.1 Prestatiekloof	17
3.1.2 Aspiratiekloof en communicatiekloof.....	18
3.2 Richtlijnen met betrekking tot fraude	19
3.2.1 Controleaanbeveling van het Instituut der Bedrijfsrevisoren	19

3.2.1.1 Definities.....	19
3.2.1.2 Verantwoordelijkheid van de leiding.....	20
3.2.1.3 Preventie van vergissingen, fraude en onwettige handelingen.....	21
3.2.1.4 Meldingen door de revisor.....	22
3.2.1.5 Externe melding aan een publieke overheid.....	25
3.2.2 RAC 240: De verantwoordelijkheid van de accountant voor het in acht nemen van fraude en onjuistheden in het kader van een opdracht tot controle van een jaarrekening.....	27
3.2.3 SAS 99: Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit.....	28
3.2.4 Sarbanes-Oxley wetgeving.....	29
3.2.5 ISA 240: The auditor's responsibility to consider fraud in an audit of financial statements.....	30
3.4 Besluit.....	31
HOOFDSTUK 4: FRAUDE PREVENTIE EN –DETECTIE.....	33
4.1 Fraudedetectie.....	33
4.2 Fraudepreventie.....	36
4.2.1 Creatie van een bedrijfscultuur van eerlijkheid en hoge ethische waarden.....	38
4.2.2 Evaluatie van antifraude procedures en controles.....	41
4.2.3 Ontwikkelen van behoorlijke overzichtsprocessen.....	43
4.3 Besluit.....	45
HOOFDSTUK 5: FORENSIC AUDITING.....	47
5.1 Forensic auditing.....	47
5.1.1 Definitie forensic auditing.....	47
5.1.2 Instituut der Forensische Auditoren.....	48
5.2 Vereiste bekwaamheden van de forensic auditor.....	50
5.2.1 Vaktechnische kenmerken.....	50
5.2.2 Persoonlijkheidskenmerken.....	51
5.3 Taken van de forensic auditor.....	51
5.3.1 Identificatie van financiële kwesties.....	51

5.3.2 Kennis van ondervragingstechnieken.....	51
5.3.3 Kennis van bewijzen	52
5.3.4 Interpretatie van financiële informatie.....	52
5.3.5 Presentatie van bevindingen	52
5.4 Het fraudeonderzoek	53
5.4.1 Schriftelijke overeenkomst.....	53
5.4.2 Planning	55
5.4.3 Het onderzoek	57
5.4.4 Overleg met betrokkenen	58
5.4.5 Het rapport	58
5.5 Besluit	59
HOOFDSTUK 6: FORENSIC AUDITING IN DE PRAKTIJK	60
6.1 Het doel en de aanpak van het empirisch onderzoek	60
6.2 De grote ondernemingen.....	61
6.2.1 PriceWaterhouseCoopers	61
6.2.1.1 <i>Dispute support services</i>	62
6.2.1.2 <i>Investigations</i>	63
6.2.2 Deloitte	66
6.2.2.1 <i>Anti-witwas diensten</i>	68
6.2.2.2 <i>Anti-witwas trainingsdiensten</i>	69
6.2.2.3 <i>Data kwaliteit en integriteit</i>	70
6.2.2.4 <i>Due Diligence Diensten</i>	71
6.2.2.5 <i>Fraude preventie diensten</i>	72
6.2.2.6 <i>Fraude reactie diensten</i>	73
6.2.3 Ernst & Young.....	74
6.2.3.1 <i>Fraude diensten</i>	76
6.2.3.2 <i>Integriteit diensten</i>	80
6.2.4 KPMG	81
6.2.3.3 <i>Juridische diensten</i>	81

6.2.4.1 <i>Fraud and misconduct investigations</i>	83
6.2.4.2 <i>Fraud risk management</i>	84
6.2.4.2 <i>Forensic Technology</i>	85
6.2.4.4 <i>Contract Compliance Services</i>	86
6.3 Middelgrote ondernemingen	86
6.3.1 BDO Atrio.....	87
6.3.2 Grant Thornton	87
6.3.3 T.C.L.M. – Toelen, Cats, Lebrun, Morlie	87
6.4 Kleine ondernemingen	87
6.4.1 i-Force.....	89
6.4.1.1 <i>Onderzoek</i>	89
6.4.1.2 <i>Advies</i>	92
6.4.1.3 <i>Training</i>	93
6.4.2 Callens Pirenne Theunissen & Co.....	94
6.5 Forensic auditing in België	94
 HOOFDSTUK 7: CONCLUSIES	 98

LIJST VAN GERAADPLEEGDE WERKEN

BIJLAGEN

Bijlage 1: Informatie omtrent interviews

Bijlage 2: Vragenlijst

Bijlage 3: Controleaanbeveling ‘fraude en onwettige handelingen’ van het Instituut der Bedrijfsrevisoren

Lijst van afkortingen

ACFE	Association of Certified Fraud Examiners
AICPA	American Institute of Certified Public Accountants
AML	Anti Money Laundering
CFI	Cel voor Financiële Informatieverwerking
IAASB	International Auditing and Assurance Standards Board
IBR	Instituut der Bedrijfsrevisoren
IFA	Instituut der Forensische auditoren
IFAC	International Federation of Accountants
ISA	International Standards on Auditing
NIVRA	Nederlands Instituut van Registeraccountants
RAC	Richtlijn voor Accountantcontrole
RFA	Registered Forensic Auditor
SAS	Statement of Auditing Standards

Hoofdstuk 1: Probleemstelling

In dit eerste hoofdstuk wordt eerst en vooral het praktijkprobleem omschreven waarrond deze eindverhandeling is opgebouwd. Daarna wordt de centrale onderzoeksvraag aangehaald waarop een antwoord dient geformuleerd te worden. Tenslotte wordt het onderzoeksopzet toegelicht.

1.1 Omschrijving en situering van het probleem

Het aantal complexe fraudegevallen blijft stijgen. In het verleden werd fraude intern opgelost omdat men beschaamd was en omdat men schrik had om de goede reputatie van het bedrijf te beschadigen. Vandaag de dag doet men steeds meer een beroep op de forensic auditor.

Dhr. Lammers was de eerste die forensic auditing in België zichtbaar introduceerde. Hij richtte in 1997 Forensic Services op bij KPMG. Door de jaren heen is het begrip forensic auditing bekender geworden in België. Steeds meer en meer bedrijven bieden hun klanten forensische diensten aan.

1.2 Formulering van de onderzoeksvragen

In deze thesis wordt dieper ingegaan op forensic auditing. Om meer te weten te komen over forensic auditing in België, wordt er onderzocht welke bedrijven forensic auditing aanbieden.

De probleemstelling bestaat daarom uit twee delen:

- 1. Wat is forensic auditing?**
- 2. Hoe ziet de aanbodzijde van forensic auditing eruit in België?**

Om de eerste deelvraag te kunnen beantwoorden, is een grondige literatuurstudie van fraude en forensic auditing nodig. De tweede deelvraag zal voornamelijk opgelost worden door middel van het interviewen van bevoorrechte getuigen.

1.3 Onderzoeksopzet

Zoals hierboven vermeld bestaat het eerste deel van de eindverhandeling uit een theoretische studie en het tweede deel bestaat voornamelijk uit een praktisch onderzoek. In eerste instantie wordt het theoretisch onderzoek uitgevoerd door middel van een literatuurstudie. In het tweede hoofdstuk wordt het begrip fraude verduidelijkt aangezien fraude onlosmakelijk verbonden is met forensic auditing.

Vermits de auditor een grote verantwoordelijkheid heeft ten opzichte van fraude, wordt in het derde hoofdstuk de rol van de auditor bij fraude toegelicht. Forensic auditing draait om fraudepreventie en –detectie, daarom wordt het vierde hoofdstuk hieraan gewijd. In het vijfde hoofdstuk wordt een antwoord gegeven op de eerste deelvraag van de probleemstelling, wat is forensic auditing?

De literatuurstudie is voornamelijk gebaseerd op artikels en boeken rond het onderwerp. Ten einde zoveel mogelijk informatie te vergaren, werden meerdere zoekkanalen gebruikt zoals de zoekmachine Google, de catalogus van de Universiteit Hasselt, Anet, Libis, TOC premier en EBSCOhost.

Om de tweede deelvraag op te lossen werd gekozen voor het ondervragen van bevoorrechte getuigen. Deze getuigen zijn voornamelijk personen die werken op de dienst Forensic Services van hun bedrijf.

Hoofdstuk 2: Fraude

Aangezien men forensic accounting niet kan scheiden van de term fraude, wordt in dit tweede hoofdstuk het begrip fraude besproken. Eerst wordt geprobeerd een zo volledig mogelijke definitie van fraude te geven en daarna worden de verschillende types van fraude besproken.

2.1 Definitie van fraude

2.1.1 Fraude volgens IFAC

IFAC (International Federation of Accountants) is de wereldwijde organisatie voor het accountancyberoep. Zij streeft ernaar om het publieke belang te dienen door het ontwikkelen van verschillende standaarden op de gebieden van auditing, vorming, ethiek en financiële rapportering. IFAC omschrijft fraude als volgt:

“Intentional misrepresentation of financial information by one or more individuals among management, employees or third parties.”

Volgens het IFAC kan fraude slaan op het vervalsen of wijzigen van accountingverslagen, verduisteren van bezittingen, boeken van fictieve verrichtingen, verkeerd toepassen van boekhoudregels.

2.1.2 Fraude volgens IBR

Het IBR (Instituut der Bedrijfsrevisoren) is een Belgische publieksrechterlijke beroepsorganisatie. Het doel is het waken over de opleiding en te voorzien in een bestendig korps van specialisten die bekwaam zijn de functie van bedrijfsrevisor te vervullen met alle vereisten inzake bevoegdheid, onafhankelijkheid en beroepseerlijkheid en toezicht uit te oefenen op de behoorlijke uitvoering van de aan

zijn leden toevertrouwde opdrachten (art.2 wet 22 juli 1953 oprichting Instituut der Bedrijfsrevisoren).

Aangezien de bedrijfsrevisor meer en meer in aanraking komt met fraude heeft het Instituut der Bedrijfsrevisoren (IBR) een controleaanbeveling opgesteld. Die is in voege getreden op 1 oktober 1998. In deze controleaanbeveling wordt fraude als volgt omschreven:

“De bewust bedrieglijke voorstelling van financiële informatie door één of meer personen, die lid zijn van het ondernemingspersoneel of –leiding, of door derden, ingevolge manipulatie, aanmaak of vervalsing van documenten of bestanden, verduistering van activa, boeking van fictieve verrichtingen, verkeerde waarderingsregels, enz.”

De controleaanbeveling handelt niet alleen over fraude, maar ook over vergissingen en onwettige handelingen. Een vergissing wordt gedefinieerd als de aanwezigheid van onopzettelijke anomalieën in de boekhouding of in de jaarrekening. Omdat een vergissing niet gepaard gaat met een intentie om te verdoezelen, is de vergissing gemakkelijker om te identificeren dan een fraudegeval. Voorbeelden: foute berekeningen of boekingen, verkeerde interpretaties van feiten, verkeerde toepassingen van waarderingsregels.

Onder het begrip onwettige handelingen verstaat men de schending van elke dwingende wettelijke of bestuursrechterlijke bepaling. De aanbeveling maakt een onderscheid tussen onwettige handelingen, namelijk enerzijds de inbreuken op de wetten en reglementeringen waarvan de naleving uitdrukkelijk moet worden nagegaan door de commissaris en anderzijds andere onwettige handelingen die een rechtstreekse invloed hebben op de financiële staten kunnen hebben.

De eerste categorie inbreuken heeft hoofdzakelijk te maken met het boekhoudrecht, het vennootschapsrecht en aan de ondernemingsraden te verstrekken financiële en

economische inlichtingen. De andere onwettige handelingen hebben betrekking op diverse aspecten van de activiteiten zoals veiligheid, gezondheid, arbeidsreglementering, concurrentie en handelspraktijken.

2.1.3 Fraude volgens NIVRA

Het NIVRA (Koninklijk Nederlands Instituut van Registeraccountants) is de publiekrechtelijke beroepsorganisatie van de Registeraccountants in Nederland. Het verricht de volgende taken: belangenbehartiging van de beroepsgroep en ondersteuning bij de beroepsuitoefening .

Het behartigen van de belangen houdt in dat het NIVRA er voor zorgt dat de registeraccountant een kwalitatief hoogwaardige beroep blijft. Dit wordt mogelijk gemaakt door een goede wet- en regelgeving en het waarborgen van de opleidingseisen voor registeraccountants. Onder de ondersteuning bij de beroepsuitoefening wordt het ontwikkelen van vorderingen en richtlijnen verstaan.

Het NIVRA heeft een "Verordening op de fraudemelding" opgesteld in 1994, deze beschrijft fraude als volgt:

"Het opzettelijk door één of meer personen vervalsen, weglaten, toevoegen of verwijderen van gegevens teneinde waarden aan een huishouding op onrechtmatige wijze te onttrekken of te doen toevloeien."

2.1.4 Fraude volgens AICPA

AICPA (American Institute of Certified Public Accountants) is de Amerikaanse beroepsorganisatie voor Certified Public Accountants (CPA). Hun missie is leden voorzien van bronnen, informatie en leiderschap zodat ze waardevolle diensten op de meest professionele manier kunnen leveren aan zowel de buitenwereld als aan de werkgevers en klanten.

Om de missie te kunnen bereiken, zorgt AICPA voor de nationale representatie van de CPA voor overheden, regelgevende organen en andere organisaties. Het waakt ook over de uniforme certificatie en standaarden, aanwerving en scholing. Het instituut stelt eveneens professionele standaarden op en waakt over de prestaties en expertise van hun leden.

Als antwoord op de grote financiële fraudeschandalen in 2001 en 2002 heeft de Auditing Standards Board van de AICPA de bestaande fraude standaard (SAS 82) vervangen door SAS 99. De nieuwe richtlijn 'Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit' is een uitgebreide gids is voor auditors om materiële fraude op te sporen.

In deze richtlijn worden twee soorten fraude besproken: fraudulent financial reporting en misappropriation of assets. Onder fraudulent financial reporting verstaan we het opzettelijk verkeerd voorstellen of weglating van bedragen of publicaties in financiële rapporten. Deze zijn ontwikkeld om de gebruikers van de financiële rapporten te misleiden. Enkele voorbeelden:

- Manipulatie, vervalsing of wijzigingen in boekhoudkundige verslagen of ondersteunende documenten.
- Verkeerd voorstellen of opzettelijk weglaten van gebeurtenissen, transacties of andere belangrijke informatie.
- Opzettelijk verkeerd toepassen van boekhoudprincipes.

Misappropriation of assets wordt gedefinieerd als het type fraude waarbij bezittingen van het bedrijf voor persoonlijk gebruik aangewend worden. Voorbeelden hiervan zijn: opbrengsten afemen, stelen van voorraden, manipulatie van geldtransfers,...

In de richtlijn SAS 99 worden de fraudecondities weergegeven in de 'fraud triangle'. Deze driehoek geeft de voorwaarden waaraan een situatie moet voldoen om fraude te

kunnen uitlokken. Dit onderwerp wordt verder uitgewerkt in hoofdstuk 1.2.1 werknemersfraude.

Door de vele schandalen in de Verenigde Staten had het publiek zijn vertrouwen verloren in de AICPA als een zelfregulerend orgaan. Het publiek vond dat er een nood was aan een orgaan buiten het audit beroep dat de kwaliteit van de assurance diensten bewaakte. De Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB) is opgericht in 2002 als deel van de Sarbanes-Oxley wet. De PCAOB heeft het volledige gezag over:

- Opstellen van auditing standaarden
- Opstellen van accounting standaarden
- Opstellen van standaarden voor interne controle en risk management rapporten
- Opstellen van kwaliteitscontrole standaarden voor de uitvoering van audits bij publieke organisaties
- Uitvoeren van kwaliteitscontroles bij bedrijven die geregistreerd zijn bij de PCAOB
- Eisen dat alle publieke accounting bedrijven die audits uitvoeren voor publieke organisaties geregistreerd zijn bij het PCAOB en een vergunning hebben om deze audits uit te voeren

(www.pcaob.org)

2.2 Fraude op internationaal gebied

Zoals er verschillende definities van fraude bestaan, zo zijn er ook verschillende types van fraude. Volgens de 'Global economic crime survey 2005' die PriceWaterhouseCoopers uitvoerde in 2005 zijn er zeven verschillende soorten fraude die bedrijven rapporteerden:

1. Asset misappropriation
2. False pretences
3. Financial misrepresentation

4. Corruption & bribery
5. Insider trading
6. Money Laundering
7. Counterfeiting

Een andere bevinding van de crime survey is het feit dat grotere bedrijven meer economische misdaden ontdekken dan kleine bedrijven, respectievelijk 12 incidenten ten opzichte van 5 incidenten. Er zijn een aantal verschillende redenen hiervoor. Ten eerste is er een *grotere mogelijkheid* om te frauderen in een groot bedrijf aangezien de complexiteit ook een grotere anonimiteit tussen de werknemers met zich meebrengt. In een groot bedrijf ziet men fraude als een misdaad zonder slachtoffers omdat men niet ziet welke gevolgen hun daden hebben.

Vervolgens is er *transactionele complexiteit* in grote ondernemingen. Dit handelt over het feit dat in grote ondernemingen veel complexe transacties plaats vinden. Door deze complexe transacties hebben grote ondernemingen meer kans om beschuldigd te worden van gewetenloosheid met betrekking tot hun financiële handelingen.

Ten derde zijn er in grote bedrijven eveneens betere fraudedetectie systemen aanwezig. Zij hebben de mogelijkheid om een grotere hoeveelheid controles en managementprocedures uit te voeren zodat ze automatisch een grotere kans hebben om fraude op te ontdekken.

Als laatste is er ook nog de grotere bedreiging vanuit internationale transacties. Omdat grote firma's regelmatig onbekende markten betreden ontstaat er zo een groter risico op fraude in deze gebieden. Maar ook het gebrek aan kennis van gewoontes in zakendoen en ethiek in deze onbekende terreinen geeft een verhoogde kans op fraude.

Diekman (1997) geeft een onderscheid tussen verschillende types van fraude, maar hij baseert zich eerder op degene die de fraude pleegt. Zo maakt hij een verschil tussen:

werknemersfraude, managementfraude en crime companies. Crime companies zijn bedrijven die zich bezighouden met financiële samenzweringen met het doel om ofwel illegale zaken te doen of om gebruik te maken van fondsen die illegaal verkregen zijn om echte financiële bedrijfsactiviteiten te financieren

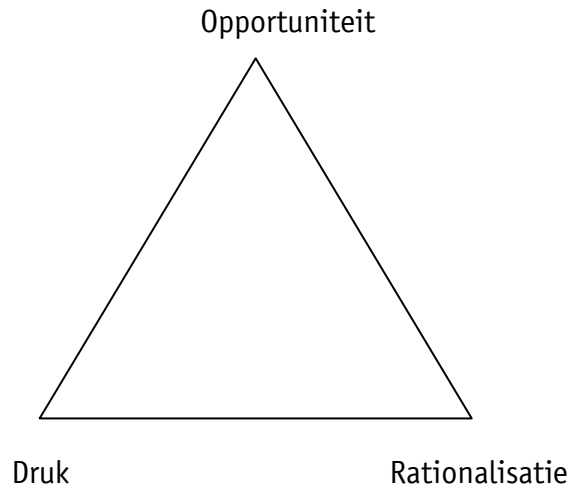
Er wordt ook een onderscheid gemaakt tussen interne en externe fraude. Interne fraude is de fraude begaan door het management en de werknemers van het bedrijf. Externe fraude kan beschreven worden als de fraude gepleegd door iedereen buiten het bedrijf, zoals klanten, leveranciers, ... (Bologna en Lindquist, 1995)

Aangezien deze eindverhandeling handelt over forensic auditing en niet over fraude in het algemeen, gaat er alleen een onderscheid gemaakt worden tussen werknemersfraude en managementfraude.

2.2.1 Werknemersfraude

Werknemersfraude is de fraude die gepleegd wordt door een werknemer van het bedrijf om zichzelf te verrijken, wat ook in samenspraak kan gebeuren met een buitenstaander. Werknemersfraude bestaat meestal uit het verduisteren van bedrijfsbezittingen, dit gebeurt door het stelen of vervalsen van bedrijfsdocumenten. In veel gevallen start werknemersfraude met kleine bedragen en worden die bedragen groter na langere periodes. In Amerika en Canada is werknemersfraude de grootste bedreiging voor ondernemingen (Diekman, 1997).

Donald R. Cressey was heel geïnteresseerd in de omstandigheden waarin werknemers aan hun verleiding toegeven en 'trust violators' worden. Na onderzoek ontwikkelde hij een hypothese die nu bekend staat als de 'fraud triangle'.

Bron: Wells, 2003

Eén zijde van de driehoek staat voor het gewaarworden van een niet-deelbare financiële nood, de tweede zijde staat voor een opgemerkte opportuniteit en de derde zijde staat voor rationalisatie.

De financiële nood is een heel belangrijk onderdeel in de theorie van de fraude driehoek. Alle overtreeders zeggen dat ze hun financiële problemen niet kunnen delen met anderen die waarschijnlijk konden helpen zoeken naar een oplossing. De financiële nood creëert het motief om de misdaad te plegen, maar er moet ook een mogelijkheid zijn om het misdrijf te plegen zonder betrapt te worden.

De opgemerkte opportuniteit bestaat uit twee elementen, algemene informatie en technische vaardigheden. De algemene informatie is de kennis van de mogelijkheid om het vertrouwen van de werkgever te schenden. Deze informatie kan de werknemer te weten komen door het horen van andere verduisteringen, door het zien van ontrouwe gedragingen van andere werknemers. Of gewoon door het feit dat de werknemer weet dat hij in een positie staat waar hij misbruik kan maken van het vertrouwen van zijn werkgever. De technische vaardigheden wijzen op de bekwaamheid die nodig is om de misdaad te plegen. Cressey merkt eveneens op dat de misdaad die de werknemer pleegt gelinkt is met het werk dat hij doet.

Het derde en laatste element van de fraude driehoek is de rationalisatie. Het is cruciaal om te weten dat de rationalisatie al gebeurt voordat de misdaad zich heeft voorgedaan, want de werknemer ziet zichzelf niet als een misdadiger. Daarom heeft hij een rechtvaardiging nodig voor hij de misdaad pleegt zodat hij zichzelf nog altijd als een betrouwbare persoon ziet.

Toch kan men deze drie aspecten niet geïsoleerd bekijken, ze zijn alledrie tegelijk nodig voor een werknemer de beslissing neemt om te frauderen. Ook is het belangrijk om in het achterhoofd te houden dat de fraudedriehoek niet alle gevallen van werknemersfraude kan verklaren (Wells, 2005).

Werknemersfraude wordt vaak gesignaleerd door een aantal indicatoren. De indicatoren die wijzen op werknemersfraude worden opgedeeld in zes categorieën: accounting afwijking, interne controle symptomen, analytische afwijkingen, levensstijlsymptomen, gedragssymptomen en tips en klachten (Albrecht, 1996).

Een eerste indicator is een afwijking in de boekhouding. Als werknemers iets verduisteren van hun werkgever dan zijn de boekhouddocumenten, zoals financiële documenten, journaalposten, grootboeken en jaarverslagen, dikwijls gewijzigd, vervalst of verdwenen. Zo zijn er werknemers die een dummy bedrijf oprichten en via dit bedrijf valse facturen naar de werkgever sturen. Andere voorbeelden zijn het overdrijven van onkostennota's, fictieve journaalposten, dubbele betalingen.

Ten tweede zijn er de symptomen in de interne controle. Als er fraude wordt gepleegd in een onderneming is dat meestal een indicator van zwakke interne controle. Er is een gebrek aan scheiding van functies, een gebrek aan fysieke bescherming van goederen, een gebrek aan onafhankelijke controles, een gebrek aan behoorlijke toelatingen, een gebrek aan correcte documenten en verslagen en een inefficiënt boekhoudingsstelsel.

Analytische symptomen zijn procedures en relaties die te ongewoon of onrealistisch zijn om geloofwaardig te zijn. Het zijn transacties die gebeuren op vreemde tijdstippen en plaatsen, ze worden uitgevoerd door personen die er normaal niets mee te maken hebben. Of het zijn transacties die ongewone procedures, tactieken of praktijken inhouden. Het zijn eveneens operaties die te hoge of te kleine bedragen inhouden en die te veel of te weinig gebeuren. In het algemeen zijn het gewoon symptomen die ongewoon en onverwacht zijn.

Tips en klachten ook symptomen. Aangezien fraude altijd diefstal, geheimhouding en omvorming inhoudt is het voor een auditor heel moeilijk om fraude te ontdekken. Collega's merken sneller dat een werknemer fraude pleegt, daarom moeten bedrijven hun werknemers overtuigen dat het goed is dat ze naar voren stappen. Bedrijven moeten hun werknemers laten weten dat ze openstaan voor 'whistleblowing'. Als er tips en commentaren van werknemers binnenkomen, kunnen auditoren deze effectiever onderzoeken en zo de fraude sneller ontdekken.

Veranderingen in gedrag is een vijfde indicator voor fraude. Psychologisch onderzoek heeft onthuld dat mensen die fraude plegen overmand worden door angst- en schuldgevoelens. Dit heeft tot gevolg dat deze mensen enorm veel stress gaan ervaren en door deze stress gaan ze ongewone en herkenbare gedragspatronen vertonen. Een paar voorbeelden van deze gedragspatronen: slapeloosheid, stijging in drugs- en alcoholmisbruik, onvermogen om te ontspannen...

Als laatste aanwijzing voor fraude zijn er de veranderingen in levensstijl. De meeste personen die fraude plegen zitten in een financiële noodsituatie of zijn gewoon hebzuchtig. Door middel van de fraude worden hun financiële problemen opgelost en kopen ze dingen die ze met hun normale loon niet zouden kunnen betalen. Als dit een lange tijd aansleept, is het duidelijk dat hun levensstijl grondig veranderd is. Indien al deze symptomen samen voorkomen heeft men een zeer grote fraudekans (Albrecht, 1996).

2.2.2 Managersfraude

Managementfraude wordt door de Belgische wet 'frauderapportering' gedefinieerd als fraude gepleegd door of onder instructies van het senior management van het bedrijf.

Deze vorm van fraude kan heel ernstig zijn omdat het senior management de controles die ingevoerd zijn om fraude tegen te gaan, kan aanpassen. Het wangedrag van het management kan ook een groot effect hebben op het moreel en zo een negatieve omgeving voor de werknemers creëren (Silverstone, 2004).

Interne controle in een bedrijf is eigenlijk een zender-ontvanger model, het management zendt en de ondergeschikte ontvangt. Het management voert het systeem van interne controle in en van de werknemers wordt verwacht dat ze het volgen. Omdat het management de interne controles opstelt is het veel makkelijker voor hen om deze te ontwijken en zo fraude te plegen (Tipgos, 2002).

Managementfraude bestaat vooral uit frauduleuze financiële rapportering. Het management geeft onbetrouwbare informatie die gedeeltelijk incorrect is of dat niet compleet is. Deze informatie gebruiken ze om het beslissingsproces, van diegene die de gegevens van het management gebruiken, te beïnvloeden.

Een algemeen aspect van managementfraude is ook het gebruik van macht. Want het management heeft de positie om alle relevante data en informatie als eerste te krijgen. Zo kunnen ze beslissen welk deel van de informatie wordt doorgegeven en welk deel geheim wordt gehouden. De leiding heeft eveneens de macht om het gedrag van anderen te bepalen of te beïnvloeden.

Het gebruik van macht en de mogelijkheid van het beïnvloeden van anderen is heel belangrijk bij managementfraude, omdat het management de interne controle kan aanpassen. Dit doet het management meestal door het zoeken naar zwakke plekken in

de interne controle van de organisatie. De werknemers die deze zwakke plekken vormen, worden onder druk gezet om bepaalde taken uit te voeren die in strijd zijn met de bedrijfsregels en -voorschriften. Deze werknemers kunnen er niet onderuit omdat ze meestal geen andere jobopportunities hebben en hun familie moeten ondersteunen.

Een andere manier waarop managers frauderen, is door middel van misleiding. Het management geeft opzettelijk onduidelijke en onvolledige data. Deze informatie overdrijft sommige tendensen en andere trends worden helemaal genegeerd of weggelaten. Door het voorleggen van deze bedrieglijke informatie wil het management de ontvanger's opinie over het bedrijf en over het beslissingsproces positief beïnvloeden (Diekman, 1997)

Managementfraude is dus een heel belangrijk probleem voor de economie aangezien de hele economie steunt op de financiële verslagen van bedrijven die geacht zijn betrouwbaar te zijn.

2.3 Besluit

Er bestaat geen éénduidige definitie van fraude. Algemeen is fraude ter kwader trouw handelen met de bedoeling anderen te misleiden om zichzelf te verrijken of als een bedrog dat strafrechtelijk behandeld kan worden. Verder wordt fraude ook bekeken vanuit verschillende internationale instituten voor auditors. Hieruit kan men concluderen dat fraude het opzettelijk bedrieglijk voorstellen van financiële informatie door werknemers, management of derden is.

Uit de 'Global economic crime survey 2005' die PriceWaterhouseCoopers uitvoerde in 2005 blijkt dat er ook enorm veel verschillende types van fraude zijn. Uit dit onderzoek bleek ook dat grote bedrijven meer fraudegevallen rapporteren dan kleine bedrijven.

Er zijn ook auteurs die een onderscheid maken tussen interne en externe fraude. Maar aangezien in deze eindverhandeling interne fraude het belangrijkste is, wordt er alleen maar een uitgebreider onderscheid gemaakt tussen werknemersfraude en managementfraude. Werknemersfraude is de fraude die gepleegd wordt door een werknemer van het bedrijf om zichzelf te verrijken, de meest voorkomende vorm van werknemersfraude is het stelen van bezittingen. Managementfraude is de fraude die gepleegd wordt door of onder instructies van het seniormanagement. Deze fraude doet zich meestal voor als frauduleuze financiële rapportering.

Hoofdstuk 3: De auditor en fraude

Het is niet alleen aan de forensic auditor om fraude te ontdekken en onderzoeken. De externe auditor (bedrijfsrevisor) komt meestal als eerste in contact met fraude binnen een bedrijf. Daarom wordt in dit derde hoofdstuk de relatie tussen de auditor en fraude onderzocht. Eerst wordt dieper ingegaan op de verwachtingskloof tussen de auditor en de gebruiker van de jaarrekening. Daarna worden de verschillende richtlijnen met betrekking tot fraude en de fraudeaanpak in de praktijk bekeken.

3.1 Verwachtingskloof

De audit verwachtingskloof heeft betrekking op het verschil tussen de verwachtingen van de gebruikers van de jaarrekening ten aanzien van de verantwoordelijkheden van de auditor en wat de auditor verwacht dat zijn verantwoordelijkheden zijn. (McEnroe, Martens, 2001)

Volgens Guy en Sullivan (1988) verwachten het publiek en de gebruikers van de jaarrekening dat de auditor:

- Meer verantwoordelijkheid opneemt voor de detectie en rapportering van fraude en illegale activiteiten
- De effectiviteit van de audit verbetert, d.w.z. verbeteren van detectie van materiële fouten
- Meer nuttige informatie over de aard en het resultaat van de audit aan de gebruikers van de jaarrekening doorgeeft, inclusief de vroege tekens van een mogelijk faillissement
- Duidelijker communiceert met het auditcomité en anderen die verantwoordelijk zijn voor de betrouwbaarheid van de financiële rapportering

Het is belangrijk om te weten dat de verwachtingen van het publiek de verantwoordelijkheden van de auditor overstijgen. De verwachtingen van het publiek

zitten veel ingewikkelder in elkaar dan op het eerste gezicht duidelijk is. De verwachtingen van het publiek hebben betrekking op de financiële jaarrekening en dus op iedereen die voor het opstellen van de financiële rapportering verantwoordelijk is (Guy en Sullivan, 1988).

Lammers (2001) heeft een andere definitie voor de verwachtingskloof. Hij beschrijft de verwachtingskloof als het verschil tussen de feitelijke prestaties van de bedrijfsrevisor en de verwachtingen van de samenleving. Volgens Lammers bestaat de verwachtingskloof uit twee delen: de prestatiekloof en de aspiratie- en communicatiekloof.

3.1.1 Prestatiekloof

De prestatiekloof ontstaat wanneer de eigenlijke activiteiten van de bedrijfsrevisor afwijken van zijn verplichtingen. Er zijn drie soorten verklaringen voor deze kloof. Ten eerste gaat het om factoren binnen de organisatie waarin de revisor werkzaam is. Voorbeelden hiervan zijn kwaliteitscontroles bij de selectie en opleiding van het personeel en interne controle op de planning en uitvoering van het werk.

Ten tweede zijn er ook factoren uit de omgeving van de bedrijfsrevisor die een invloed hebben op zijn werkzaamheden. Hier gaat het voornamelijk over tijdsdruk, prijsdruk, onduidelijke wetten en regels en de invloed van de relatie tussen de opdrachtgever en de auditor.

Een derde factor van de prestatiekloof handelt over de uitvoering van de werkzaamheden door de revisor, bijvoorbeeld het risico van routinematige handelingen. (Lammers, 2001)

3.1.2 Aspiratiekloof en communicatiekloof

De aspiratiekloof en communicatiekloof ontstaan wanneer de samenleving meer van de bedrijfsrevisor verwacht dan wat zijn taken zijn volgens de wetten en regelgevingen. De aspiratie- en communicatiekloof worden vooral duidelijk in het geval van een ontdekking van een grote fraudezaak of een onaangekondigd faillissement. In deze gevallen vragen de betrokkenen zich af hoe dit heeft kunnen gebeuren en waarom de bedrijfsrevisor en de toezichthouders geen waarschuwing hebben gegeven.

Men moet echter in het achterhoofd houden dat de bedrijfsrevisor slechts een beperkte verantwoordelijkheid heeft voor het ontdekken van fraude bij de controle van de jaarrekening. Tijdens deze controle moet hij zich voornamelijk richten op de analyse van de belangrijkste bedrijfsrisico's. De revisor moet wel rekening houden met de risico's van fraude en onwettige handelingen, maar hij moet niet actief op zoek gaan naar fraude. De bedrijfsrevisor moet zichtbare fraudesignalen kunnen herkennen en kunnen vaststellen of er sprake is van fraude of niet.

Een ander onderdeel van de communicatiekloof zijn de onredelijke verwachtingen van de maatschappij ten opzichte van de taken van de revisor. De onredelijkheid van de verwachtingen moet beoordeeld worden door een kosten/baten analyse. Daarnaast moet ook rekening gehouden worden met de inherente beperkingen van de controle van de bedrijfsrevisor. (Dolk, 2005)

Volgens Dolk (2005) is het de taak van de bedrijfsrevisoren om bij onredelijke verwachtingen, de rol en verantwoordelijkheden van de revisoren, maar ook de beperkingen van de controle beter verstaanbaar te maken aan de maatschappij. Een voorbeeld om de onredelijke verwachtingen te verkleinen is een aanpassing en uitbreiding van de revisorverklaring.

3.2 Richtlijnen met betrekking tot fraude

3.2.1 Controleaanbeveling van het Instituut der Bedrijfsrevisoren

De controleaanbeveling fraude en onwettige handelingen van het IBR die van kracht is gegaan op 1 oktober 1998 is van toepassing op permanente wettelijke controleopdrachten. De aanbeveling is bovendien van toepassing op de éénmalige controleopdrachten, voor zover de bijzondere normen ernaar verwijzen.

Volgens de algemene controlenormen moet de bedrijfsrevisor tijdens zijn opdracht rekening houden met de mogelijkheid tot fraude. De controle houdt in dat de revisor een redelijke kans maakt op het ontdekken van materiële fouten in de jaarrekening ten gevolge van fraude. Toch kan men van een controle niet verwachten dat de bedrijfsrevisor elke mogelijke fraude of onwettige handeling aan het licht brengt, want de revisor is niet verplicht om deze op te sporen.

3.2.1.1 Definities

De controleaanbeveling maakt een onderscheid tussen vergissingen en onwettige handelingen. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen onwettige handelingen en fraude aangezien in België elke onwettige handeling gelijkgesteld wordt aan fraude.

Een vergissing is een onopzettelijke anomalie in de boekhouding of jaarrekening, bijvoorbeeld: foute berekeningen of boekingen, verkeerde interpretaties van feiten, verkeerde toepassingen van waarderingsregels.

Onwettige handelingen wordt gedefinieerd als de schending van elke dwingende wettelijke of bestuursrechterlijke bepaling. In de controleaanbeveling wordt een onderscheid gemaakt tussen drie types van onwettige handelingen:

Ten eerste is er de *boekhoudkundige fraude*: Dit is de bewust bedrieglijke voorstelling van de financiële informatie als gevolg van manipulatie, aanmaak of vervalsing van documenten of bestanden, verduistering van activa,... Over het algemeen zal het gaan over een inbreuk van de boekhoudwetgeving, de jaarrekening van de onderneming en haar uitvoeringsbesluiten. Boekhoudkundige fraude zal vanaf nu gewoon omschreven worden als fraude.

Inbreuken op de wetten of reglementeringen is een tweede type van onwettige handelingen. Dit zijn inbreuken die de bedrijfsrevisor uitdrukkelijk moet controleren tijdens zijn opdracht. Deze inbreuken hebben niet noodzakelijk een invloed op de certificatie van de jaarrekening. Bijvoorbeeld: formele voorschriften van het boekhoudrecht, vennootschapsrecht, de reglementering rond de opdracht van de revisor inzake de aan de ondernemingsraad te verstrekken inlichtingen en overtredingen van bepalingen uit de sectorale wetgeving.

Ten derde zijn er de *andere onwettige handelingen*. Dit zijn de handelingen die een onrechtstreekse invloed op de financiële staten kunnen uitoefenen. Deze overtredingen kunnen een gevaar voor verlies of kosten voor de onderneming betekenen. Een ander type onwettige handeling heeft betrekking op verschillende aspecten van de activiteiten op het gebied van veiligheid, gezondheid, arbeidsreglementering, concurrentie, handelspraktijken,... Deze wetgevingen omvatten niet noodzakelijk financiële sancties, maar ze kunnen wel financiële gevolgen hebben voor de onderneming als gevolg van aansprakelijkheidsgeschillen. Daarom is het onwaarschijnlijk dat de bedrijfsrevisor weet kan hebben van deze overtredingen in deze domeinen of zelf kan vaststellen dat er een inbreuk is geweest.

3.2.1.2 Verantwoordelijkheid van de leiding

De raad van bestuur of de zaakvoerders zijn verantwoordelijk voor de uitwerking van een boekhoudsysteem, dat aangepast is aan de aard en omvang van de onderneming en de

specifieke wetgeving respecteert. De bedrijfsrevisor kan tijdens de controle dus alleen een oordeel vellen over de financiële rapportering die door het bestuur van de onderneming wordt opgesteld.

Het bestuursorgaan is ook verantwoordelijk voor het opstellen van organisatorische en interne controlemaatregelen. Deze maatregelen moeten zo worden opgesteld dat ze onwettige handelingen voorkomen en de revisor helpen om ze te ontdekken.

Vanzelfsprekend heeft de bedrijfsrevisor het recht niet om zich te mengen in het beheer van de onderneming. Wanneer hij betekenisvolle zwakheden vindt in de organisatie zal hij die echter wel melden en aanbevelingen doen aan de bestuursorganen.

3.2.1.3 Preventie van vergissingen, fraude en onwettige handelingen

De preventie van vergissingen, fraude en onwettige handelingen is in beginsel een beheersdaad voor de bedrijfsrevisor. De revisor heeft als opdracht het vellen van een oordeel over de jaarrekening. Zijn taak bestaat er dus niet uit om te verzekeren dat de administratieve organisatie en interne controlemaatregelen alle vormen van vergissingen, fraude en onwettige handelingen kunnen voorkomen.

Natuurlijk moet de bedrijfsrevisor aanbevelingen geven aan de bestuursorganen van de onderneming als hij belangrijke inbreuken vaststelt in het interne controle systeem die het getrouwe beeld van de jaarrekening in gedrang kunnen brengen. Eveneens moet de revisor de leiding van de onderneming opmerkingen geven als hij vaststelt dat er geen rekening is gehouden met de risico's op fraude of onwettige handelingen.

De bedrijfsrevisor organiseert zijn controlewerkzaamheden zodat hij een redelijke waarschijnlijkheid heeft om vergissingen, fraude en onwettige handelingen, die de jaarrekening op een betekenisvolle wijze kunnen beïnvloeden, op te sporen. De revisor

probeert om de risico's in te schatten en houdt hier dan rekening mee tijdens de controlewerkzaamheden.

De bedrijfsrevisor moet voldoende controlewerkzaamheden verrichten zodat de wet en de koninklijke besluiten op de boekhouding en de jaarrekening, zowel naar vorm als naar inhoud, werden nageleefd.

Als er aanwijzingen zijn voor vergissingen, fraude of onwettige handelingen moet de bedrijfsrevisor een bijkomend onderzoek uitvoeren naar de aard van het voorval en de omstandigheden waarin het zich heeft voorgedaan. Vervolgens zal de revisor de wettelijkheid van de bewuste verrichting of beslissing analyseren om de mogelijke effecten op de jaarrekening vast te stellen en te beoordelen.

Tijdens de controlewerkzaamheden moet de revisor de betrouwbaarheid van de schriftelijke en mondelinge verklaringen van de ondernemingsleiding onderzoeken aangezien zij eventueel betrokken partij kunnen zijn. Verder moet de bedrijfsrevisor zijn vaststellingen en besluiten tijdens het onderzoek altijd grondig documenteren.

Tijdens het beoordelen van de impact van de vergissingen, fraude of onwettige handelingen moet de bedrijfsrevisor uiteraard rekening houden met de mogelijke financiële gevolgen zoals geldboetes, straffen, schadevergoedingen, dreigende discontinuïteit,... De revisor moet eveneens rekening houden met de mogelijk negatieve en positieve gevolgen op de jaarrekening en de toelichting.

3.2.1.4 Meldingen door de revisor

De controleaanbeveling maakt een onderscheid tussen de interne en externe melding door de bedrijfsrevisor.

Interne melding

Zodra de bedrijfsrevisor een betekenisvolle vergissing of fraude heeft vastgesteld, moet hij dit melden aan de bedrijfsleiding. In deze mededeling staat eveneens vermeld dat de leiding een einde moet maken aan de fraude en de vergissingen moet rechtzetten. Zelfs al heeft de revisor nog maar het kleinste vermoeden dat er fraude gepleegd is, moet hij de leiding op de hoogte stellen.

In overeenstemming met artikel 144 van de vennootschapswet is de bedrijfsrevisor ook verplicht om de raad van bestuur in te lichten als er inbreuken zijn vastgesteld in verband met de vennootschapswetgeving of de statuten van de onderneming. Artikel 144 geldt voor elke vorm van fraude, inbreuken van voorschriften en onwettige handelingen die onder de controle van de bedrijfsrevisor vallen.

Als de bedrijfsrevisor voldoende aanwijzingen heeft om te vermoeden dat de bedrijfsleiding de fraude toedekte of organiseerde, moet hij zich rechtstreeks wenden tot het wettelijke bestuursorgaan van de onderneming. Indien dit niet mogelijk is, kan de revisor volgens artikel 138 lid Wetboek Vennootschappen de algemene vergadering samenroepen. Als de onderneming een auditcomité heeft, wordt dit eveneens op de hoogte gebracht van de vastgestelde fraude.

Wanneer de fraude of onwettige handeling betrekking heeft op de financiële en economische informatie bestemd voor de ondernemingsraad, moet de bedrijfsrevisor volgens artikel 151, 4° van het wetboek vennootschappen het ondernemingshoofd op de hoogte brengen van de fraude of onwettelijke handeling. Als het ondernemingshoofd hier geen gevolg aan geeft, kan de revisor op eigen initiatief de ondernemingsraad inlichten.

Externe melding

De revisor die fraude heeft opgespoord en de leiding van de onderneming hiervan op de hoogte heeft gesteld, moet nagaan of aan de fraude een einde is gesteld en of de gevolgen in de jaarrekening zijn opgenomen.

De bedrijfsrevisor moet een voorbehoud of een onthoudende verklaring geven als hij niet in staat is om voldoende bewijsmateriaal te verzamelen om te beoordelen of de fraude een betekenisvolle invloed heeft op de jaarrekening. De revisor dient tijdens de controle altijd na te gaan of aan de voorwaarden van artikel 96 van het wetboek vennootschappen is voldaan. Dit artikel geeft een omschrijving van alle elementen die een jaarrekening moet bevatten.

De bedrijfsrevisor zal een verklaring met voorbehoud of een afkeurende verklaring geven als de geïdentificeerde fraude verder blijft bestaan na de melding aan de bestuursorganen van de onderneming.

Wanneer de revisor er van overtuigd is dat de ondernemingsleiding de wet niet gaat naleven in verband met de belangrijke onwettige handelingen, zal hij gemotiveerd ontslag nemen in overeenstemming met artikel 135 van het wetboek vennootschappen.

Zelfs wanneer de onderneming stappen heeft ondernomen tegen de fraude of onwettige handelingen, is de bedrijfsrevisor verplicht om te melden wat de gevolgen hiervan zijn op het getrouw beeld van de jaarrekening.

Vervolgend maakt de controleaanbeveling een onderscheid tussen de externe melding van inbreuken in de domeinen die specifiek tot de revisorale opdracht behoren en de externe melding van andere onwettige handelingen. Eerst worden de inbreuken die tot de revisorale opdracht behoren besproken en daarna de melding van de andere onwettige handelingen.

In overeenstemming met artikel 138 van het wetboek vennootschappen moet de bedrijfsrevisor elke overtreding van de statuten of vennootschapswet, zelfs wanneer deze geen directe of indirecte invloed uitoefenen op de jaarrekening, melden aan de algemene vergadering. Deze vermelding kan enkel worden weggelaten indien de volgende twee voorwaarden vervuld zijn:

- De overtreding is op een adequate manier beëindigd.
- De vennootschap kan een onverantwoorde schade leiden ten gevolge van de vermelding. Een eventueel nadeel voor een bestuurder of aandeelhouder is niet relevant.

In het tweede deel van zijn controleverslag moet de bedrijfsrevisor melden of de boekhouding en de jaarrekening zijn opgesteld in overeenstemming met de wettelijke en bestuursrechtelijke voorschriften die hierop van toepassing zijn. (Artikel 144, 2° Vennootschapswet)

Bij de meldingen van andere onwettige handelingen moet de bedrijfsrevisor nagaan in welke mate deze inbreuk een invloed heeft op de jaarrekening. Hij is ook tot beroepsgeheim gehouden voor elk gegeven dat geen deel uitmaakt van zijn wettelijke opdracht.

Het voorbehoud in verband met andere onwettige handelingen kan dus slecht betrekking hebben op de boekhoudkundige gevolgen en heeft niet het opzet om inlichtingen te geven over de aard van de feiten.

3.2.1.5 Externe melding aan een publieke overheid

De bedrijfsrevisor moet in een aantal uitzonderlijke gevallen bepaalde onwettige handelingen melden aan welbepaalde publieke overheden. Buiten deze uitzonderlijke gevallen is de bedrijfsrevisor gehouden tot de gewone regels van het beroepsgeheim.

Witwaspraktijken

De wet van 11 januari 1993 tot voorkoming van het gebruik van het financiële stelsel voor het witwassen van gelden regelt onder andere de verplichtingen van de bedrijfsrevisor in verband met witwaspraktijken.

Wanneer de bedrijfsrevisor feiten vaststelt die tot het bewijs van witwaspraktijken kunnen leiden, is hij verplicht om onmiddellijk de Cel voor Financiële Informatieverwerking in te lichten. Deze melding is enkel verplicht wanneer de feiten daadwerkelijk zijn vastgesteld en de revisor de bewijskrachtige elementen heeft kunnen bekomen die hem het frauduleuze karakter van de verrichting deden veronderstellen.

De bedrijfsrevisor mag in geen geval de betrokken cliënten of derden op de hoogte brengen van het feit dat hij informatie heeft doorgegeven aan de Cel voor Financiële Informatieverwerking (Artikel 19 van de witwaswetgeving).

Medewerking aan de prudentiële controle

De bedrijfsrevisor die het mandaat uitoefent van commissaris in een sector die het onderwerp is van een bijzondere controlewet, moet natuurlijk rekening houden met de specifieke bepalingen in deze controlewet. Deze sectoren zijn bijvoorbeeld kredietinstellingen, verzekeringsondernemingen, ziekenfondsen,...

Elke schending van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen, statuten, controlewet en besluiten of reglementen ter uitvoering hiervan moet de revisor melden aan de publieke overheid.

3.2.2 RAC 240: De verantwoordelijkheid van de accountant voor het in acht nemen van fraude en onjuistheden in het kader van een opdracht tot controle van een jaarrekening

Op 15 december 2004 is in Nederland de nieuwe richtlijn voor accountantcontrole (RAC) 240 in voege getreden. Deze richtlijn bespreekt de verantwoordelijkheid van de accountant voor het in acht nemen van fraude en onjuistheden in het kader van een opdracht tot controle van een jaarrekening. Vanaf 1 januari 2006 omvat RAC 240 ook de verordening op de fraude melding.

De basis voor de standaard is niet veranderd, het is nog steeds de verantwoordelijkheid van de klant om maatregelen te treffen om fraude te voorkomen. Het is de verantwoordelijkheid van de registeraccountant om zijn controlewerkzaamheden zo te verrichten dat elke materiële fout in de jaarrekening wordt gevonden en gecorrigeerd.

De nieuwe frauderichtlijn legt er wel de nadruk op dat de accountant verplicht is om de planningsfase een grondig gesprek te voeren met de klant over de mogelijke frauderisico's en de maatregelen die de klant heeft genomen om fraude te voorkomen. Er moet niet enkel aandacht besteed worden aan de beheersingsactiviteiten, maar ook aan de beheersingsomgeving.

RAC 240 gaat ook dieper in op de afstemming tussen het controleteam en de opvolging van mogelijke fraudesignalen. Als de registeraccountant de belangrijkste risico's heeft geïdentificeerd, vergelijkt hij deze risico's onmiddellijk met de frauderisico's van de onderneming van de klant. Heeft de klant onvoldoende maatregelen genomen om de frauderisico's te verminderen, rapporteert de accountant dit in het accountantsverslag.

3.2.3 SAS 99: Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit

In oktober 2002 bracht de Auditing Standards Board van de AICPA een nieuwe frauderichtlijn uit, SAS 99: consideration of fraud in a financial statement audit. Deze richtlijn vervangt SAS 82, de vorige frauderichtlijn van de AICPA. De richtlijn bevat ook aanbevelingen van onder andere de PCAOB en de International Auditing & Assurance Standards Board.

SAS 99 is opgesteld om het vertrouwen van de investeerders in de Verenigde Staten terug op te krikken en om opnieuw een positief beeld te vormen van de audit van de jaarrekening. De standaard is zo ontworpen dat de auditors elke audit met professioneel scepticisme moeten bekijken en er niet van mogen uitgaan dat het management betrouwbaar en eerlijk is. SAS 99 neemt een proactieve houding aan ten opzichte van preventie en afschrikking van fraude (Marczewski en Akers, 2005).

De basisgedachte van SAS 99 is dat de auditor door het uitvoeren van onvoorspelbare procedures, verbeterde analytische testen, interviewen van niet-financieel en niet-management personeelsleden en het overwegen van management override de mogelijkheden om fraude te ontdekken verhogen.

De auditor moet niet vertrouwen op de gegevens die hij ter beschikking heeft gekregen van de klant in gebieden waar grote frauderisico's aanwezig zijn. Deze regel verplicht de auditor om audit procedures te plannen en te ontwikkelen die voldoende en deskundige bewijzen creëren. Als er fraude gevonden is, moet auditor deze ondervindingen melden aan het management en het auditcomité van de onderneming. De auditor moet vanzelfsprekend alle bevindingen grondig documenteren.

SAS 99 verplicht geen forensic audit, maar het verplicht wel gebruik van enkele forensische technieken als er indicaties zijn voor fraude zoals het interviewen van niet-

financieel en niet-management personeel, het gebruik van niet-financiële analytische procedures, het gebruik van onvoorspelbare testen,... (Flemming en Wortmann, 2005)

Toch zijn er ook enkele kritieken op de standaard. De belangrijkste is toch dat veel procedures aanbevolen worden, maar niet verplicht zijn, bv. de verrassingsprocedures. Een ander kritiek punt is dat SAS 99 de verwachtingskloof niet dicht, de richtlijnen en suggesties in de standaard verhogen juist de verwachtingen ten aanzien van het beroep. Als resultaat moeten de auditors de vereisten van SAS 99 zien als een minimum niveau dat vereist is om fraude te detecteren. De auditor moet bereid zijn om elke beslissing te verdedigen die hij neemt om de aanbevolen richtlijnen niet te volgen (Zeune, 2003).

3.2.4 Sarbanes-Oxley wetgeving

De Sarbanes-Oxley wet is ontstaan in 2002 in Amerika na de schandalen rond Enron en WorldCom. Het is een omvangrijke wet en de komende jaren gaat er voortdurend aan gewerkt moeten worden. De wet is gericht op vijf belangrijke verbeteringen die nodig zijn om investeerders te beschermen en om de financiële rapportering beter te presenteren aan de stakeholders (Rittenberg en Schwieger, 2005):

- Verbetering van corporate governance
- Nieuwe rapporten voor interne controle
- Verbeterde onafhankelijkheid voor de externe auditor
- Erkenning van een grotere audit verantwoordelijkheid
- Het opstellen van audit standaarden verschuift naar een nieuwe bijna publieke organisatie

De Sarbanes-Oxley wet omvatte onder andere de oprichting van de Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB). De PCAOB heeft de volledige controle over het ontwikkelen van nieuwe audit standaarden voor de audits van publieke ondernemingen die genoteerd staan op de Amerikaanse beurzen en die geregistreerd moeten zijn bij de SEC.

De Sox wetgeving vereist niet alleen dat externe auditors bepalen of de jaarrekening voldoet aan de algemeen aanvaarde accounting principes. De auditor moet ook beoordelen of de onderneming de limieten van deze principes niet heeft overschreden om tot de financiële cijfers te komen. Verder vereist de wet dat de auditor regelmatig communiceert met het auditcomité. Het auditcomité beslist ook of de auditor niet-audit diensten mag aanbieden aan de onderneming.

Volgens de Sox moet de externe auditor zijn goedkeuring geven over de doeltreffendheid van de interne controle van de onderneming die hij controleert. Hij moet dit doen op basis van de interne controle van de documentatie, de testen die werden uitgevoerd door de onderneming om te onderzoeken of de interne controle voldoende is en testen die controleren of de interne controle op regelmatige basis wordt uitgevoerd.

Om de onafhankelijkheid van de externe auditor te bewaren, vereist de Sarbanes-Oxley wet dat de partner die verantwoordelijk is voor de audit minstens om de vijf jaar moet wijzigen. De CEO en de CFO van de onderneming moeten certifiëren dat de financiële staten behoorlijk zijn opgesteld in overeenstemming met de algemeen aanvaarde accounting principes. Dit heeft als gevolg dat de CEO en de CFO persoonlijk verantwoordelijk zijn voor de kwaliteit van de jaarrekening.

3.2.5 ISA 240: The auditor's responsibility to consider fraud in an audit of financial statements

De International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB), onderdeel van IFAC, is verantwoordelijk voor het ontwikkelen van richtlijnen. De frauderichtlijn ISA 240 is recent herzien en is van toepassing op jaarrekeningen die starten op of vanaf 15 december 2004.

Deze International Standards on Auditing handelt over de verantwoordelijkheid van de auditor om fraude op te sporen tijdens de audit van de jaarrekening en over de verantwoordelijkheden van de auditor voor het ontwikkelen en uitvoeren van processen om fraude die te wijten is aan materiële fouten op te sporen tijdens de audit van de jaarrekening.

Volgens ISA 240 ligt de grootste verantwoordelijkheid voor het opsporen en voorkomen van fraude bij het management. Dit houdt in dat het management een cultuur van eerlijkheid en ethisch gedrag moet creëren en een goed interne controle systeem moet ontwikkelen en onderhouden. De auditor is enkel verantwoordelijk dat er met grote zekerheid gezegd kan worden dat de jaarrekening geen materiële fouten bevat. De auditor moet de audit plannen en uitvoeren met een professioneel scepticisme en erkennen dat een materiële fout, te wijten aan fraude, kan bestaan.

Leden van het audit team moeten voor het begin van de audit een discussie voeren over het vermoeden van de aanwezigheid van fraude. Verder moet de auditor een professioneel oordeel gebruiken bij het evalueren van het risico op materiële fouten die te wijten zijn aan fraude.

De specifieke regels van ISA 240 komen grotendeels overeen met de procedures beschreven in SAS 99.

3.4 Besluit

Er bestaat nog steeds een verwachtingskloof tussen de externe auditor en de gebruikers van de jaarrekening. Deze kloof wordt gedefinieerd als het verschil tussen de verwachtingen van de gebruikers van de jaarrekening ten aanzien van de verantwoordelijkheden van de auditor en wat de auditor verwacht dat zijn verantwoordelijkheden zijn. De verwachtingskloof wordt gevormd door de prestatiekloof

en de aspiratie- en communicatiekloof. De prestatiekloof ontstaat wanneer de eigenlijke activiteiten van de bedrijfsrevisor afwijken van zijn verplichtingen. De aspiratie- en communicatiekloof vormen zich wanneer de samenleving meer van de bedrijfsrevisor verwacht dan wat zijn taken zijn volgens de wetten en regelgevingen.

Het andere gedeelte van dit tweede hoofdstuk handelt over de verschillende richtlijnen die er bestaan met betrekking tot de auditor en fraude. Eerst wordt de controleaanbeveling voor fraude en onwettige handelingen van het IBR uit te doeken gedaan. Verder worden de Nederlandse RAC 240 en de Amerikaanse SAS 99: Consideration of fraud in a financial statement audit besproken. Als laatste worden de Sarbanes-Oxley wetgeving en ISA 240: The auditor's responsibility to consider fraud in an audit of financial statements toegelicht.

Hoofdstuk 4: Fraudedetectie en –preventie

In dit hoofdstuk worden eerst de aanwijzingen van fraude besproken. Vervolgens worden de verschillende manieren besproken waarop men fraude kan bestrijden. Een deel van dit hoofdstuk wordt ook besteed aan fraudepreventie

4.1 Fraudedetectie

Fraudedetectie is een kwestie van erkennen dat (Bologna en Lindquist, 1995):

- Fraude bestaat
- Elke organisatie het slachtoffer kan worden van fraude
- Bepaalde zwakheden in de interne controle systemen en menselijke karakters een gunstig effect kunnen hebben op het plegen van fraude
- Bepaalde testen van de interne controle en testen van het bedrijfsklimaat een inzicht kunnen geven op de mogelijkheden van fraude in die omgeving
- De sleutel tot fraude auditing training is.

In een fraude auditing zoekt men naar fouten en onregelmatigheden die verder gaan dan de normale grenzen van de menselijke fouten en tegenstrijdigheden. Men spoort eigenaardigheden op die verschillend zijn van de normale tijd, plaats, persoonlijkheid en hoeveelheid. Deze verschillen moeten niet groot zijn. Een aantal voorbeelden waarnaar de fraude auditor kijkt zijn (Bologna en Lindquist, 1995):

- Transacties die merkwaardig zijn door het tijdstip (dag, maand, seizoen), door frequentie (te veel of te weinig), door de plaats (te ver, te dichtbij, te eigenaardig), hoeveelheid (te hoog, te laag, te gelijkend, te verschillend) en partijen en persoonlijkheden (aanverwanten, zonderlinge personen, management in bediende functie).
- Interne controles die niet uitgevoerd worden of die te veel door het management ingebonden worden.
- Werknemersmotivatie, moraal en werknemerstevredenheid die te laag zijn.

- Een bedrijfscultuur en beloningssysteem die onethisch gedrag tegenover staf, klanten, concurrentie en aandeelhouders ondersteunen.

Volgens een artikel in het tijdschrift Business Credit (2005) is een transactionele analyse het meest effectief om fraude te ontdekken in een onderneming. Deze analyse omvat meestal een uitgebreid aantal testen die ontwikkeld zijn om indicatoren van verschillende types van fraude te ontdekken. Om een maximum resultaat te behalen als een fraude detectie systeem moet een transactionele analyse volgende kenmerken hebben:

- Eenvoudige vergelijkingen van data en transacties uit verschillende gebieden toelaten
- Met een omvangrijk aantal indicators van potentiële fraude werken, zodat de eenvoudige en de meest ingewikkelde fraude aan het licht komt
- Alle transacties in een gegeven gebied analyseren en deze testen tegen parameters die indicators van fraude aangeven
- De analyses en testen zo snel mogelijk op een continue basis uitvoeren nadat de transacties gepleegd zijn, ideaal zou zelfs zijn voordat de transactie beëindigd is. Als men de transacties op een continue basis onderzoekt, heeft men meer kans om de fraudeurs vroeger in de fraude cyclus te vatten en om zo grotere verliezen te vermijden.

De Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) heeft een studie naar beroepsfraude gevoerd, namelijk 'The 2004 Report to the Nation on occupational fraud and abuse'. Uit dit rapport is gebleken dat de meeste fraudes gepleegd worden door werknemers, ongeveer 67%. Managers plegen in 34% van de gevallen fraude en de eigenaars zijn in 12% van de gevallen de oorzaak van de fraude. Hoewel de eigenaar het kleinste fraudepercentage omvat, frauderen zij voor veel grotere bedragen dan de managers en de werknemers.

Een aspect van deze studie handelt over de manier waarop fraude initieel gedetecteerd wordt. De meeste fraudes worden ontdekt door een interne audit (23,8%), tip van een personeelslid (23,6%) of gewoon door toeval (21,3%). Ook interne controles (18,4%) en externe audits (10,9%) zijn manieren om fraude te vinden. Andere wijzen om fraude te ontdekken zijn tips van klanten (7,8%), tips van verkopers (6,2%), anonieme tips (5,1%) en waarschuwingen van de politie (0,9%). Het is toch interessant dat 21,3% van alle fraudegevallen ontdekt worden door toeval. Dit is zeker een ondersteuning voor de uitspraak dat bedrijven beter hun best moeten doen om actief te zoeken naar fraude.

Ook Diekman (1997) merkt op dat een zwak intern controlesysteem de belangrijkste factor is voor een verhoogd risico op werknemers- en managementfraude. Zwakheden in interne controlesystemen zijn bijvoorbeeld: gebrek aan controles, documenten en een gebrek aan functiescheidingen. Een reden voor een verhoogd risico van werknemersfraude is het niet naleven van de procedures en het beleid opgesteld door het management. Voorbeelden van indicatoren van werknemersfraude zijn onder andere:

- Onverklaarbare verschillen tussen fysieke voorraden en voorraadgegevens
- Grote kasuitgaven voor transacties die normaal via de bankrekening betaald worden
- Ongewone trends in verkopen en kosten rekeningen
- Onverklaarbare achterstand in boekhoudsysteem
- Onverklaarbare openstaande posities voor belangrijke functies

Managementfraude is over het algemeen moeilijker te detecteren dan werknemersfraude. Managementfraude wordt meestal gebruikt om invloed uit te oefenen op het beslissingsproces van de personen die de informatie van het management gebruiken. Het management van een organisatie kan gemakkelijk de financiële informatie vervalsen, aangezien het management veel informatie heeft over welke delen ze kan bekendmaken en welke delen verborgen moeten worden (Diekman, 1997).

Het AICPA onderscheidt drie grote risicofactoren voor managementfraude. Deze risicofactoren hebben te maken met karakteristieken van het management, risicofactoren die te maken hebben met de industriële sector waarin het bedrijf werkzaam is en risicofactoren die te maken hebben met de financiële stabiliteit van de onderneming.

Met betrekking tot de eerste soort risicofactoren moet de auditor onderzoeken of het management de motivatie heeft om te frauderen. Persoonlijke inkomensdoelen, dreiging van bankroet en een voorgeschiedenis met fraude kunnen allemaal te maken hebben met de motivatie om te frauderen. De industrie gerelateerde risicofactoren kunnen tevoorschijn komen wanneer nieuwe en ingewikkelde richtlijnen, regels of wetgeving de competitieve positie van de onderneming kunnen beschadigen. Tenslotte is de financiële toestand van de onderneming ook een heel belangrijke risicofactor. Het management kan creatieve boekhoudtechnieken gebruiken om ongunstige informatie te verdoezelen, om een verkeerd beeld van de financiële gezondheid te scheppen, om onregelmatige inkomsten glad te strijken of om zwakke of onbestaande inkomsten op te krikken.

Het is dus duidelijk dat het management veel redenen kan hebben zich in te laten met frauduleuze financiële rapportering. Het is dus de verantwoordelijkheid van de auditor om de risico's te beoordelen aan de hand van risico-evaluaties. Bovenstaande risicofactoren moeten voortdurend overwogen worden, zowel tijdens de aanvaardingsprocedure als tijdens de verschillende stadia van de audit.

4.2 Fraudepreventie

De verantwoordelijkheid voor fraudebestrijding is verdeeld over verschillende partijen in het bedrijfsleven, de overheden en de justitie. Samen vormen ze een keten van fraudebestrijding waarin de schakels elk hun eigen verantwoordelijkheden en

bevoegdheden hebben. Justitie, overheid en bedrijven zijn allemaal verantwoordelijk voor het bestraffen, onderzoeken, melden, ontdekken en voorkomen van fraude (Lammers, 2001).

Bologna en Lindquist (1995) bespreken de klassieke aanpak om werknemersdiefstal, fraude en verduistering te verminderen.

- De *directe* aanpak: bv. als je steelt, wordt je ontslagen
- De *preventieve* aanpak: de mogelijke fraudeurs eruit halen door achtergronden te onderzoeken, door polygraaf testen en door psychologische testen.
- De *detectie* aanpak: opzetten van boekhoudcontroles en interne audit procedures om rechtmatigheid van transacties en bestaan van bezit te controleren en bevestigen.
- De *observatie* aanpak: volg het gedrag van werknemers, niveau van voorraden en controleer uitgaande bestellingen.
- De *onderzoek* aanpak: volg alle klachten van diefstal en verschillen in voorraden van goederen en materialen op om te bepalen wat de oorzaak en grootte is van het verlies.
- De *verzekering* aanpak: neem een bedrijfsrisicoverzekering om het bedrijf te beschermen tegen mogelijke verliezen.

De klassieke aanpak is niet altijd effectief, daarom moet men op zoek gaan naar de veranderingen in de werkomgeving. Een ander aspect is dat men op zoek moet gaan naar de noden van de werknemers. Volgende beslissingen kunnen fraude voorkomen: meer deelneming aan beslissingen die hun werk beïnvloeden, eerlijke en gelijke behandelingen, mogelijkheid tot promotie, belangrijk en betekenisvol werk, een veilige en gezonde werkomgeving, respect en erkenning (Bologna en Lindquist, 1995).

Het rapport 'Management antifraud programs and controls: guidance to help prevent and deter fraud' is het resultaat van een samenwerking tussen AICPA, Association of Certified Fraud Examiners, Financial Executives International, Information Systems Audit

and Control Association, The Institute of Internal Auditors, Institute of management Accountants en Society for Human Resource Management.

Zoals de titel duidelijk maakt, handelt het rapport over de stappen die ondernemingen kunnen nemen om fraude te voorkomen, te detecteren en om het plegen van fraude af te schrikken. Volgens het rapport kan het risico op fraude verminderd worden door een combinatie van preventie, afschrikking en detectie maatregelen. Fraude is echter moeilijk te ontdekken aangezien het meestal verzwegen en geheimgehouden wordt. Daarom moet de nadruk gelegd worden op fraudepreventie en fraudeafschrikking. Vooral omdat deze maatregelen minder kosten dan de tijd en onkosten die fraude detectie en fraudeonderzoeken vereisen.

Er zijn drie fundamentele elementen waarvoor maatregelen genomen kunnen worden om fraude te voorkomen en af te schrikken. Het eerste element is het creëren en behouden van een bedrijfscultuur die eerlijkheid en ethiek hoog in het vaandel dragen. De tweede heeft te maken met het evalueren van frauderisico's en het invoeren van procedures en controles om de risico's en de mogelijkheden tot fraude te verminderen. Het laatste element draait rond het ontwikkelen van behoorlijke overzichtsprocessen. Hoewel het volledige management team verantwoordelijk is voor het invoeren en het overzien van deze activiteiten, toch is het vooral de CEO die deze maatregelen moet introduceren en steunen.

4.2.1 Creatie van een bedrijfscultuur van eerlijkheid en hoge ethische waarden

Het is de verantwoordelijkheid van de onderneming om een cultuur van eerlijkheid en ethische waarden te creëren. Er moet tevens duidelijke communicatie aanwezig zijn zodat het voor de werknemer duidelijk is wat de verwachtingen zijn en welk gedrag aanvaardbaar is. Om deze cultuur te kunnen creëren heeft men een sterke kern van waardes nodig. Het geeft de onderneming ook een kans om een ethisch kader op te

bouwen dat zowel frauduleuze financiële rapportering als het verduisteren van bezittingen als corruptie en andere zaken behandelt.

Het creëren van een cultuur van eerlijkheid *begint aan de top van het bedrijf*. Vooral in grote bedrijven is het belangrijk dat het management ethisch handelt en openlijk communiceert over de verwachtingen die ze hebben van met de werknemers. Het management moet door woorden en daden tonen dat oneerlijk en onethisch gedrag niet getolereerd wordt en dat iedereen op een gelijke manier behandeld wordt ongeacht hun positie. Het is ook belangrijk dat de onderneming een sterk waarden systeem heeft. Deze waarden worden weergegeven in een gedragscode. Deze code zou een reflectie moeten zijn van de kernwaarden van de onderneming en een gids voor het maken van behoorlijke beslissingen.

Een ander aspect van het creëren van een eerlijke bedrijfscultuur is het *creëren van een positieve werkomgeving*. Uit onderzoek blijkt dat werknemers minder frauderen als ze een positief gevoel hebben over de onderneming dan wanneer ze zich gebruikt, bedreigd of genegeerd voelen. De human resources afdeling van het bedrijf speelt meestal een grote rol in het helpen opbouwen van een bedrijfscultuur en positieve werkomgeving. Voorbeelden van factoren die helpen om een positieve werkomgeving te scheppen en om het risico op fraude te doen dalen zijn onder andere:

- Erkenning en beloningssystemen die samen gaan met doelen en resultaten
- Gelijke werkkansen
- Team georiënteerd, gezamenlijk besluitvormingsbeleid
- Professioneel beheerde vergoedingssystemen
- Professionele trainingsprogramma's en voorrang verlenen aan carrière ontwikkeling

Werknemers moeten de mogelijkheid krijgen om de positieve werkomgeving mee te helpen creëren om op die manier de waarden en de gedragscode van de onderneming steunen. Bedrijven moeten hun werknemers ook de mogelijkheid geven om eventueel

anoniem vragen te stellen over mogelijke inbreuken op de gedragscode zonder de angst voor vergelding. Om dit mogelijk te maken, kan een onderneming een telefoon "hotline" opstarten waar werknemers fraude of inbreuken op de gedragscode kunnen melden. Deze hotline wordt dan opgevolgd door een betrouwbare persoon die verantwoordelijk is voor het onderzoeken en rapporteren van fraude incidenten of andere illegale praktijken.

Men moet ook de *juiste werknemers aanwerven en promoveren*, want iedereen heeft unieke waarden en persoonlijke ethische waarden. Sommige werknemers zullen onder druk en stress eerlijk blijven, maar anderen zullen de neiging hebben om fraude te plegen. Om fraude te voorkomen zullen bedrijven een doeltreffend beleid moeten uitwerken om de kans te verminderen dat ze personen met lage niveaus van eerlijkheid aanwerven of promoveren. Proactieve aanwerving en promotie procedures zijn bijvoorbeeld:

- Achtergrond onderzoeken
- Grondig controleren van opleiding, werkgeschiedenis en persoonlijke referenties
- Regelmatige training voor alle werknemers over de waarden en gedragscode van de onderneming
- Tijdens evaluaties van het personeel ook de bijdrage tot een behoorlijke werkomgeving bespreken
- Overtredingen van de waarden en gedragscode onmiddellijk behandelen

Nieuwe werknemers moeten onmiddellijk bij aanwerving een *training* krijgen over de waarden en de gedragscode van de onderneming. Deze training moet alles omvatten dat het bedrijf van de werknemers verwacht: de plicht om bepaalde materies te melden, een lijst van de materies plus voorbeelden die de werknemers moeten melden, inclusief werkelijke of vermoedelijke fraude, informatie over de manier waarop dit gemeld moet worden. De personeelsleden moeten ook op regelmatige basis een opfrissingstraining krijgen. Trainingen moeten ook specifiek gericht zijn op de verschillende niveaus, geografische locatie en verantwoordelijkheden van de werknemers.

Alle personeelsleden van het senior management, financiële afdeling en andere afdelingen die blootgesteld kunnen worden aan onethisch gedrag, zouden minstens *één maal per jaar de gedragscode moeten tekenen*. De reden hiervoor is het versterken van het beleid, maar ook om individuen af te schrikken om fraude of andere overtredingen te plegen.

Discipline draagt evenzeer bij tot de creatie van een eerlijke bedrijfscultuur. De wijze waarop een onderneming reageert op incidenten van vermeende fraude stuurt een sterke boodschap doorheen de hele onderneming. Het helpt om het aantal toekomstige voorvallen te verminderen. Als men een vermeende fraude ontdekt, moet het bedrijf volgende stappen ondernemen:

- Een grondig onderzoek van het incident
- Gepaste en consistente maatregelen tegen de overtreders
- Relevante controles moeten beoordeeld en verbeterd worden
- Communicatie en training om de waarden, gedragscode en verwachtingen van de onderneming terug te versterken

Het management moet aan alle personeelsleden duidelijk maken dat fraude niet getolereerd wordt. Maar het management moet vooral ook laten zien dat ze streng optreden en alle ondernomen acties communiceren naar de werknemers, bv. in een werknemers nieuwsbrief.

4.2.2 Evaluatie van antifraude procedures en controles

Frauduleuze financiële rapportering of verduistering is enkel mogelijk als er een mogelijkheid wordt gezien om fraude te plegen en om de fraude te verdoezelen. Bedrijven moeten actief bezig zijn met het verminderen van fraudemogelijkheden. Dit kunnen ze doen door het identificeren en meten van frauderisico's, door acties te ondernemen om de geïdentificeerde risico's te verkleinen en door het invoeren van een behoorlijke interne controle en andere preventie en detectie maatregelen.

De voornaamste verantwoordelijkheid van het management is het *oprichten en observeren van alle frauderisico evaluaties* en fraude preventie activiteiten in de onderneming. De frauderisico evaluatie zou rekening moeten houden met de kwetsbaarheid van de onderneming voor frauduleuze activiteiten. De evaluatie zou eveneens rekening moeten houden met het feit of deze onthullingen een materiële impact zouden hebben op de jaarrekening of een materieel verlies zouden betekenen voor de onderneming. Bij het identificeren van frauderisico's moet men altijd de specifieke karakteristieken van de onderneming, de industrie en het land in aanmerking nemen.

Het management moet erkennen dat fraude kan voorkomen in elk type bedrijf, groot of klein. Naar gelang de grote van het bedrijf behoort het management een verhoogd fraudebewustzijn en een behoorlijk frauderisico management programma op te richten met de inspraak van de raad van bestuur en het auditcomité.

Het is mogelijk om bepaalde *frauderisico's te beperken* of te elimineren door het veranderen van de activiteiten en processen van het bedrijf. De onderneming kan bepaalde segmenten verkopen, stoppen met zaken te doen in bepaalde regio's of een reorganisatie doorvoeren. Het risico van fraude in de jaarrekening kan verminderd worden door het invoeren van gedeelde dienstencentra waar boekhouddiensten worden aangeboden aan verschillende segmenten of dochtermaatschappijen van een onderneming.

Na de frauderisico evaluatie kan men processen, controles en andere procedures identificeren die nodig zijn om de risico's op fraude te verminderen. Een *doeltreffende interne controle* moet bestaan uit een goed ontwikkelde controleomgeving, een effectief en veilig informatie systeem en doeltreffende controle en observatie activiteiten. Door het belang van informatie technologie in ondersteunende handelingen en in het verwerken van transacties, moet het management ook controles invoeren voor computergegenereerde informatie.

Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen frauduleuze financiële rapportering door top management en door lager management of werknemers. Het top management is in staat om de interne controles te omzeilen binnen het financiële rapporteringproces. Daarom is het noodzakelijk dat een bedrijf sterke waarden en een cultuur van ethisch financieel rapporteren moet creëren. Eveneens moet er een behoorlijk toezicht zijn op het top management door de raad van bestuur en het auditcomité.

Frauduleuze financiële rapportering door lager management en werknemers kan afgeschrikt of ontdekt worden door passende toezichtcontroles, zoals het nakijken en evalueren van financiële resultaten door het hoger management. Ongewone veranderingen in resultaten van bepaalde rapporteringseenheden of het gebrek aan verwachte veranderingen kunnen een indicatie zijn van manipulaties.

4.2.3 Ontwikkelen van behoorlijke overzichtsprocessen

Een onderneming moet behoorlijke overzichtsprocessen hebben als ze op een doeltreffend wijze fraude wil afschrikken en voorkomen. Het overzicht kan gebeuren door mensen binnen en buiten de onderneming, onder het toezien van het auditcomité of de raad van bestuur als er geen auditcomité bestaat binnen het bedrijf.

Het *auditcomité* is verantwoordelijk voor het evalueren van de frauderisico's die het management geïdentificeerd heeft, de invoering van antifraude maatregelen en de creatie van een behoorlijke top management. Het comité moet er ook op toezien dat het senior management alle fraudeafschrikking en -preventie maatregelen op gepaste wijze invoeren om werknemers, investeerders en andere belanghebbenden te beschermen.

Het auditcomité helpt de raad van bestuur ook om zijn verantwoordelijkheden ten opzichte van het financiële rapporteringproces en de interne controles te vervullen. Het comité moet er voornamelijk op letten dat het top management de controles van de financiële rapportering niet kan omzeilen of op een onbehoorlijke manier beïnvloeden.

De informatie van de externe auditor kan het auditcomité helpen om het interne controle systeem en de mogelijkheid voor frauduleuze financiële rapportering te evalueren.

Het auditcomité moet het management bemoedigen om een systeem te ontwikkelen waar werknemers hun zorgen over onethisch gedrag, werkelijke of vermoedelijke fraude of inbreuken op de gedragscode kan melden. Het management bezorgt het comité de periodieke rapporten die de aard en belangrijkheid van elke fraude of onethisch gedrag bespreken. De raad van bestuur moet hier ook een samenvatting van krijgen.

Alle leden van het auditcomité moeten een financiële basis bezitten en elk auditcomité moet minstens één financieel expert hebben.

De overzichtstaken van het *management* bestaan uit het toezien op de activiteiten van het personeel en door het implementeren en observeren van de processen die in de loop van het hoofdstuk besproken werden. Publieke ondernemingen zouden in hun jaarverslag moeten opnemen dat het management verantwoordelijkheid is voor de voorbereiding van de jaarrekening en voor het oprichten en behouden van een doeltreffend intern controle systeem. Deze opmerking helpt het publiek de taken van het management en de auditor beter te begrijpen.

De *interne auditor* kan ook een bijzonder hulpvolle toezichtfunctie vervullen. Hun kennis van de onderneming kan leiden tot de identificatie van een mogelijke fraude. Interne auditoren hebben ook de mogelijkheid om frauderisico's en controles te evalueren en om aanbevelingen te geven over het verminderen van risico's en het verbeteren van controles. Interne audits kunnen dus maatregelen zijn om fraude te detecteren, maar ook om fraude af te schrikken door het onderzoeken en evalueren van de doeltreffendheid van het interne controle systeem van de onderneming. Het auditcomité moet onafhankelijk kunnen communiceren met de interne auditors, zodat ze hun eventuele bezorgdheden kunnen uiten over het management. Toch is het sturen van de

interne auditors de belangrijkste functie van het auditcomité ten opzichte van de interne controle in de onderneming.

Onafhankelijke auditors assisteren het management en de raad van bestuur door middel van een evaluatie van de processen die het bedrijf gebruikt om frauderisico's te identificeren, evalueren en beantwoorden. De raad van bestuur en auditcomité bespreken de risico evaluatie procedures en de interne controle systemen van het management met de onafhankelijke auditors. Waaronder de vatbaarheid van het bedrijf voor frauduleuze financiële rapportering en verduistering van bezittingen.

Het auditcomité en de raad van bestuur kunnen ook bijgestaan worden door gecertificeerde fraude onderzoekers, rechtstreeks of als lid van het interne of externe audit team. Deze onderzoekers hebben een grondige kennis en ervaring met fraude die mogelijk niet beschikbaar is in de onderneming. Zij kunnen een objectievere mening geven over de evaluatie van de frauderisico's van het management en de ontwikkeling van behoorlijke antifraude maatregelen die minder kwetsbaar zijn voor het omzeilen door het management. De fraude onderzoekers voeren ook onderzoeken om aanklachten of vermoedens van fraude op te lossen. Ze rapporteren hun bevindingen aan het management, auditcomité of raad van bestuur, afhankelijk van de aard van de zaak en het niveau van het personeel dat betrokken is.

4.3 Besluit

Om fraude te kunnen detecteren moet men zoeken naar bepaalde aanwijzingen die een indicator kunnen zijn van fraude. Voorbeelden van fraude-indicatoren zijn: een zwak intern controlesysteem, merkwaardige transacties, werknemersmotivatie, moraal en werknemerstevredenheid die te laag zijn, een bedrijfscultuur en beloningssysteem die onethisch gedrag tegenover staf, klanten, concurrentie en aandeelhouders ondersteunen,...

Men moet fraude kunnen ontdekken, maar het is natuurlijk beter als men fraude kan voorkomen. Men kan kiezen voor de klassieke aanpak om fraude te voorkomen, maar men kan beter de nieuwe wijze van fraudepreventie gebruiken. Deze bestaat uit drie fundamentele elementen. Ten eerste het creëren en behouden van een bedrijfscultuur die eerlijkheid en ethiek hoog in het vaandel dragen. Het tweede element heeft te maken met het evalueren van frauderisico's en het invoeren van procedures en controles om de risico's en de mogelijkheden tot fraude te verminderen. Het laatste element draait rond het ontwikkelen van behoorlijke overzichtsprocessen.

Hoofdstuk 5: Forensic auditing

Veel bedrijven in België worden geconfronteerd met fraude in allerlei vormen. De meeste fraudezaken worden niet aangegeven omdat het bedrijf angst heeft voor negatieve publiciteit of omdat ze beschaamd zijn om toe te geven dat ze gefaald hebben. Het is natuurlijk ook mogelijk dat de fraude nooit wordt opgemerkt omdat deze personen bekeken worden als betrouwbare personen.

Een bedrijf dat geconfronteerd wordt met fraude moet de hulp inroepen van een forensic auditor. In dit hoofdstuk wordt eerst het begrip forensic auditing geanalyseerd. Daarna worden de taken en de vereiste bekwaamheden van de forensic auditor besproken. Als laatste wordt het fraude-onderzoek van naderbij bekeken.

5.1 Forensic auditing

5.1.1 Definitie forensic auditing

Het woord 'forensisch' stamt af van het woord 'forum', in de Romeinse tijd was dit de plaats waar geschillen werden beslecht en waar recht werd gesproken. Onder forensisch wordt doorgaans 'ten dienste van het gerecht' verstaan. Met recht bedoelt men alle vormen van recht, zowel strafrecht, arbeidsrecht, sociaal recht als fiscaal recht.

Lammers (2001) definieert forensic auditing in België als volgt:

"Forensic auditing is het specialistisch deel terrein van financiële auditing, dat is gericht op waarheidsbevinding en/of bewijsvoering op het terrein van juridische/financiële geschillen en/of onregelmatigheden (waaronder fraude) en het geven van preventieve adviezen op dit terrein."

In het buitenland wordt meestal gesproken over forensic accountancy. In België valt accountancy onder de verantwoordelijkheid van de accountant. Aangezien controle en attestatie onder audit valt, kan men in België dus beter gebruik maken van de term forensic auditing.

5.1.2 Instituut der Forensische Auditoren

In 2001 is het Instituut der Forensische Auditoren vzw (IFA) opgericht als overkoepelende beroepsorganisatie voor forensic auditors in België. Het IFA speelt een belangrijke rol in het opleiden en permanent vormen van forensic auditors. Een andere belangrijke rol van het IFA is het beheren van het register van de erkende forensic auditors, de Registered Forensic Auditor (RFA). Het instituut streeft ook naar een hoge kwaliteitsstandaard voor zijn leden.

Het IFA heeft een deontologische code ontworpen. Het *eerste artikel* van de code handelt over de draagwijdte van de code. De code is van toepassing op alle leden van het IFA, indien de leden de code niet naleven, is de tuchtprocedure vermeld in de statuten van toepassing op de Registered Forensic Auditor.

Artikel twee heeft betrekking op de waardigheid van het beroep. Bij de uitvoering van hun activiteiten moeten de RGA: integer en eerlijk zijn, eerbied en respect tonen voor de wet, zich niet laten leiden door zelfbelang, objectieve beoordelingen geven, bereid zijn verantwoording af te leggen voor hun daden, transparant zijn en een voorbeeldgedrag tonen ten aanzien van al het voorgaande. Het *derde artikel handelt* over de bekwaamheid van de leden. De leden mogen forensische auditopdrachten enkel aanvaarden indien ze bekwaam zijn om deze opdracht tot een goed einde te brengen. De forensic auditor mag samenwerken met andere deskundigen. De RGA moet volgens de statuten een permanente vorming volgen van 40 uur per jaar.

Het *vierde artikel* heeft te maken met de vertrouwelijkheid van informatie. De leden van het IFA moeten volgens de regels van discretie en geheimhouding, alle informatie die ze bekomen tijdens de uitoefening van hun activiteiten op een strikt vertrouwelijke manier behandelen. Informatie mag slechts openbaar worden gemaakt na uitdrukkelijke toestemming van de opdrachtgever.

Artikel vijf handelt over deugdelijke grondslag. Het rapport van het forensisch onderzoek moet alle beperkingen vanwege de opdrachtgever vermelden. Als er beperkingen gesteld werden aan het onderzoek is het bijna onmogelijk om juiste conclusies te trekken. Het *zesde en laatste artikel* heeft betrekking op de objectiviteit van de verslaggeving aan de opdrachtgever. Het verslag mag mondeling gebeuren, toch raadt het IFA aan om ook een schriftelijk verslag te voorzien, het verslag moet eveneens alle relevante informatie bevatten. De leden van het IFA mogen geen opdracht aanvaarden of verder zetten wanneer de opdracht de onafhankelijkheid in gedrang kan brengen of indien de opdracht partijdigheid opwekt. De leden mogen ook geen giften of andere voordelen, die de onafhankelijkheid en objectiviteit bedreigen, aanvaarden van klanten.

Op 31 december 2006 wordt er in het parlement een programmawet gestemd met betrekking op het Instituut der Forensische Auditoren. Als deze wet wordt goedgekeurd, zal het IFA een wettelijke basis krijgen zoals dat nu al het geval is voor het IBR. Als de programmawet van kracht is, moet men geregistreerd zijn om het beroep van forensic auditor te mogen uitvoeren. Om je te registreren als forensic auditor moet je beschikken over een universitair diploma, moet men ofwel zeven jaar beroepservaring hebben als forensic auditor ofwel de master in forensic auditing succesvol afgerond hebben aan het UAMS. Voor de personen die nu al het beroep van forensic auditor uitoefenen, maar nog niet geregistreerd zijn, zal een overgangperiode voorzien worden. Deze overgangperiode is nog niet vastgelegd en staat nog ter discussie.

5.2 Vereiste bekwaamheden van de forensic auditor

Volgens Bologna en Lindquist (1995) worden de bekwaamheden die van een forensic auditor verwacht worden opgedeeld in twee verschillende groepen, de vaktechnische en de persoonlijkheidskenmerken.

5.2.1 Vaktechnische kenmerken

Ten eerste moet de forensic auditor een grondige kennis hebben van technische boekhoudkundige en financiële vaardigheden, want dit is de basis van alle expertise. Hij moet ook snel prioriteiten kunnen leggen, een degelijk actieplan kunnen opstellen en zowel schriftelijk als mondeling uitstekend kunnen rapporteren. Ten tweede moet een forensic auditor precies te werk gaan en aandacht hebben voor details, maar tegelijkertijd moet hij ook over een breed denkvermogen beschikken.

De forensic auditor is doorgaans een onafhankelijke expert met kennis en ervaring op het gebied van financiën en audit, maar meestal ook met kennis van recht en criminologie. De forensic auditor is op de hoogte van de meest voorkomende fraudesoorten zoals verduistering van bedrijfsmiddelen, witwas praktijken, frauduleuze financiële rapportering, corruptie,... Ze moeten ook interview- en verhoortechnieken onder de knie hebben. De forensic auditor onderscheidt zich van de revisor door middel van juridische kennis en de ontwikkeling van specifieke fraudedetectie vermogen.

Forensic auditors moeten op een rechtmatige wijze bewijsmateriaal kunnen verzamelen. Hierbij proberen ze de gedachtegangen van de fraudeur te volgen om zo nieuwe technieken van fraude te ontdekken. Het bewijsmateriaal dat de auditor verzamelt heeft, kan eventueel dienen als bewijzen in rechtzaken. Het is ook de gewoonte dat de forensic auditor samenwerkt met een team van mensen met verschillende achtergronden, zoals IT, criminologie, boekhouding, ...

5.2.2 Persoonlijheidskenmerken

De belangrijkste persoonlijkheidsvereiste voor een forensic auditor is een analytisch denkvermogen. Hij moet in staat zijn om grote hoeveelheden informatie op een korte periode te verwerken en te veralgemenen en de hoofdzaken van de bijzaken te onderscheiden. Het is natuurlijk ook belangrijk dat een forensic auditor onafhankelijk is.

Verder moet een forensic auditor volgende kwaliteiten bezitten:

- Creativiteit
- Nieuwsgierigheid
- Doorzettingsvermogen
- Gezond verstand
- Vertrouwen

5.3 Taken van de forensic auditor

Elke forensic auditor moet in staat zijn om volgende taken uit te voeren.

5.3.1 Identificatie van financiële kwesties

Wanneer de forensic auditor geconfronteerd wordt met een situatie die ontstaan is door een klacht, aantijging, gerucht of een onderzoek, moet deze in staat zijn om duidelijk en snel de belangrijkste financiële gevolgen te identificeren. Deze beslissingen zijn gebaseerd op hun eigen uitgebreide kennis en ervaring.

5.3.2 Kennis van ondervragingstechnieken

Als de kwestie geïdentificeerd is, moet de forensic auditor verdere onderzoeken voeren om informatie en documentatie te verkrijgen. Deze informatie is nodig om bewijzen te

genereren om die de auditor helpen bij het ondersteunen of weerleggen van een aantijging of claim.

Men moet niet alleen weten dat deze relevante financiële informatie bestaat, de forensic auditor moet ook in staat zijn om de complexe algemene accounting principes, de openbaarmaking van de jaarrekening, de interne controle systemen en het menselijke aspect in de activiteiten van de onderneming te begrijpen.

5.3.3 Kennis van bewijzen

De forensic auditor moet weten hoe men de juiste bewijzen moet verzamelen. Welke soorten bewijzen er allemaal zijn en hoe men bewijsmateriaal uit informatie moet halen zodat deze gebruikt mag worden in rechtzaken.

5.3.4 Interpretatie van financiële informatie

De meeste transacties kunnen verklaard worden door meer dan één verklaring. De forensic auditor moet daarom zeer voorzichtig omgaan met de vooroordelen die ontstaan in een interpretatie proces. Men moet de transactie dus langs alle mogelijke kanten bekijken en beoordelen om er zeker van te zijn dat de uiteindelijke interpretatie overeenkomt met gezond verstand en de realiteit. De gepaste interpretatie kan enkel aangeboden worden indien de transactie onderzocht wordt zonder beperkingen.

5.3.5 Presentatie van bevindingen

De forensic auditor moet beschikken over goede communicatievaardigheden aangezien het na een onderzoek altijd verplicht is om de bevindingen te rapporteren. Dit kan zowel schriftelijk als mondeling. Het is toch altijd aangeraden om bij een mondelinge presentatie een papieren versie te voorzien om achteraf problemen te vermijden. De presentatie moet alle informatie bevatten die relevant zijn voor de klant.

5.4 Het fraudeonderzoek

In deze paragraaf wordt het verloop van een fraudeonderzoek in de private sector besproken. Er zijn echter een aantal opmerkingen waarmee men rekening moet houden in verband met het fraudeonderzoek. Ten eerste wordt hier slechts één mogelijkheid gegeven van hoe een onderzoek kan verlopen. Er zijn natuurlijk meerdere mogelijkheden om een fraudeonderzoek te voeren. Ten tweede is het belangrijk om te weten dat de opdracht van de forensic auditor eindigt bij het afleveren van het rapport. De forensic auditor schrijft zijn bevindingen neer in het rapport, wat de opdrachtgever met deze bevindingen doet, ligt buiten de invloedssfeer van de auditor.

Een fraudeonderzoek is een onderzoek om vast te stellen of een fraudegeval plaats heeft gevonden of niet. Men kan het onderzoek ook uitbreiden en de omvang van de fraude onderzoeken. Om een fraudeonderzoek tot een goed einde te brengen, moet men beroep doen op een forensic auditor. (Diekman, 1997)

Het fraudeonderzoek kan onderverdeeld worden in vijf verschillende aspecten (Lammers, 2001):

- schriftelijke overeenkomst
- planning
- overleg met opdrachtgever
- interviewen, verzamelen en analyseren van documenten
- overleg met betrokkenen en rapportering

5.4.1 Schriftelijke overeenkomst

Als de forensic auditor beslist heeft om de opdracht te aanvaarden, moeten de afspraken tussen de auditor en de opdrachtgever schriftelijk worden vastgelegd in een opdrachtbrief. Deze opdrachtbrief moet ondertekend worden door beide partijen voor er met het onderzoek gestart wordt.

In de opdrachtbrief staan de voorwaarden die de forensic auditor en de opdrachtgever zijn overeengekomen. De eerste voorwaarde heeft meestal te maken met de *aanleiding en het doel van het onderzoek*. Het is zeer belangrijk dat het doel van het onderzoek duidelijk omschreven wordt om problemen te voorkomen in latere fases van het onderzoek.

De forensic auditor zal ook de belangrijkste elementen van de *aanpak en planning* van het onderzoek opnemen in de opdrachtbrief. Hierdoor wordt verzekerd dat de opdrachtgever de gebruikte methoden en technieken goedkeurt. Aangezien het onderzoek een tamelijk onbekend verloop heeft, is het moeilijk om de kosten van een fraudeonderzoek te budgetteren. De opdrachtgever kan beslissen dat bepaalde onderzoeken die veel kosten met zich meebrengen enkel mogen worden uitgevoerd na expliciete toestemming van de opdrachtgever. Deze *beperkingen* moeten eveneens in de opdrachtbrief worden opgenomen.

De opdrachtbrief moet ook alle *relevante wetgeving en andere verplichtingen* waar de forensic auditor rekening mee moet houden vermelden, onder andere de privacy wetgeving, de af luisterwet en de regels die betrekking hebben op het lezen van e-mails. De auditor moet in de opdrachtbrief eveneens samenwerkingen met vergunde privé-detectives, advocaten of andere deskundigen die een meldingsplicht hebben vermelden. Indien de forensic auditor samenwerkt met een vergunde privé-detective, is de wet van 19 juli 1991 ook van toepassing op de het onderzoek.

De opdrachtgever moet eveneens het *opdrachtteam* kennen voordat het onderzoek begint, zodat het duidelijk is dat de forensic auditor over de juiste kennis en deskundigheid beschikt. Dit zijn eveneens de personen die toegang hebben tot de informatie van de opdrachtgever en die onder de opdrachtvoorwaarden vallen.

De opdrachtbrief vermeldt tevens de namen van de *contactpersonen* in het bedrijf van de opdrachtgever. De aard, vorm, taal van de *rapportering* wordt voor het onderzoek

overeengekomen, eveneens wordt vooraf bepaald wie er zal rapporteren en aan wie deze persoon zal rapporteren.

In de bijlage van de opdrachtbrief moeten een aantal standaardbepalingen van *leveringsvoorwaarden* opgenomen zijn. Onder andere de inspanningsverplichting versus de resultaatverplichting. De forensic auditor kan voor de start van het onderzoek geen garanties geven over de uitkomst van het onderzoek, het is dus mogelijk dat de verwachtingen van de opdrachtgever niet vervuld raken. Het gaat dus om een inspanningsverplichting en niet om een resultaatverplichting. Ook de beperkte aansprakelijkheid van de forensic auditor moet vermeld worden in de standaardbepalingen. De aansprakelijkheid van de auditor wordt beperkt op basis van de erelonen, tenzij er sprake is van grove nalatigheid of opzettelijke fouten.

Als in de loop van het onderzoek blijkt dat men de oorspronkelijke afspraken moet wijzigen, moet er een nieuwe opdrachtbrief worden opgesteld die de nieuwe voorwaarden bevat.

5.4.2 Planning

Het gemiddelde management heeft weinig ervaring met fraude bestrijding. De auditor begint zijn opdracht dus meestal met advies in verband met crisismanagement. De belangrijkste stappen van crisismanagement in het kader van materiële fraude zijn:

- bijeenroepen van een crisisteam
- de activiteiten van de onderneming moeten doorgaan zoals op andere dagen
- schade beperken
- herhaling voorkomen
- reputatie van management beschermen
- verzekeringsmaatschappij inlichten
- eerste hulp bij ongelukken
- fraudeonderzoek

Het ook voorkomen dat de forensic auditor *litigation support* moet bieden aan de opdrachtgever. Het onderzoek van de forensic auditor kan dan een belangrijke schakel zijn in de oplossing van een geschil tussen twee of meerdere partijen. Een geschil dat voor de rechtbank wordt beslecht, wordt een 'litigation' genoemd.

Het litigation team wordt dan gevormd door de opdrachtgever, zijn advocaat en de forensic auditor. Om het onderzoek grondig te plannen moet de auditor zo snel mogelijk een inzicht krijgen in de aard en omvang van het geschil.

Een goed onderzoeksplan moet voldoen aan drie doelen:

- Focus: de focus van het onderzoeksplan moet gericht zijn op het feit dat de inspanningen overeenstemmen met de doelen van het onderzoek.
- Controle: een fraudeonderzoek kan allerlei vormen aannemen, daarom is het noodzakelijk dat de forensic auditor het onderzoek streng controleert zodat het onderzoek niet escaleert.
- Aanpassingsvermogen: het onderzoeksplan moet ruimte voor aanpassing bevatten, zodat men niet het volledige onderzoeksplan moet aanpassen als het onderzoek een onverwachte kant opgaat

Als men de algemene directie van het onderzoek heeft uitgestippeld is het makkelijker om te bepalen welke kennis nodig is voor een bepaald onderzoek en kan men een team van deskundigen samenstellen. (Silverstone en Sheetz, 2004)

Tijdens het fraudeonderzoek moet een antwoord gegeven worden op de '7 golden W's list' (Diekman, 1997):

- Wat is er gebeurd?
- Wanneer is het gebeurd?
- Waar is het gebeurd?
- Met Welke middelen en instrumenten is het uitgevoerd?
- Waarom is het gebeurd?

- Wie heeft het gedaan?
- Op Welke manier is het gebeurd?

5.4.3 Het onderzoek

Diekman (1997) splitst het onderzoek op in een aantal procedures:

- Identificatie van de belangrijkste aspecten
- Onderzoek van alle kwesties
- Analyse van de data en samenvatting van de informatie
- Samenvatten en communiceren van de bevindingen
- Presentatie van financiële bewijzen

Het verzamelen van informatie gebeurt door het afnemen van interviews, doorzoekingen bij betrokkenen en het raadplegen van externe bronnen. Indien men niet-publieke inlichtingen nodig heeft, moet men rekening houden met de wet van 19 juli 1991 die betrekking heeft op het reguleren van het beroep van de privé-detective (Lammers, 2001).

De forensic auditor moet hoogwaardige documentatie ontwikkelen omdat uit deze documentatie gebruikt wordt door het volledige onderzoeksteam, maar ook omdat de rapportering hierop gebaseerd is.

Het dossier dat de forensic aanlegt bij elk fraudeonderzoek bevat alle documenten die rechtstreeks met het onderzoek samenhangen. Het is mogelijk dat het dossier volledig elektronisch is, behalve dan de originele documenten. Het dossier kan ook geluid- en beeldopnames bevatten.

Het is vanzelfsprekend dat alle documentatie van het fraudeonderzoek op een veilige plaats bewaard wordt, gezien het gevoelige karakter van de informatie. De originele documenten mogen ook niet gewijzigd worden. De forensic auditor houdt een register

bij dat alle in en uit transacties van de documenten bijhoudt. Degene die het originele document uitleent of terugbrengt, moet iedere keer een kwijting tekenen (Lammers, 2001).

5.4.4 Overleg met betrokkenen

Het overleg van de forensic auditor met de opdrachtgever is van essentieel belang voor de goede werking van het fraudeonderzoek. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen overleg en rapportering. Het overleg voor en tijdens het onderzoek heeft te maken met de vermoedens en de indrukken van de forensic auditor over het onderzoek. De tussentijdse rapportering geeft een bevestiging of ontkrachting van de vermoedens en indrukken van het overleg. In de eindrapportering worden de bewijzen onderbouwd en worden conclusies getrokken uit het onderzoek.

De forensic auditor treedt regelmatig op bij het beslechten van geschillen. De forensic auditor kan optreden als neutrale partij, aangesteld als expert binnen het gerechtelijke apparaat of aangesteld door beide partijen in het kader van arbitrage of bemiddeling. Maar de forensic auditor kan ook als lid van een van de betrokken partijen optreden. Ter ondersteuning van de openbare aanklager of een publieke overheid of ter ondersteuning van één van de betrokken burgerlijke partijen in een geschil.

5.4.5 Het rapport

Na de afronding van het onderzoek wordt er door de forensic auditor een schriftelijk rapport opgesteld die alle aspecten van het onderzoek omschrijft en een overzicht geeft van alle beschikbare informatie. Aangezien het mogelijk is dat het rapport een ondersteuning is voor een geschil, is het noodzakelijk dat het rapport in overeenstemming is met alle wettelijke vereisten voor een rechtzaak tegen de verdachte. Het rapport moet objectief zijn en mag dus enkel de feiten weergeven en geen conclusies trekken over de schuld (Diekman, 1997).

Het rapport moet een overzicht vormen van:

- Alle bronnen van informatie
- Feiten die tonen dat de wet is overtreden
- Wetsartikels die overtreden zijn
- Alle bewijzen
- Alle getekende verklaringen van verdachten en getuigen

5.5 Besluit

Forensic auditing is een deel van de financiële audit dat er vooral op gericht is om fraude te onderzoeken en om preventieve adviezen te geven omtrent fraude. Om de forensic auditoren in België te ondersteunen is in 2001 het Instituut der Forensische Auditoren (IFA) opgericht. Het IFA is verantwoordelijk voor de opleiding van forensic auditoren en het houdt ook het register bij van de Registered Forensic Auditors. Daarnaast heeft het ook een deontologische code waar alle leden van het IFA zich aan moeten houden.

Forensic auditor moet beschikken over zowel vaktechnische als persoonlijkheidskenmerken. Elke forensic auditor moet financiële kwesties kunnen identificeren, kennis hebben van ondervragingstechnieken, kennis hebben van bewijsverzameling, financiële informatie kunnen interpreteren en bevindingen kunnen presenteren.

Het fraudeonderzoek kan opgesplitst worden in de schriftelijke overeenkomst, planning, het onderzoek, overleg met de betrokkenen en de aflevering van het onderzoeksrapport.

Hoofdstuk 6: Forensic auditing in de praktijk

Na het uitvoeren van de literatuurstudie komt nu het praktijkgericht onderzoek aan bod. Eerst en vooral wordt dit onderzoek toegelicht door middel van een bespreking van het doel en de aanpak ervan. Vervolgens worden de bevoorrechte getuigen, de vragenlijsten en de analyse van de interviews per doelgroep besproken. Ten slotte wordt er een vergelijking gemaakt tussen de bedrijven die forensic auditing aanbieden.

6.1 Het doel en de aanpak van het empirisch onderzoek

Het doel van het empirisch onderzoek bestaat erin na te gaan welke bedrijven in België de dienst forensic auditing hebben opgenomen in hun dienstenpakket. Op die manier krijgen we een overzicht van de verschillende types bedrijven die forensic auditing aanbieden.

Wat de keuze van de onderzoeksmethode betreft werd er geopteerd voor de bevraging van de bevoorrechte getuigen of experience survey. Omwille van de verschillende soorten bedrijven, werd de vragenlijst opgesteld afhankelijk van de grootte en levensduur van het bedrijf. In het onderzoek werd uitgegaan van de tweede deelvraag. De vragenlijst diende echter als leidraad en werden afhankelijk van de geïnterviewde uitgebreid met bijkomende vragen. De vragenlijsten zijn opgenomen in de bijlage.

Er werden drie groepen van bedrijven gecontacteerd. De grote ondernemingen, de middelgrote ondernemingen en de kleine ondernemingen. De meeste ondernemingen zijn gecontacteerd omdat ze op de website van het IFA vermeld staan als sponsor. Andere bedrijven zijn opgezocht via de zoekmachine google.

6.2 De grote ondernemingen

Onder grote ondernemingen worden de zogenaamde Big Four verstaan, dit zijn PriceWaterhouseCoopers, Deloitte, Ernst & Young en KPMG.

6.2.1 PriceWaterhouseCoopers

Voorstelling van de bevoorrechte getuige

Datum interview: 27 juli 2006 om 10u

Contactpersoon: Rudy Hoskens

Ik heb dhr. Hoskens gecontacteerd omdat hij lid is van de raad van bestuur van het IFA. Dhr. Hoskens is directeur van het departement Dispute analysis & Investigations. Hij is met zijn carrière als forensic auditor begonnen bij de toenmalige rijkswacht. Hij heeft toen de stap naar de privé-sector gemaakt en hij heeft twee jaar bij Ernst & Young gewerkt. In 2002 is hij beginnen te werken voor PriceWaterhouseCoopers (PWC). Dhr. Hoskens is sinds 2002 een Registered Forensic Auditor. Hij is eveneens lid van de raad van bestuur van het IFA. Verder geeft hij ook les aan de UAMS voor de opleiding Master in Forensic auditing, hij doceert het vak 'Huiszoeking en beslagname in ondernemingen'.

Verwerking van het interview

PriceWaterhouseCoopers (PWC) heeft in 2002 in België onder begeleiding van dhr. Rudy Hoskens een afdeling forensic services opgestart onder de naam 'Dispute analysis & investigations'. De diensten binnen PWC zijn opgesplitst in drie grote categorieën: audit & assurance related services, Tax services en Advisory services. Dispute analysis & investigations valt onder de categorie assurance related services

Dispute analysis & investigations is werkzaam in 63 landen en beschikt over uitgebreide ervaren teams die de dreiging van bedrijfscriminaliteit onderzoeken, verminderen en de best mogelijke uitkomsten trachten te bekomen. Door het gebruik van grondige forensic accounting onderzoeksvaardigheden zorgen de teams ervoor dat klanten hun bedrijf kunnen voortzetten, verliezen kunnen recupereren en toekomstige verliezen kunnen stoppen. Het internationale team heeft een achtergrond in auditing, recht, forensic accountancy, forensic IT, private sector onderzoeken, maar ook in regulerend werk en wetshandhaving.

Momenteel werken in België acht mensen full-time op de dienst Dispute analyses & Investigations, ze zijn allemaal forensic auditors, maar zijn niet allemaal geregistreerd bij het Instituut der Forensische Auditoren (IFA).

Sinds 2002 is er een evolutie zichtbaar in de mentaliteit van de bedrijven. Vroeger was fraude een intern probleem en werd het dus ook intern opgelost. Nu stappen bedrijven gemakkelijker naar buiten om het probleem via de rechtbank op te lossen.

Dispute analysis & investigations verstrekt hulpmiddelen om fraude te onderzoeken. De afdeling geeft ook advies hoe men met risico's moet omgaan en hoe deze te verminderen, inclusief manieren om zwakheden te identificeren en analyseren. De afdeling Dispute analysis & investigations wordt opgesplitst in twee grote categorieën: dispute analysis en investigations. Investigations is goed voor 85%-90% van al het werk en dispute analysis neemt de overige 10%-15% voor zijn rekening.

6.2.1.1 Dispute support services

PWC biedt lokale en globale financiële, economische en statistische diensten aan aan advocaten en andere partijen die betrokken zijn in een proces, arbitrage of een alternatief om geschillen op te lossen. De experts van PWC kunnen advies geven over de wijze waarop men claims dient te behandelen, ze kunnen optreden als expert getuigen,

ze kunnen een fraude en forensic onderzoek voeren,... PWC biedt eveneens een hele reeks licensing management diensten aan en ze kunnen een uitvoeringsplan ontwikkelen en inschakelen zodat men op een juiste manier royalty's kan ontvangen. Een grote troef van PWC is dat men ook op lokale basis kan werken en op die manier aan de eisen van de lokale markt kan voldoen.

De Dispute analysis afdeling is gespecialiseerd in een aantal gebieden:

- Licensing audits: controle van royalty's, er wordt gecontroleerd of de juiste hoeveelheid royalty's betaald zijn
- Damage valuation: bepaling van de grootte van de schade die een bedrijf heeft opgelopen (= schade taxatie)
- Insurance claims support: ondersteuning bij een verzekeringsclaim
- Dispute resolution: ondersteuning bij de oplossing van een geschil
- Litigation support: ongeveer hetzelfde als dispute resolution, maar heeft dan betrekking op een proces voor een rechtbank
- International arbitration: ondersteunen van bedrijven die verwickeld zijn in een internationaal geschil voor een private rechtbank
- Securities litigation: onderzoeken van grote fraudeschandalen

6.2.1.2. Investigations

Het team van forensic technology solutions werkt samen met accountants en finance professionals om een unieke aanpak van complexe bedrijfszaken aan te bieden. Door het gebruik van data analyse technieken, eigen software en hardware en geavanceerde onderzoekstechnieken kunnen ze binnen PWC informatie op elk computersysteem of elektronische informatiedrager identificeren, bemachtigen en analyseren.

De dienst investigations is gespecialiseerd in:

- Corporate fraud investigations: onderzoeken van fraude binnen bedrijven, dit is de hoofdbrok binnen investigations

- Forensic Technology Solutions (FTS): data herstelling, data analyse en data mining
- Cyber crime investigations: onderzoeken van misdaad op het internet
- Background research of people & entities: onderzoeken van opleiding en werkachtergronden en het onderzoeken van de achtergronden van bedrijven
- Anti Money Laundering (AML) training en compliance: geven van trainingen over antiwitwaspraktijken en de naleving van de wetgeving
- Fraud Risk Management: training, preventie en detectie van frauderisico management
- Asset tracing en recovery: opsporen en terughalen van bezittingen

Binnen deze specialisaties zijn de vier kerndiensten binnen PWC: corporate investigations, licensing management, fraud prevention en forensic technology solutions.

A. Corporate Investigations

Binnen corporate investigations merkt PWC een groei in juridische onderzoeken op, zoals SEC onderzoeken, FCPA (Foreign Corrupt Practices Act) onderzoeken en AML onderzoeken, maar ook het aantal securities litigations stijgt elk jaar. Corporate investigations focust zich vooral op onderzoeken rond verduistering van bedrijfsmiddelen, corruptie en omkoping en securities litigations.

Het forensisch onderzoek wordt opgesplitst in twee delen, aan de ene kant is er de forensic audit en aan de andere kant staat het herkennen van fraude. Deze twee lopen gelijk op. De forensic audit wordt gestart met het onderzoeken van de benodigde expertise en vaardigheden, eventuele belangenconflicten en het opstellen van een solide basis. Ondertussen wordt er een afweging gemaakt tussen de middelen en de resultaten. Als dit allemaal in orde is wordt de opdracht aanvaard en wordt er een LOE (Letter of Engagement) opgesteld waarin een akkoord wordt bereikt over de

onderzoeksprocedures en de grenzen van het onderzoek. Als de LOE goedgekeurd wordt, start men met het onderzoeken en analyseren van informatie en met interviews om de fraudemechanismen binnen het bedrijf te analyseren. Men stelt regelmatig tussentijdse rapporten op om de klant op de hoogte te brengen van de activiteiten. Na de analyse van de informatie wordt de klant geconfronteerd met de feiten. De klant moet dan beslissen wat hij met deze informatie wil doen. Op het einde van het onderzoek wordt een definitief rapport opgesteld waar de feiten objectief en onpartijdig worden voorgesteld.

B. Licensing Management Services

Binnen de licensing management services worden de contractuele rechten van de licentiegever beheerd, in het oog gehouden en opgelegd. PWC helpt de licentiegever om te bepalen of de licentiehouders zich houden aan het contract. PWC helpt eveneens bij het opsporen van veranderingen in het aantal licentiecontracten en controle van de waarde van deze contracten.

PWC biedt deze dienst aan omdat acht op tien licentiegevers hun royalty overeenkomsten niet opvolgen en omdat meer dan 90% van hun onderzoeken ondergewaardeerde royalty's blootgelegd hebben. PWC gebruikt hiervoor geen financiële audit, maar een forensisch gebaseerd onderzoek. Diverse sectoren hebben al gebruik gemaakt van deze dienst.

C. Fraude preventie

PWC heeft een Fraude Scan ontwikkeld die zich op alle aspecten van het bedrijf richt, onder andere administratieve organisatie en interne controle, productie activiteiten, ethiek en integriteit, management, veiligheid, werknemers, IT-omgeving, aankoopafdeling en financiële afdeling.

De fraude scan biedt een hoogstaande evaluatie van fraude zwakheden, die gebaseerd is op aanbevelingen van het management. Het spoort frauderisico's en zwakheden op volgens ISA 240 en SAS 99. Het is mogelijk om een doeltreffende en kostefficiënte oplossingen te bieden. Er worden eveneens snelle fraude scans uitgevoerd tijdens de jaarlijkse audits.

D. Forensic Technology Solutions

Forensic technology solutions richt zich op het identificeren, terugvinden, verzamelen, analyseren en interpreteren van elektronische data door middel van simulaties, e-mail onderzoeken, data gedreven forensische analyse, grootboek analyse en fraude detectie. De methodes en procedures die PWC gebruikt garanderen het gebruik van de bewijzen in rechtzaken.

Verder biedt forensic technology solutions ook andere diensten aan:

- Preventieve data analyse
- Testen van algemene en detail controles
- Verzekering van volledigheid en juistheid
- Detectie van patronen, onregelmatigheden en clusters in boekhoudprogramma's
- Verzekering van real time

6.2.2 Deloitte

Voorstelling van de bevoorrechte getuige

Datum interview: 31 juli 2006 om 18u

Contactpersoon: Cassandra Scholliers

Mevr. Scholliers is momenteel al één jaar forensic auditor bij Deloitte. Daarvoor heeft ze lange tijd als accountant bij Deloitte gewerkt, ze kwam regelmatig in contact met

creatief boekhouden en is op die manier geïnteresseerd geraakt in fraude. Ze is criminologie gaan studeren in avondschoon en heeft toen de overstap gemaakt naar de afdeling Forensic & Dispute Services binnen Deloitte. Ik had eerst Dhr. Staelens gecontacteerd aangezien hij de ondervoorzitter is van het IFA, maar door tijdsgebrek heeft Mevr. Scholliers me bijgestaan.

Verwerking van het interview

Deloitte heeft in België in 1999 de afdeling Forensic & Dispute Services opgericht onder begeleiding van dhr. Staelens, hij is de ondervoorzitter van het Instituut der Forensische auditoren. Hij heeft deze dienst alleen opgericht en door de jaren heen zijn er dan meer medewerkers met verschillende achtergronden bijgekomen. Momenteel werken er acht personen fulltime als forensic auditor. Volgens mevr. Scholliers is er een evolutie merkbaar in het beroep van forensic auditor, vroeger werden fraudezaken vooral opgelost door de politie. Op dit moment zijn het echt de forensic auditoren die studies voeren en deze zijn dan vooral IT-georiënteerd.

De dienst Forensic & Dispute Services valt binnen Deloitte onder Enterprise-risk services. Dit is een onafhankelijke afdeling die zowel audit als consultancy diensten aanbiedt. De Forensic & Dispute Services bevinden zich in het hoofdkantoor van Deloitte in Diegem.

De Forensic Services helpen bedrijven met preventieve scans om frauderisico's in kaart te brengen, alsook met het reageren op incidenten om belangen en reputatie te beschermen. De aanpak van Deloitte is gebaseerd op het gebruik van speciale forensische technieken en software. De medewerkers hebben diverse achtergronden: voormalige politieonderzoekers, compliance officers, criminologen, forensic accountants, IT-specialisten en interne controle specialisten.

De Forensic & Dispute afdeling van Deloitte biedt een oplossing aan voor een brede waaier aan problemen:

- Misbruik van vennootschapsgoederen
- Onbekende achtergrond van zakenpartners
- Belangenvermenging
- Overname of joint venture met onbekende partijen
- Regularisatie van fiscale frauderisico's
- Witwasrisico's
- Commerciële geschillen

De afdeling Forensic & Dispute binnen Deloitte is gespecialiseerd in een aantal specifieke diensten: anti-witwas diensten en trainingen, data kwaliteit en integriteit, due diligence diensten, fraude preventie diensten en fraude reactie diensten.

6.2.2.1 Anti-witwas diensten

Binnen Deloitte merken ze dat veel financiële instellingen nog altijd denken dat de witwaswetgeving uitsluitend handelt over het identificeren van klanten en rapporteren van verdachte transacties aan de Cel voor Financiële informatie. De instellingen houden daarbij dikwijls te weinig rekening met artikel 4, 2 van de wet van 11 januari 1993. Dit artikel verwijst naar de noodzaak van voortdurende oplettendheid in zakenrelaties en de plicht om klantentransacties grondig te onderzoeken zodat ze in overeenstemming zijn met de kennis die ze hebben van hun klanten, zijn commerciële activiteiten, zijn risicoprofiel en de oorsprong van hun kapitaal.

Indien financiële instellingen hun klantentransacties niet monitoren is het niet mogelijk om een onderscheid te maken tussen normale en verdachte transacties. Als men niet voldoet aan de 'Ken uw klant' verplichtingen of het ontbreken van toezicht op klantentransacties, een vermeende betrokkenheid bij witwaspraktijken kan versterken en ernstige reputatierisico's kan veroorzaken.

De uitdaging met transactie monitoring is het vinden van de juiste balans tussen het bereiken van compliance met de wetgeving en het minimaliseren van de administratieve invloed op het bedrijf en tegelijkertijd het aantal valse alarmen beperken.

Financiële instellingen moeten niet alleen voldoen aan de Belgische regels en wetten in verband met witwaspraktijken. Ze moeten ook rekening houden met de regels en aanbevelingen van buitenlandse en internationale instellingen zoals FATF, OECD, OFAC en zwarte lijsten van de EU. Financiële instellingen moeten ook zorgen dat ze voor de deadline van december 2006 in orde zijn met alle verplichtingen.

Deloitte kan grote financiële instellingen van dienst zijn met een ruime ervaring in project management en implementatie van transactie monitoring software. Het is voor kleine en middelgrote financiële instellingen niet nodig is om dure AML software aan te schaffen. Deloitte kan deze instellingen helpen om hun eigen queries te schrijven, daarbij maken ze gebruik van klantensegmentatie om de valse alarmen te vermijden.

6.2.2.2 Anti-witwas trainingsdiensten

Volgens de Belgische anti-witwas wetgeving is het wettelijk verplicht om een anti-witwas training te geven aan alle werknemers. Om te voldoen aan deze verplichting moeten werknemers en vertegenwoordigers deelnemen aan speciale trainingsprogramma's. Deze programma's zijn opgesteld om transacties en feiten te herkennen die gelinkt kunnen zijn een witwaspraktijken en financiering van terrorisme. Ze geven ook instructies hoe de werknemers en vertegenwoordigers met deze vermoedens moeten omgaan.

In het verleden waren anti-witwas praktijken enkel gericht op financiële instellingen. Maar er wordt tegenwoordig steeds meer gebruik gemaakt van diverse financiële en juridische diensten bij het opzetten van financiële witwas constructies.

Deloitte biedt anti-witwas trainingen aan die toegankelijk zijn via het internet zodat flexibiliteit gegarandeerd is. Trainingen op het internet is het ook een efficiënte manier om op te volgen welke medewerkers de training en de bijbehorende proeven heeft doorlopen. De trainingen zijn gebaseerd op financiële en juridische beroepen, het is altijd mogelijk om deze aan te passen aan de noden van de bedrijven.

Het team van Deloitte dat zich bezig houdt met de anti-witwas trainingen bevat voormalige compliance officers, juridische raadgevers met kennis van nationale en internationale juridische verplichtingen en IT-specialisten gespecialiseerd in anti-witwas informatie technologie.

6.2.2.3 Data kwaliteit en integriteit

Data integriteit is een hoofdzaak voor alle bedrijven. Onafhankelijk van hun grootte of type activiteiten, informatie is altijd een waardevol bezit. Als bedrijven uitbreiden en meer en meer informatie bezitten, wordt integriteit een essentiële noodzaak. Toch worden bedrijven regelmatig uitgedaagd om de betrouwbaarheid van hun data te evalueren en beoordelen.

Omdat ondernemingen vertrouwen op hun informatie is de kwaliteit en integriteit van hun data cruciaal bij het maken van goede beslissingen. Informatie dat ingevoerd, veranderd, opgeslaan en gerapporteerd wordt, moet dus aan de hoogste standaarden van kwaliteit en integriteit voldoen.

De data kwaliteit en integriteit diensten van Deloitte omvatten een brede reeks aan oplossingen:

- Data Management Solutions: evalueren en verbeteren van de kwaliteit van data voor, tijdens en na de invoering van software projecten, zoals master data clean up en verbetering

- Data Migration Solutions: bieden van complete zekerheid dat de data volledig overgeplaatst is van het oude systeem naar het nieuwe systeem
- Data Investigation Solutions: frauderisico testen van boekhoudgegevens, testen van inkomenslekken, testen van linken tussen klanten en leveranciers, testen van risico op witwaspraktijken
- Reporting Assurance Solutions: verificatie van de nauwkeurigheid van systeem gegenereerde rapporten door terugrekening vanaf de bron

Het team van Deloitte is uitgerust met de nodige kennis en expertise om de nauwkeurigheid en integriteit van systeemdatabeelden snel en kostefficiënt te beoordelen. Ze maken hierbij gebruik van gesofisticeerde databeeldonderzoek en analyse, statistische steekproeven en regressie technieken.

6.2.2.4 Due Diligence Diensten

Deloitte helpt bedrijven om erfenissen van frauderisico's te voorkomen. Als een bedrijf van plan is een nieuwe samenwerking, joint venture, fusie of overname uit te voeren, moet het de voordelen van een due diligence onderzoek overwegen om mogelijke frauderisico's en extracomptabele problemen te vinden. Een due diligence onderzoek helpt ook om het vertrouwen van onafhankelijke bestuurders, banken, verzekeringsmaatschappijen, investeerders en het algemene publiek te verhogen.

Rechtspersonen, onafhankelijk van de eigenaar, blijven ten opzichte van derde personen verantwoordelijk voor transacties gedaan in het verleden, inclusief fiscale overheden. Niet-regularisatie van fiscale fraude kan leiden tot boetes van maximaal 200% voor BTW aangelegenheden en 309% voor betalingen die als geheime commissies gekwalificeerd worden. Deloitte gebruikt een ruime waaier aan onderzoekstechnieken om bijvoorbeeld boetes van de voormalige bestuurder van het bedrijf te vermijden. Want het recupereren van verliezen van voormalige aandeelhouders of eigenaars is in de praktijk vaak onmogelijk omdat men een persoonlijk faillissement organiseert.

De medewerkers van Deloitte zijn altijd bereid om samen te werken met de juridische raadgevers en auditoren van de klant. De onderzoekstechnieken die Deloitte gebruikt voor een due diligence onderzoek zijn onder andere:

- Achtergrond onderzoeken naar bedrijven
- Onderzoek naar belangenvermenging
- Testen van het niet of onjuist weergeven van materiële feiten en problemen
- Testen van verborgen schulden
- Testen van fictieve leveranciers of het gebruik van valse facturen
- Testen van buitenlandse klanten die niet in orde zijn met de BTW regelgeving of testen van het gebruik van valse verkoopscontracten
- Testen van indicatoren van fiscale fraude
- Testen van indicatoren van witwassen
- Testen van indicatoren van omkoping
- Testen van risico's rond gegevensbeveiliging
- Testen van andere vormen van niet-naleving van wetten en regel
- Forensische interviews

6.2.2.5 Fraude preventie diensten

In het bedrijfsleven komt fraude makkelijker aan het licht door toenemende juridische en wettelijke vereisten, zoals corporate governance code, international accounting standards, anti-witwas wetgeving, wetgeving op de privacy,... Fraude leidt vaak tot ernstige reputatieschade van ondernemingen en directie en bestuurders. Bedrijven die niet eerder met fraude geconfronteerd werden, hebben vaak een blind vertrouwen in hun werknemers en hebben niet voldoende interne controles om fraude tegen te gaan.

Het frauderisico management model van Deloitte is gesteund op het COSO Internal Control Integrated Framework. Hun aanpak is gebaseerd op intern ontwikkelde fraude checklisten en testprocedures. Deloitte biedt de mogelijkheid om zowel interne controle

als boekhouddata te testen. Het frauderisico management model is opgedeeld in vijf onderdelen:

1. Uitvoeren van frauderisico evaluatie
2. Creëren van een controle omgeving
3. Ontwikkelen en invoeren van antifraude controle activiteiten
4. Delen van informatie en communicatie
5. Overzien van activiteiten

De eerste stap is de belangrijkste is het frauderisico management model. De frauderisico evaluatie is ontwikkeld om risicofactoren die fraude kunnen toelaten binnen de onderneming te identificeren en evalueren. Elke onderneming heeft inherente frauderisico's die voortkomen uit interne en externe condities die te maken hebben met de sector waarin het bedrijf actief is, de activiteiten, geografische locatie, grootte, organisatiestructuur en financiële toestand. Deloitte focust zich op een brede waaier van frauderisico indicatoren zodat ze ook de heel complexe frauderisico's kan ontdekken:

- Verduistering van bedrijfsgoederen
- Verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid voor criminele activiteiten
- Diefstal van informatie, intellectueel eigendom
- Belangenvermenging
- Functiescheiding risico

6.2.2.6 Fraude reactie diensten

De fraude reactie diensten van Deloitte zijn erop gericht om tijdig en discreet te reageren op fraude incidenten, met de bedoeling om de reputatie en financiële belangen van de klanten te beschermen. Een behoorlijke reactie op een fraude geval is zeer moeilijk. Bedrijven reageren regelmatig gebrekkig, gebaseerd op emotionele beslissingen, niet-tijdig of ze voeren interne onderzoeken die de juridische valkuilen niet voldoende afdekken. Het is dus wenselijk om gepast te reageren op fraude

incidenten om transparantie te creëren, maar ook om de gedachte aan fraude af te schrikken binnen de onderneming.

Deloitte gaat samen met de juridische raadgevers van de klant na wat de beste onderzoekstechnieken zijn voor hun bedrijf en hoe ze op een gepaste wijze moeten reageren op fraude incidenten. De onderzoekstechnieken die Deloitte gebruikt zijn:

- Computer forensic software: door middel van bit-to-bit screening op computers of netwerken, worden documenten geïdentificeerd en gerecupereerd op basis van sleutelwoordanalyse
- Link analysis software: analyse om verborgen bestanden in grote hoeveelheden ruwe data te zoeken, waardoor deze omgezet kunnen worden in zinvolle informatie
- Data analysis: gebruik van interne tools om knipperlichten te detecteren in boekhoudingen
- Downloading van servers en PC's: Deloitte is uitgerust om tot één terabyte aan data te downloaden en te analyseren
- Fraudereactieplan: opstellen van een frauderesponsplan, inclusief het voorstellen van mogelijke tegenmaatregelen.

In functie van het creëren van transparantie is het eveneens belangrijk om tijdens interviews verhoortechnieken te gebruiken.

6.2.3 Ernst & Young

Onderzoeksaanpak

Ik heb binnen Ernst & Young niemand kunnen contacteren voor een interview. Ik heb eerst een e-mail gestuurd naar het e-mail adres van de dienst Forensic Services, forensicservices@be.ey.com. Maar dit e-mail adres bestaat niet meer, want ik krijg een e-mail terug met een failure delivery. Daarna heb ik Ernst & Young telefonisch

gecontacteerd op het nummer 02/774 98 81, dit is het rechtstreekse nummer van de dienst Forensic Services. Op dit nummer was niemand bereikbaar en heb toen de receptie aan de lijn gekregen. Deze heeft me toen doorverbonden met iemand anders, maar hij kon me ook niet verder helpen. Uiteindelijk heb ik de naam van een forensic auditor gekregen, maar dit was niet de juiste naam of deze persoon werkte niet meer voor Ernst & Young. Toen ik opnieuw naar Ernst & Young belde, kenden ze deze persoon niet. Omdat ik dus niemand vond die mij de juiste informatie kon geven, heb ik enkel de informatie van hun website geraadpleegd voor deze studie.

Verwerking van informatie

De dienst Forensic Services is binnen Ernst & Young in 2000 opgestart, onder meer onder begeleiding van Dhr. Hoskens die op nu bij PriceWaterhouseCoopers werkt. De dienst Forensic Services valt binnen Ernst & Young onder de audit diensten, maar het is een juridisch aparte entiteit. Het Forensic Services team is heel gevarieerd en bevat gespecialiseerde auditors, bedrijfsrevisoren, advocaten, criminologen, psychologen en andere experts. Internationaal heeft Ernst & Young in maart 2006 een nieuwe afdeling Fraud Investigations & Dispute Services opgericht. Deze is opgericht in 20 landen, maar nog niet in België. Aangezien deze thesis handelt over Forensic auditing binnen België, ga ik de enkel de huidige situatie in België bespreken.

Fraude en andere vormen van wangedrag komen meer voor dan men denkt of wil erkennen. De grootte en hoeveelheid van het fenomeen wordt steeds groter. Het probleem moet dan ook behandeld worden op alle vlakken. Om het fraude probleem op te lossen heeft men een goed oordeel nodig, want men kan het zich niet veroorloven om een ongegronde beschuldiging te maken. Het is dus noodzakelijk om een beroep te doen op een professionele benadering. Natuurlijk moet men ook rekening houden met de groeiende belangrijkheid van corporate governance die vereist dat bedrijven op een ethische wijze hun bedrijf runnen.

Ernst & Young pakt het fraude probleem op een multidisciplinaire wijze aan en is gericht op het oplossen van het probleem. Wanneer nodig doet het forensic services team ook een beroep op de expertise en kennis van de verschillende andere departementen, nationaal en internationaal, binnen Ernst & Young.

De klanten krijgen een medewerker toegewezen die zal optreden als een non-stop adviseur. Aangezien de opdracht heel gevoelig kan zijn, zal de informatie van de klant op een strikt vertrouwelijke manier behandeld worden. Aangezien forensic services een aparte juridische entiteit is binnen Ernst & Young wordt de onafhankelijkheid en het objectief behandelen van het probleem gegarandeerd.

Forensic Services biedt een geschikte bijstand voor fraudebeheersing, preventie, onderzoek, regulering en het aanpakken van frauduleuze handelingen of andere ongewenste gedragingen. Het biedt ook hulp aan bij integriteitmanagement. Buiten de private klanten, biedt Ernst & Young ook haar kennis en expertise aan de publieke overheden en justitie aan bij het onderzoeken van complexe fraude zaken.

De forensic services binnen Ernst & Young bieden hun diensten aan binnen drie gebieden: fraude diensten, integriteit diensten en juridische diensten.

6.2.3.1 Fraude diensten

A. Fraudebeheersing model

De fraude diensten binnen Ernst & Young zijn gericht op risico controle. Forensic services heeft een fraudebeheersing cyclus ontwikkeld dat bestaat uit vier fases. De fase waarin men start wordt bepaald door de aard van het probleem. Elke fase kan eveneens apart gebruikt worden.

Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de volgende fasen:

Bron: www.ey.be

Regulating service is gericht op het uitleggen hoe het management van een onderneming een echte fraude zaak kan aanpakken. Dit wordt gedaan door het zoveel mogelijk beperken van de geleden schade, door het voorkomen van onrust in de onderneming en door negatieve publiciteit te vermijden.

Bij de *investigating service* doet men een onafhankelijk onderzoek binnen het bedrijf en zal zich concentreren op de feiten. Doordat de onafhankelijkheid gegarandeerd wordt, zullen de werkrelaties binnen het bedrijf contant blijven en kan het zijn activiteiten verder zetten op de best mogelijke manier.

De *repairing service* betreft juridisch herstelwerk, onder andere aanklachten of criminele procedures. Wanneer nodig wordt kapitaal opgespoord in binnen- en buitenland als compensatie voor geleden financiële verliezen.

Als laatste is er dan de *preventing service*. Deze fase geeft advies over het minimaliseren van risico's van frauduleuze activiteiten en ander financieel ongewenst gedrag en hoe de klant integriteit moet promoten. Dit type werk houdt niet alleen het signaleren van zwakheden in, maar het helpt klanten ook bij het ontwikkelen en invoeren van preventiemaatregelen.

B. Fraude scan

Aangezien niet in alle bedrijven dezelfde zwakheden hebben, moeten de verschillende factoren zoals de administratieve organisatie, organisatiestructuur, interne controle, de integriteit van de werknemers,... onderzocht worden. Om deze factoren te evalueren heeft Ernst & Young naast het risicomodel ook een Fraude scan ontwikkeld. De Fraude scan helpt de klant bij het opsporen van zwakheden ten opzichte van fraude. Als de zwakheden gevonden zijn, kan men beginnen met het verminderen van de mogelijke inherente fraude risico's binnen de onderneming zodat de klant beschermd wordt tegen mogelijke financiële verliezen.

De Fraude scan is een zeer snelle scan die gerealiseerd wordt in enkele dagen. De klant krijgt binnen een week het rapport van de scan, dit is zeer waardevol als een snel antwoord noodzakelijk is. Het is dus een kostefficiënte oplossing, die zowel gericht is op grote als medium en kleine bedrijven.

C. Computer Forensics en Forensic Data Analysis

Binnen de fraude diensten biedt Ernst & Young ook Computer Forensics en Forensic data analysis aan. Door de ongekeerde beschikbaarheid van informatie in elektronische vorm kan mijn nieuwe mogelijkheden van bedrijfsinzichten ontdekken, maar men creëert ook nieuwe risico's.

Om bedrijfsproblemen op te lossen moet men veel data verwerven en analyseren. Ernst & Young biedt bedrijven door het gebruik van nieuwe methoden, technologie en kennis een efficiënte en kostenbesparende oplossing voor het ontdekken van belangrijke informatie.

Data Analyse is een toegevoegde waarde voor elke onderneming die geconfronteerd wordt met fraude. Vroeger ging men op zoek naar bewijzen in documenten en met

getuigen, nu gaat zoekt men ook bewijzen in computers. Het regelmatig doornemen van data kan onregelmatigheden, tegenstrijdigheden of fraude in een vroeg stadium ontdekken en op die manier het bedrijf van grote verliezen uitsparen.

Het team van computer onderzoekers kan de klant toegang verlenen tot de persoonlijke computer van de fraudeur door het kraken van het paswoord. Daarenboven kunnen de specialisten van Ernst & Young alle data die aanwezig waren op computer terugvinden, zelfs de verwijderde bestanden, en een analyse van de data uitvoeren zodat er bewijzen gevonden kunnen worden.

Binnen Computer Forensics biedt Ernst & Young:

- *Forensic Data Extraction*: is van toepassing op opgeslagen data in computers. De paswoorden van deze computers worden gekraakt zodat het mogelijk wordt om data te herstellen, inclusief verwijderde bestanden. Daarna wordt het bewijsmateriaal beschermd.
- *Forensic Data Exploitation*: heeft betrekking op herstellde data. Deze data wordt onderzocht en geanalyseerd en daarna wordt het bewijsmateriaal eveneens beveiligd.

Forensic Data Analysis is gespecialiseerd in:

- *Forensic Incident Response*: wanneer een bedrijf fraude ontdekt heeft, wordt data van de EDP omgeving geanalyseerd. Deze analyse omvat: forensic data extractie, analyse van de logbestanden, fraude detectie en evaluatie en het beveiligen van bewijsmateriaal
- *Fraud Detection en Assessment*: is van toepassing als fraude vermoed wordt of als het management van een organisatie regelmatig een screening wil uitvoeren om fraude te ontdekken in een vroeg stadium. Dan worden testen uitgevoerd die ontworpen zijn om interne verduistering, samenzwering met leveranciers of klanten, belangenvermenging, corruptie of belastingsfraude te ontdekken.

- *Witwas praktijken*: om indicatoren van witwas praktijken vroeg te ontdekken, worden er automatisch analyses uitgevoerd. Deze analyses bevatten: detectie van overdrachten naar belastingparadijzen en van buitenlandse bedrijven, slapende rekeningen en het detecteren van ongewone transacties.

6.2.3.2 Integriteit diensten

Om breuken in de integriteit binnen een bedrijf te beheersen, moet men een aantal processen doorlopen. Eerst moet de onderneming aandacht geven aan het bewustzijnsproces, hier wordt onderzocht wat men verstaat onder integriteit, wat de voordelen zijn,...

Hierna moet de onderneming zijn eigen waarden en normen ontwikkelen in overeenstemming met de wetten, regels en de verwachtingen van het publiek. Als de gedragscode éénmaal officieel is aangenomen in het bedrijf, kan men een analyse uitvoeren om risicopunten te vinden. Het is heel belangrijk dat het bedrijf zich strikt houdt aan deze gedragscode en gepaste maatregelen neemt als de code gebroken wordt.

Om de integriteit binnen de onderneming te bewaren biedt Ernst & Young een hotline aan. Deze hotline bestaat uit één of enkele 0800-nummers waar werknemers of belanghebbenden hun vermoedens of indicaties van onethisch bedrag en/of onregelmatigheden kunnen melden. Zowel slachtoffers als klokkenluiders kunnen de hotline bellen zonder angst voor vergeldingsmaatregelen of negatieve opmerkingen van collega's.

De problemen splitsten zich op in drie domeinen:

- *Integriteit*: bijvoorbeeld inbreuken op de gedragscode
- *Intimidatie*: alle mogelijke gedragingen, continue of éénmalige, uitgedrukt in daden, woorden, gebaren of documenten die een persoon's personaliteit,

waardigheid en mentale integriteit aantast met de bedoeling die persoon zijn job in gevaar te brengen

- *Seksuele intimidatie*: elke daad van verbaal of non-verbaal gedrag of seksuele teistering waarvan de dader weet of zou moeten weten dat het de waardigheid van de personen op het werk schaadt

6.2.3.3 Juridische diensten

Juridische autoriteiten worden dikwijls geconfronteerd met ingewikkelde onderzoeken naar fraude, witwas praktijken en andere financiële onregelmatigheden. Ernst & Young biedt hun hoog opgeleide experts om hun te helpen bij deze ingewikkelde fraude zaken. Maar ook de private sector kan voor criminele, civiele of commerciële rechtzaken een beroep doen op de expertise van Ernst & Young.

6.2.4 KPMG

Onderzoeksaanpak

Binnen KPMG heb ik mevr. Els Hostyn gecontacteerd. Haar contactgegevens staan op de website www.kpmg.be. Ik heb haar via e-mail gecontacteerd met de vraag of ze wou meewerken aan mijn thesis. Maar ze vertrok binnen twee weken op vakantie en had geen tijd meer voor een interview en voor de vragenlijst via e-mail te beantwoorden. Ik heb toen andere personen gecontacteerd, zoals Frank Verhasselt en Evert-Jan Lammers, maar zij werken niet meer voor KPMG. Ik heb informatie op de website www.kpmg.be gebruikt voor mijn onderzoek.

Verwerking van informatie

KPMG Forensic werd in 1997 opgericht door dhr. Evert-Jan Lammers, momenteel is mevr. Els Hostyn partner van de afdeling. Binnen KPMG valt Forensic onder advisory. Het

omvat fraude onderzoeken, frauderisico management en forensische technologie specialisten die een grondige ervaring hebben in het aanwijzen van belangrijke zwakheden en het ontwikkelen van antifraude strategieën.

De afgelopen jaren is de dreiging van fraude meer en meer aanwezig in grote, maar ook in kleine bedrijven. Het aantal fraudegevallen is gestegen, maar fraudeurs gebruiken steeds meer gesofisticeerde methodes. Forensic services helpt klanten bij het evalueren van hun zwakheden in hun onderneming en helpt met het ontwikkelen van controles en programma's om deze risico's aan te pakken.

Bij het ontwerpen van een stevige en betrouwbare business strategie is het noodzakelijk dat men de frauderisico's goed kent zodat het bedrijf zich ertegen kan beschermen. Door het invoeren van een frauderisico management strategie kan men de prestaties van de onderneming verbeteren. Door het beheersen van gebieden die een hoog frauderisico hebben, kan men fraude verminderen en voorkomen.

De methodologie en instrumenten die KPMG Forensic gebruikt, zijn ontwikkeld en getest in internationale en lokale organisaties. Zowel de private als de publieke sector maakt gebruik van de diensten aangeboden door KPMG Forensic. De medewerkers hebben een uitgebreide ervaring in forensic accounting, risico evaluatie van fraude en wangedrag, antifraude risico controles, programma ontwikkeling en invoering, opsporen van bezittingen, computer forensics en forensic data analyse.

KPMG Forensic is gespecialiseerd in vier domeinen, namelijk fraud and misconduct investigations, frauderisico management, forensic technology en contract compliance diensten.

6.2.4.1 Fraud and misconduct investigations

KPMG Forensic biedt algemene fraudeonderzoek diensten aan aan bedrijven die het slachtoffer zijn van illegale activiteiten. Expertise in onderzoek en financiën stelt KPMG in staat om fictie van feiten te scheiden en om tot de bodem te geraken van de meest ingewikkelde fraude schema's.

De onderzoekservaring omvat een brede waaier van kwesties en industrieën:

- Financiële rapporteringfraude
- Verduistering
- Corruptie
- Faillissementsfraude
- Witwas praktijken
- Belangenvermenging
- Computerfraude

KPMG Forensic helpt bedrijven bij het ontwikkelen en invoeren van een fraudereactie plan en het biedt een voorafgaand onderzoek naar fraude en wangedrag aan. Het plan geeft aan welke disciplines, instrumenten en bronnen gebruikt moeten worden om het probleem op te lossen. Wanneer een fraudereactie plan niet nodig is, kan men samen met de klant doeltreffende noodmaatregelen ontwikkelen en activeren.

In de getekende verbintenisovereenkomst staan de objectieven van het onderzoek, de voorwaarden van levering en een schatting van de tijd en kosten in detail geformuleerd. Als duidelijk is wat de vereisten zijn, wordt een team van specialisten samen gesteld en worden duidelijke instructies gegeven.

Het fraude onderzoek wordt in verschillende fases gevoerd. Eerst is er een voorafgaande evaluatie waarbij eerste indrukken worden gevormd en prioriteiten gesteld. Er wordt ook een schema opgesteld voor het uitgebreide onderzoek. Na de evaluatie worden de

geselecteerde kwesties uitgebreid onderzocht. Bijvoorbeeld: voorraadlijst opstellen en analyse van processen, systemen, procedures en wetten en regels, simulatie van data en analyse van elektronische bestanden, analyse van contracten, boekhouddocumenten,...

De klant krijgt op de afgesproken tijdstippen periodieke rapporten, met tussentijdse verbale rapportering. Op het einde van het onderzoek krijgt de klant een uitgebreid schriftelijk rapport, ondersteund door duidelijke diagrammen, en een mondelinge presentatie. Buiten het onderzoek zal KPMG Forensic aanbevelingen doen, verbeteringen bespreken van het frauderisico management van de klant en een geschikt actieplan kan geschetst worden. Forensic kan daarna verder helpen bij de invoering van dit actieplan, inclusief training en de selectie van instrumenten en andere bronnen.

6.2.4.2 Fraud risk management

Het fraude onderzoek van KPMG kan bestuurders, managers, interne auditors en risico managers de zwakheden binnen hun organisatie aanwijzen en de manier waarop ze deze moeten aanpakken. Maar een goed fraude bestuur vereist meer dan een doeltreffende interne controle. Het vereist ook duidelijke boodschappen, overzicht van het senior management, duidelijke standaarden en beleid, kennis van de frauderisico's, doeltreffende fraude rapportering, bewustwordingstraining en het ontwikkelen van een bedrijfscultuur gebaseerd op ethiek en eerlijkheid.

Het forensic team binnen KPMG helpt klanten bij het identificeren van het frauderisico met behulp van de bedrijfscultuur, beleid en procedures, aard van de activiteiten en de typische risicogebieden. Indien de klant een breed overzicht wil van zijn antifraude programma of een gedetailleerd risicoprofiel van een specifiek departement of proces, KPMG biedt door middel van het webgebaseerde onderzoeksinstrument Integrity Thermometer:

- Een objectieve evaluatie van de kwaliteit van de huidige fraude programma om gaten te onderscheiden

- Evaluatie van de sleutelrisico's van fraude, inclusief deze gerelateerd aan boekhoudingmanipulatie en zwarte gaten
- Analyse van culturele en ondernemingsaspecten die kunnen leiden tot een verhoogde zwakheid voor fraude
- Praktische en kostefficiënte actieplannen
- Fraudebewustzijn training om de werknemers die het eerst te maken krijgen met fraude of de verantwoordelijken van corporate governance bewust te maken voor de eerste tekenen van fraude en hoe men deze risico's doeltreffend moet beheersen.

Forensic analyseert grote hoeveelheden data door middel van hoogtechnologische instrumenten, zoals data mining en analyse, link analyse en het herbekijken van processen. Het biedt ook op maat gemaakte workshops voor het management en werknemers te helpen bij het identificeren van de meeste frauderisico's en het bepalen van gebieden waar men aandacht aan moet besteden.

Op het einde van de risicoanalyse krijgt de klant een rapport met het resultaat van het werk en gedetailleerde aanbevelingen.

6.2.4.3 Forensic Technology

Forensic Technology biedt technische onderzoeksondersteuning, digitale bewijsherstelling en ondersteuning voor detectie management, gecombineerd met een op maat gemaakt veiligheidsbeleid en technische trainingsprogramma's. KPMG Forensic Technology biedt:

- *Digital Evidence Recovery and Analysis*: door middel van speciale technische technieken lokaliseert, selecteert, analyseert en interpreteert Forensic technology digitale informatie en beschermt de data buiten de organisatie. Men kan bewijs en ondersteunende informatie aanmaken om wettelijke verplichtingen na te zetten.

- *Forensic Data Analysis*: het importeren van data naar databases die zoeken naar relaties tussen de data. Zo wordt het mogelijk om afwijkingen op te sporen die kunnen wijzen op onvolmaaktheden, fouten en frauduleuze activiteiten.
- *Document management*: forensische onderzoeken en rechtzaken vereisen beide het beheren van enorme hoeveelheden informatie, op papier en in elektronische vorm. Om doeltreffend te zijn, kosten te controleren en risico's te verminderen hebben onderzoekers en advocaten behoefte aan het een elektronische analyse van deze documenten.

KPMG gaat uiteraard heel discreet en vertrouwelijk om met alle informatie.

6.2.4.4 Contract Compliance Services

De Contract Compliance Service van KPMG assisteert klanten bij het herstellen van inkomsten die niet gerapporteerd zijn en het te veel aangerekende kosten door derde partijen door het uitvoeren van testen op het terrein. KPMG Contract Compliance Service is gespecialiseerd in royalty's, licensing, verkoop en distributie, reclamebureaus,...

KPMG heeft al veel bedrijven geholpen bij het terugvinden van miljoenen dollars. Tegelijkertijd is KPMG erop ook op gericht om relaties te behouden en verbeteren tussen klanten en hun zakenpartners. Dit kan op termijn leiden tot een verhoogde return on investment, betere bescherming van intellectuele eigendom en een betere zakenpartner compliance.

6.3 Middelgrote ondernemingen

Nadat de grote bedrijven besproken zijn, gaan we de middelgrote bedrijven bekijken die forensic auditing aanbieden. Deze middelgrote ondernemingen zijn geselecteerd op basis van bekendheid en op basis van onderzoek naar deze bedrijven via het IFA, via de contactpersonen bij de andere bedrijven en via google.

6.3.1 BDO Atrio

BDO is een bedrijf dat kantoren heeft in verschillende steden in België. Het is bekend als de grootste onder de kleinsten. Het biedt diensten aan in verschillende gebieden, zoals auditing, accountancy, bedrijfsrevisoraat en advisory. Ik heb BDO eerst gecontacteerd via e-mail, bdobrussel@bdo.be. Toen ik geen bericht terug kreeg, heb ik telefonisch contact opgenomen via het informatienummer 02/778 01 00. Ze konden mij niet verder helpen want zij bieden geen forensic auditing in haar dienstenpakket aan.

6.3.2 Grant Thornton

Ik heb contact opgenomen met Grant Thornton aangezien ze op de website van het IFA staan vermeld als sponsor. Ik heb contact met hun opgenomen via e-mail, grantthornton@gt-belgium.be. Ik heb een e-mail terug gekregen met het bericht dat Grant Thornton in België geen forensic auditing aanbieden.

6.3.3 T.C.L.M. – Toelen, Cats, Lebrun, Morlie

TCLM staat ook op de website vermeld als sponsor van het IFA. Op de website staat niets vermeld over forensic auditing, maar ik heb contact opgenomen met dhr. Luc Toelen, hij is een RGA. Helaas had hij geen tijd voor een interview. Van dit bedrijf kan ik dus enkel vermelden dat ze forensic auditing aanbieden aan hun klanten, maar hun specifieke diensten kan ik niet bespreken.

6.4 Kleine ondernemingen

De laatste groep bedrijven die ik onderzocht heb, zijn de kleine bedrijven. Deze heb ik gecontacteerd vanwege hun vermelding als sponsor van het IFA.

6.4.1 i-Force

Voorstelling van de bevoorrechte getuige

Datum interview: 4 augustus 2006 om 11u30

Contactpersoon: Bart De Bie

Dhr. De Bie is partner bij i-Force en één van de oprichters. Hij is zijn carrière begonnen bij de voormalige rijkswacht, de laatste zes jaar was hij lid van de ondernemingscel tegen witwaspraktijken (CFI). Toen de politie hervormd werd heeft hij de overstap gemaakt naar de privé-sector. Hij heeft eerst drie jaar voor Ernst & Young gewerkt en heeft in 2003 i-Force opgericht. Dhr. De Bie is al vijf jaar een RGA.

Verwerking van het interview

i-Force is in mei 2003 opgericht door dhr. De Bie en dhr. Van Hemelryck. i-Force is een vennotenorganisatie die op dit moment bestaat uit vijf partners, uitsluitend geregistreerde forensic auditors. Het bedrijf maakt ook gebruik van zeven freelancers, dit zijn privé-detectives, trainers en criminologen, en een bedrijfsethicus. i-Force richt haar activiteiten op ondernemingen, maar ook op vrije beroepen en publieke overheden.

i-Force biedt haar klanten expertise aan bij het voorkomen, detecteren, onderzoeken en beslechten van ongewenste, onrechtmatige en/of strafbare gedragingen in een organisatiecontext. Ze beschikken over een multidisciplinair team van gespecialiseerde bedrijfsrevisoren, accountants, juristen, informatici criminologen en erkende privé-detectives. Hun toegevoegde waarde ligt in het combineren van recht, accountancy, IT en tactische werkzaamheden. I-Force is niet enkel actief in België, het heeft ook een uitgebreid internationaal netwerk.

De diensten van i-Force beslaan drie grote categorieën: onderzoek, advies en training.

6.4.1.1 Onderzoek

i-Force helpt leidinggevenden, toezichthouders en juridische en financiële adviseurs de juiste feiten te leren kennen. Deze feiten kunnen belangrijk zijn voor de financiële resultaten, het imago van het bedrijf en de bovenstaande personen. Maar ze kunnen ook relevant zijn voor een goede juridische evaluatie of voor het oplossen van een geschil.

In de praktijk gaat het om een brede waaier van omstandigheden. Elk probleem vereist een weloverwogen, stapsgewijze aanpak. i-Force biedt verschillende onderzoeksmethoden aan die zowel afzonderlijk als gecombineerd gebruikt kunnen worden in functie van het probleem van de klant.

A. Financieel onderzoek

In een forensisch boekenonderzoek gaat het niet alleen om een diepgaande analyse en interpretatie van financiële informatie, het gaat ook om het blootleggen van de economische werkelijkheid achter de cijfers. Het financieel onderzoek kan in geval van financieel administratieve onregelmatigheden een oplossing bieden. Tijdens dit onderzoeken worden dezelfde technieken gebruikt als deze van de auditor, maar veel gericht en met een andere beoogde uitkomst. De rapporten kunnen zowel eigen claims onderbouwen, als claims van derden ontkrachten.

Het financieel onderzoek kan volgende oplossingen bieden:

- Faillissementsonderzoek
- Schadebepaling
- Due diligence onderzoek
- Royalty audit
- Inkomsten assurance
- Analyse van betalingsverkeer
- Gerechtelijke expertise

B. IT-Forensics

Bij digitale onderzoeken gaat het zowel om het technisch onderzoek van digitale gegevensdragers (computer forensics) als het daaropvolgend inhoudelijk onderzoek van de digitale dataset (forensic data-analyse).

Komt één van de volgende situaties u bekend voor?

- Al geruime tijd vermoedt u dat uw buitenlandse dochteronderneming op de één of andere manier bronbestanden manipuleert. U heeft echter geen bewijzen en wenst het fijne ervan te weten.
- Uw IT-verantwoordelijke meldt u dat om een nog onbekende reden de bedrijfs- en privacygevoelige bestanden van één van uw directieleden door verscheidene werknemers kon geraadpleegd worden.
- Er heeft zich een faillissement voorgedaan en de digitale gegevens moeten dringen worden veilig gesteld. U vermoedt bovendien dat er informatie verwijderd is, nochtans is deze informatie essentieel voor de uitoefening van uw taak.

i-Force kan met IT-Forensics onder begeleiding van IT-specialist Paul De Vocht een oplossing bieden voor bovenstaande situaties. Het veiligstellen en analyseren van elektronische informatie is zeer belangrijk geworden bij de aanpak van frauduleuze activiteiten. Het is dus noodzakelijk dat men IT-technologie gebruikt bij het verzamelen van aanwijzingen en bewijzen. i-Force beschikt over de nodige software tools, ervaring en kennis om deze complexe digitale problemen het hoofd te bieden op een forensisch verantwoorde wijze.

i-Force kan een oplossing bieden voor het veiligstellen van gegevens, e-mail onderzoek, autopsie van harde schijven en bestandsonderzoeken, e-discovery en decryptie.

C. Screening

Door verstandig gebruik te maken van allerhande openbare bronnen kunnen gerichte omgevingsonderzoeken naar zowel personen als bedrijven worden uitgevoerd. Een achtergrondonderzoek naar personen, afdelingen of bedrijven kan een grote steun zijn bij het nemen van beslissingen.

i-Force is voornamelijk gespecialiseerd in pre-employment onderzoek en achtergrond onderzoeken van klanten, leveranciers, potentiële zakenpartners,...

D. Tactisch onderzoek

Het tactisch onderzoek draait volledig rond veldwerkonderzoek, zoals het doelmatig observeren van personen, het in kaart brengen van het vermogen van de betrokkenen, het uitvoeren van een locatieonderzoek,... Buiten observaties is i-Force ook gespecialiseerd in asset tracing & recovery.

Deze onderzoeken zorgen vaak voor een doorbraak in de meest delicate materies en zijn soms een noodzakelijke aanvulling voor het boekenonderzoek. De detectives van i-Force zijn verspreid over heel België, hierdoor zijn ze in staat om snel en op een gepaste wijze op te treden. i-Force houdt altijd rekening met de geldende rechtsregels zodat de verkregen informatie als rechtmatig bewijs kan gebruikt worden.

E. Interviews

i-Force biedt haar klanten de mogelijkheid aan om interviews af te nemen van mogelijke klokkenluiders, getuigen of andere betrokkenen. Met behulp van een goed voorbereid gesprek kan men doelgerichte manier informatie verkrijgen.

Het lijkt eenvoudig te zijn om personen te interviewen in het kader van een feitelijk onderzoek, maar in de praktijk blijkt is het een enorme valkuil. De betrokkene wordt te

snel geconfronteerd, de interviewstijl levert geen resultaten op, er komt geen verklaring op papier.

Aangezien de waarheid centraal staan bij interviews, kan de verkregen informatie heel nuttig zijn in de verschillende fases van het onderzoeksproces. Interviews vergen niet enkel een zorgvuldige voorbereiding, maar ook en vooral de nodige tact. De mensen binnen i-Force hebben jarenlange onderzoekservaring en beheersen de juiste interviewtechnieken voor fraudegesprekken.

6.4.1.2 Advies

Naast een reactieve aanpak biedt i-Force ook een proactieve aanpak. Het belangrijkste doel van hun adviserende diensten is het versterken van het risicobeheer en de weerbaarheid tegen ongewenst bedrag in de organisatie verhogen.

Onder advies liggen de audit, preventie en detectie en integriteitsmanagement diensten. Tijdens de *audit* worden er heel gerichte doorlichtingen aangeboden die binnen het beleid van de klant passen op het gebied van voorkomen van fraude en/of witwas praktijken. Daarbij worden operationele en compliance audits uitgevoerd, maar ook revenue assurance audits zijn mogelijk. Er kan evenzeer een controle doorgevoerd worden van de interne controle.

Binnen het kader van fraude *detectie en preventie* stelt i-Force zich op als een meedenkende partner. Ze geven advies over specifieke antifraude maatregelen, gaande van het uitvoeren van een frauderisico analyse, ontwikkelen van een antifraudebeleid, het opzetten van een fraude respons plan tot en met het invoeren van structurele en permanente data analyse oplossingen.

Integriteitsmanagement heeft te maken met onder meer het beleven van waarden en normen en vraagt een andere benadering. Daarom had i-Force een specifieke dienstverlening opgezet samen met twee andere bedrijven onder de naam Integritas.

Ondertussen is deze samenwerking stopgezet en biedt i-Force de Savvy Integrity Test aan. Deze test is speciaal ontwikkeld om de integriteit van ondernemingen te testen en om vanuit de resultaten een plan op te stellen om de integriteit te verbeteren.

6.4.1.3 Training

i-Force ontwikkelt regelmatig specifieke interactieve opleidingen op basis van hun praktijkervaring. Deze trainingen worden op maat gemaakt en richten zich tot interne en externe auditors, risico managers, security managers, compliance medewerkers en medewerkers van interne onderzoeksafdelingen.

i-Force geeft de trainingen in het bedrijf van de klant, maar de klant kan er ook voor kiezen om gebruik te maken van de opleidingsfaciliteiten van i-Force. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen drie types van trainingen:

- *Bewustmakingstrainingen*: ontwikkeld om deelnemers bewust te maken voor fraude- en witwasrisico's binnen de onderneming. Er wordt aandacht gegeven aan de verschillende verschijningsvormen, kenmerken en waarschuwingssignalen.
- *Vaardigheidstrainingen*: vanuit de theorie wordt de nadruk gelegd op het aanleren van een methodologie of techniek, gebruikmakend van rollenspelen. Bijvoorbeeld: ondervragingsvaardigheid, interne fraude onderzoeken, data-analyse technieken.
- *Thematrainingen*: er wordt één bepaalde verschijningsvorm van financieel-economische bedrijfscriminaliteit doorgrondig bestudeerd en uitgewerkt in al zijn facetten. Bijvoorbeeld: aankoopfraude, computercriminaliteit, verslaggevingsfraude, witwas praktijken.

6.4.2 Callens Pirenne Theunissen & Co

Het bedrijf Callens Pirenne Theunissen & Co is eveneens een sponsor van het IFA. Dhr. Ludo Caris is binnen het bedrijf de specialist op het gebied van forensic auditing. Ik heb contact opgenomen met dhr. Caris via e-mail en telefonisch, maar heb hem niet kunnen bereiken. Op hun website staat geen informatie over hun diensten rond forensic auditing. Ik kan dus enkel besluiten dat ze wel forensic auditing aanbieden aan hun klanten, maar ik kan hun specifieke diensten niet bespreken.

6.5 Forensic auditing in België

In België was KPMG de eerste die in 1997 een forensic services afdeling oprichtte, Deloitte volgde snel in 1999. Ernst & Young richtte forensic services op in 2000 en PWC was de laatste van de Big Four in 2002. Het bedrijf i-Force werd in 2003 opgestart nadat de partners ervaring hadden opgedaan in andere ondernemingen, onder andere Ernst & Young. Het is interessant om te weten dat alle oprichters, buiten dhr. Lammers van KPMG, een achtergrond hebben bij de voormalige rijkswacht.

I-Force onderscheidt zich natuurlijk alleen al door het feit dat het niet tot de Big Four behoort. Maar volgens dhr. De Bie heeft het bedrijf toch een aantal belangrijke voordelen ten opzichte van PWC, Deloitte, Ernst & Young en KPMG. Het belangrijkste is toch de grote onafhankelijkheid van de partners binnen i-Force. Verder doet i-Force meer dan alleen het onderzoek van de boeken, het IT-aspect en de tactische onderzoeken gaan veel verder dan deze bij de Big Four.

Een ander voordeel is de vlakke structuur binnen i-Force waardoor de communicatie veel beter verloopt dan in een groot kantoor waar er een hiërarchisch niveau aanwezig is. De klanten appreciëren eveneens deze vlakke structuur, het wekt vertrouwen op. i-Force kan haar klanten ook altijd een uitstekende ervaring aanbieden en 'what you see is what you

get'. Bij de Big Four is het de partner van de dienst die het contract opstelt en voorwaarden en doelstellingen opstelt, maar het zijn de jonge mensen die de onderzoeken uitvoeren. Deze hebben niet altijd de nodige ervaring, waardoor het soms fout kan lopen en de klant niet helemaal tevreden is.

Door de omvang van de onderneming heeft i-Force ook het voordeel dat een kleine organisatie makkelijker het vertrouwen van de klant wint. Dit vooral door het feit dat men in een klein bedrijf veel persoonlijker kan omgaan met de klanten dan in een groot bedrijf waar enorm veel mensen werken.

Het voordeel van de Big Four ten opzichte van i-Force is voornamelijk de grote naambekendheid. Deze bedrijven kunnen daarenboven ook een beroep doen op een groot netwerk van specialisten in binnen- en buitenland. Verder kunnen ze ook rekenen op de ondersteuning van de andere diensten die hun onderneming aanbiedt. Een ander voordeel van de Big Four is dat ze beschikken over medewerkers met heel uitgebreide profielen en dat ze veel kapitaal kunnen investeren in het opleiden van hun medewerkers.

Het is opmerkelijk dat forensic auditing binnen de Big Four bij elke onderneming op een andere manier gesitueerd is binnen het bedrijf. Om de onafhankelijkheid te bewaren is Forensic Services binnen Ernst & Young een aparte juridische entiteit, de enige binnen de Big Four. Bij Deloitte valt de Forensic & Dispute afdeling onder de onafhankelijke afdeling Enterprise Risk Services die zowel audit als consultancy diensten verricht. Binnen PWC valt de Dispute Analysis & Investigations afdeling onder de grote noemer assurance en KPMG Forensic valt onder advisory.

Ernst & Young België loopt ten opzichte van de forensische diensten achter op Ernst & Young Global aangezien het de nieuwe structuur van Fraud Investigations & Dispute Services nog niet heeft aangenomen. Dit kan op lange termijn wel een achterstand betekenen op de andere bedrijven in België.

Volgens dhr. Hoskens is PWC momenteel binnen België de marktleider wat betreft forensic auditing. Dit is redelijk subjectief aangezien Deloitte op dit moment met evenveel mensen werkt op de dienst Forensic & Dispute Services. Aangezien ik geen gegevens heb van de volledige markt kan ik deze bewering dus onmogelijk bevestigen. Het is wel duidelijk dat PWC meer aan grote projecten werkt, onder andere de Global economic crime survey 2005. Deloitte spendeert daar tegenover meer aandacht aan het ontwikkelen van services voor de klanten. Bij PWC staan er wel nog vacatures open voor forensic auditors, terwijl dit niet het geval is bij Deloitte.

Over het algemeen komen de diensten van alle bedrijven wel overeen. De verschillende bedrijven hebben gewoon andere namen voor dezelfde diensten. Toch zijn er ook verschillen, zo bieden PWC en KPMG geen specifieke programma's aan omtrent integriteitsmanagement. Daar tegenover staat dat Ernst & Young het enige bedrijf is dat een specifieke dienst, juridische diensten, opgericht heeft om publieke overheden te ondersteunen.

Alle bedrijven leggen ook verschillende accenten. Zo is PWC voornamelijk gericht op Corporate Fraud Investigations aangezien klanten het meeste van deze dienst gebruikt maken. Ernst & Young onderscheidt zich door het aanbieden van integriteitsmanagement. KPMG legt een accent op de speciale Contract Compliance afdeling. Deloitte springt eruit door de uitgebreide anti-witwas diensten en trainingen. i-Force verschilt van de andere door het uitgebreide aanbod van trainingen.

Er is een evolutie zichtbaar in de aanbodzijde van de bedrijven die forensic auditing aanbieden. Op dit moment zijn de Big Four nog altijd de marktleiders wat betreft forensic auditing, maar steeds meer en meer kleine bedrijven specialiseren zich in forensic auditing.

i-Force is in België het zover het onderzoek aantoont het enige bedrijf dat zich uitsluitend richt op forensic auditing. Vanzelfsprekend hebben de Big Four nog andere specialisaties. Verder zijn er nog een aantal bedrijven die forensic auditing aanbieden buiten hun andere diensten: TCLM Toelen, Cats en Callens Pirenne Theunissen & Co.

Hoofdstuk 7: Conclusies

Forensic auditing begint meer en meer bekendheid in België te verwerven. Dit is onder andere te wijten aan het feit dat steeds meer bedrijven in aanraking komen met fraude. Er is dus nood aan experts die geschillen, processen en verdenkingen van fraude onderzoeken. De forensic auditor beschikt over de nodige deskundigheid om fraude op te sporen of bedrijven te adviseren om fraude te voorkomen.

De probleemstelling bestaat uit twee delen en is de volgende:

1. Wat is forensic auditing?
2. Hoe ziet de aanbodzijde van forensic auditing eruit in België?

Forensic auditing wordt in de Belgische literatuur omschreven als “het specialistisch deel­terrein van financiële auditing, dat is gericht op waarheidsbevinding en/of bewijsvoering op het terrein van juridische/financiële geschillen en/of onregelmatigheden (waaronder fraude) en het geven van preventieve adviezen op dit terrein.”

Forensic auditing onderzoekt en analyseert data met de bedoeling om het vermoeden van fraude te bevestigen of te onkrachten. De forensic auditor gaat tijdens een fraude­onderzoek op zoek naar data die een indicator kunnen zijn van fraude of frauduleuze activiteiten. De forensic auditor werkt vaak samen met een privé-detective om toegang te krijgen tot niet-publieke bronnen.

Een fraude­onderzoek leidt regelmatig tot een financieel en/of juridisch geschil. Daarom moet de forensic auditor heel precies te werk gaan bij het onderzoek, zodat de bewijzen gebruikt kunnen worden bij een eventuele rechtzaak.

De forensic auditor treedt eveneens regelmatig op bij het beslechten van geschillen. De forensic auditor kan optreden als neutrale partij, aangesteld als expert binnen het

gerechtelijke apparaat of aangesteld door beide partijen in het kader van arbitrage of bemiddeling. Maar de forensic auditor kan ook als lid van een van de betrokken partijen optreden. Ter ondersteuning van de openbare aanklager of een publieke overheid of ter ondersteuning van één van de betrokken burgerlijke partijen in een geschil.

De forensic auditor moet beschikken over een aantal vaktechnische en persoonlijkheidskenmerken. Zo moet de forensic auditor een grote kennis en ervaring bezitten op het gebied van bedrijfsvoering en auditing, maar hij moet daarenboven ook beschikken over een goede kennis van recht en criminologie. Als expert zijn zij in staat om de patronen van de meest voorkomende fraudes te herkennen, zoals verduistering, manipulatie van de jaarrekeningen, corruptie en witwas praktijken.

Het Instituut der Forensische Auditoren (IFA) is in 2001 opgericht om de forensic auditor te ondersteunen bij de uitoefening van zijn werk. Het IFA speelt een belangrijke rol in het opleiden en permanent vormen van de forensic auditors in België. Het IFA beheert ook het register van de Registered Forensic auditor en is verantwoordelijk voor de deontologische code voor haar leden. Op dit moment is het IFA niet wettelijk erkend, maar op 31 december 2006 wordt er in het parlement een programmawet gestemd om het IFA te regulariseren.

De aanbodzijde van de forensic auditing wordt voornamelijk gedomineerd door de bedrijven van de Big Four: PriceWaterhouseCoopers, Deloitte, Ernst & Young en KPMG. Ze hebben allemaal een uitgebreide afdeling forensic services die uiteenlopende diensten aanbieden aan hun klanten. Zoals het oplossen van witwas praktijken, ondersteuning bij geschillen, due diligence diensten, integriteitsmanagement, fraudepreventie en -detectie. Het voordeel van deze grote bedrijven is dat ze kunnen rekenen op een uitgebreid multidisciplinair team, dat een uitgebreide kennis bezit van financiën, audit, recht, criminologie, IT, interne controle, compliance. De Big Four heeft ook het voordeel dat ze kan teruggrijpen op de ondersteuning van de andere diensten die het bedrijf aanbiedt en op het kapitaal dat het bedrijf bezit.

Toch is er een evolutie zichtbaar, steeds meer middelgrote en kleine bedrijven in België bieden forensic auditing aan. Eén daarvan is i-Force, i-Force is opgericht in 2003 en is gespecialiseerd in de forensic auditing. Het voordeel van een klein bedrijf is de vlakke structuur waardoor de communicatie tussen de medewerkers beter verloopt. Een kleine organisatie heeft ook geen hiërarchie, waardoor de klant sneller vertrouwen krijgt.

Lijst van geraadpleegde werken

ACFE, *The 2004 Report to the Nation on occupational fraud and abuse*, 2004

AICPA, *Management antifraud programs and controls: guidance to help prevent and deter fraud*, 2002

AICPA, *SAS 99: Consideration of fraud in a financial statement audit*, AICPA, 2002

ALBRECHT, W.S., 'Employee fraud', *Internal auditor*, October 1996, Vol. 53, Issue 5, p26-36

BOLOGNA, G.J, LINDQUIST, R.J., *Fraud auditing and forensic accounting: new tools and techniques*, New York, John Wiley & Sons, 1995

BUSINESS CREDIT, *Fraud detection and prevention: Transactional analysis for effective fraud detection*, 2005

COTTRELL, D.M., ALBRECHT, W.S., 'Recognizing the symptoms of employee fraud', *Healthcare Financial Management*, May 1994, Vol. 48, Issue 5, p.18-25

DAVIA, H.R., COGGINS, P.C., WIDEMAN, J.C., *Management accountant's guide to fraud discovery and control*, New York, John Wiley & Sons, 1992

DIEKMAN, P.A.M., *Auditor and fraud: the responsibility of the auditor for fraud prevention, fraud detection and fraud reporting*, Rotterdam, Erasmus Universiteit Rotterdam, 1997

DOLK, C., *Auditorium: accountant meets audit committee*, NIVRA-Nyenrode opleiding doctoraal Accountancy, 2005

FLEMING, J.M., WORTMANN, R.E., 'SAS 99: Lessons learned from a year focusing on fraud', *Pennsylvania CPA Journal*, spring 2005, Vol. 76, Issue 1, p1-5

GUY, D.M., SULLIVAN, J.D., 'The expectation gap auditing standards', *Journal of accountancy*, april 1988, p.36-46

IBR, *Controleaanbeveling fraude en onwettige handelingen*, Brussel, 1998

LAMMERS, E.J., *Forensic auditing: Een nieuwe discipline in België*, Diegem, Ced-Samson, 2001

MARCZEWSKI, D.C., AKERS, M.D., 'CPAs' Perceptions of the Impact of SAS 99', *CPA Journal*, Jun2005, Vol. 75, Issue 6, p38-41

MCENROE, J.E., MARTENS, S.C., 'Auditors' and Investors' Perceptions of the 'Expectation Gap', *Accounting Horizons*, Dec2001, Vol. 15, Issue 4, p345-359

NIVRA, *Verordening op de fraudemelding*, Amsterdam, 1994

PRICEWATERHOUSECOOPERS, *Gobal crime survey 2005*

SILVERSTONE, H., SCHEETZ, M., *Forensic accounting and fraud investigation for non-experts*, Hoboken, John Wiley & Sons, 2004

RITTENBERG, L.E., SCHWEIGER, B.J., *Auditing: Concepts for a challenging Environment*, Ohio, South-Western, 2005

TIPGOS, M.A., 'Why management fraud is unstoppable', *CPA Journal*, december 2002, Vol. 72, Issue 12, p.34-42

WELLS, J.T., *Principles of fraud examination*, Hoboken, John Wiley & Sons, 2005

ZEUNE, G.D., 'SAS 99: Friend or foe', *Of mutual interest*, winter 2003
(<http://www.auditnet.org/articles/SAS%2099%20Friend%20or%20Foe.PDF>)

www.aicpa.org

www.deloitte.be

www.ey.be

www.ibr-ire.be

www.ifac.org

www.ifa-iaf.be

www.i-force.be

www.kpmg.be

www.nivra.nl

www.pwc.com

Bijlagen

Bijlage 1: Informatie omtrent interviews

Bijlage 2: Vragenlijst

Bijlage 3: Controleaanbeveling 'fraude en onwettige handelingen' van het Instituut der Bedrijfsrevisoren

Bijlage 1: Informatie omtrent interviews

Interview 1

Woensdag 24 mei 2006 om 9u00 te Brussel

Yves Baert

ING Belgium, Finance SWE

SOX Compliance Manager

Interview 2

Donderdag 27 juli 2006 om 10u te Brussel

Rudy Hoskens

PriceWaterhouseCoopers

Director Dispute Analysis & Investigations

Interview 3

Maandag 31 juli 2006 om 18u te Diegem

Cassandra Scholliers

Deloitte

Forensic auditor

Interview 4

Vrijdag 4 augustus 2006 om 11u30 te Dendermonde

Bart De Bie

i-Force

Partner

Bijlage 2: Vragenlijst

Vragenlijst Forensic Auditor (PWC + Deloitte)

Naam:

Functie:

Bedrijf:

- 1. Hoe lang bent u al een forensic auditor? Bent u een registered forensic auditor?**
- 2. Hoe bent u in contact gekomen met forensic auditing?**
- 3. Waarom hebt u uiteindelijk gekozen voor het beroep van forensic auditor?**
- 4. Hoelang bestaat de dienst forensic auditing al in het bedrijf? Welke evolutie heeft het de voorbije jaren doorlopen?**
- 5. Hoe is forensic auditing gesitueerd binnen het bedrijf? Onder welke dienst valt het? Hoe groot is het departement Forensic services? Hoeveel forensic auditors telt uw bedrijf?**
- 6. Welke diensten biedt het bedrijf aan op het gebied van Forensic Services?**
- 7. Welke pluspunten heeft uw bedrijf op het gebied van Forensic Auditing ten opzichte van andere bedrijven die ook Forensic services aanbieden?**

Vragenlijst Forensic Auditor (i-Force)

Naam:

Functie:

Bedrijf:

1. Hoe lang bent u al een forensic auditor? Bent u een registered forensic auditor?

2. Hoe bent u in contact gekomen met forensic auditing?

3. Waarom hebt u uiteindelijk gekozen voor het beroep van forensic auditor?

4. Hoelang bestaat i-Force al? Welke evolutie heeft het de voorbije jaren doorlopen?

5. Hoeveel medewerkers telt uw bedrijf? Zijn ze allemaal Registered Forensic Auditors?

6. Welke diensten biedt het bedrijf aan op het gebied van Forensic Services?

7. Welke pluspunten heeft uw bedrijf op het gebied van Forensic Auditing ten opzichte van andere bedrijven die ook Forensic services aanbieden?

Bijlage 3 : Controleanbeveling : fraude en onwettige handelingen

CONTROLEAANBEVELING

FRAUDE EN ONWETTIGE HANDELINGEN

INHOUD

AFDELING 1	INLEIDING
AFDELING 2	DEFINITIES
AFDELING 3	VERANTWOORDELIJKHEDEN VAN DE LEIDING
AFDELING 4	ROL VAN DE REVISOR INZAKE PREVENTIE EN VERANTWOORDELIJKHEID INZAKE OPSPORING VAN VERGISSINGEN, FRAUDE EN ONWETTIGE HANDELINGEN

- 4.1. Preventie van vergissingen, fraude en onwettige handelingen
- 4.2. Opsporing van fraude en vergissingen
- 4.3. Opsporing van inbreuken in domeinen die specifiek tot de revisorale controle behoren
- 4.4. Opsporing van andere onwettige handelingen
- 4.5. Te volgen procedure wanneer er aanwijzingen voor fraude (of vergissingen) en onwettige handelingen bestaan

AFDELING 5 MELDINGEN DOOR DE REVISOR

- 5.1. Interne meldingen
- 5.2. Externe melding van boekhoudkundige fraude
- 5.3. Externe melding van inbreuken in domeinen die specifiek tot de revisorale controle behoren
- 5.4. Externe melding van andere onwettige handelingen

AFDELING 6 EXTERNE MELDING AAN EEN PUBLIEKE OVERHEID

- 6.1. Inleiding
- 6.2. Witwassen
- 6.3. Medewerking aan de prudentiële controle

AFDELING 1 : INLEIDING

1.1. Onderhavige aanbeveling is van toepassing op permanente wettelijke controleopdrachten. De aanbeveling is bovendien van toepassing op de éénmalige controleopdrachten, voor zover de bijzondere normen ernaar verwijzen.

1.2. De ondernemingsleiding is verantwoordelijk voor de goede organisatie van de onderneming en voor de naleving van de wetten en reglementeringen die op haar

toepasselijk zijn. Het oordeel over het bestaan van een gebeurlijke fraude of onwettige handeling en over de toerekening van de aansprakelijkheden in de schoot van de onderneming, ressorteert onder de bevoegdheid van de Hoven en Rechtbanken. De rol van de revisor heeft betrekking op de beoordeling van de boekhoudkundige verwerking van de mogelijke gevolgen van fraude of van een onwettige handeling die werd vastgesteld of redelijk vaststaand is.

De functie van de commissaris-revisor draagt indirect bij tot de verbetering van het interne controlesysteem en vandaar ook tot de voorkoming van fraude en vergissingen.

1.3. De algemene controlenormen bepalen : "*Wanneer de revisor zijn opdracht uitvoert, houdt hij rekening met de mogelijkheid van fraude. De controle zal zo opgevat worden, dat de revisor een redelijke kans maakt op het ontdekken van materiële fouten in de jaarrekening ten gevolge van fraude. Van een controle kan evenwel niet verlangd worden dat zij elke fraude aan het licht brengt en de revisor is niet verplicht deze op te sporen.*" (ACN 1.3.4.)

De doelstelling van de controle is het formuleren van een deskundig oordeel nopens de betrouwbaarheid van de financiële staten. Zij biedt niet de garantie dat de diverse wetgevingen, die op de onderneming toepasselijk zijn, werden nageleefd, behoudens daar waar de wet specifieke taken aan de revisor toevertrouwt in de gebieden die tot zijn specifieke bevoegdheidssfeer behoren zoals : de boekhoudwet (ACN 3.11.) en de regelmatigheid - vanuit het oogpunt van de vennootschappenwet en de statuten - van de verrichtingen weer te geven in de jaarrekening (ACN 3.12.). Toch kan de revisor niet voorbijgaan aan de risico's die voor de onderneming aan diverse soorten onwettige handelingen kunnen verbonden zijn. Indien hij dergelijke risico's onderkent, wat ook de betrokken wetgeving of bestuursrechtelijke bepaling is, moet hij zijn controlebenadering aan de omstandigheden aanpassen.

Onderhavige aanbeveling verduidelijkt de rol van de revisor inzake voorkoming alsook zijn verantwoordelijkheid op het vlak van de opsporing van fraude, boekhoudkundige vergissingen en onwettige handelingen en de melding van de vaststelling naar aanleiding van zijn werkzaamheden.

1.4. De revisor moet zich ervan bewust zijn dat niet alleen fraude, maar ook andere inbreuken op wetten of reglementeringen een significante invloed op de financiële staten kunnen hebben. De problematiek van fraude en van onwettige handelingen is ook van betekenis voor twee belangrijke stadia van een controleopdracht, namelijk de risicoanalyse en het onderzoek van de procedures van interne controle. Het is evenwel niet de doelstelling van de controle te waarborgen dat elke fraude of onwettige handeling aan het licht zal worden gebracht.

AFDELING 2 : DEFINITIES

2.1. Onder vergissing wordt verstaan, de aanwezigheid van onopzettelijke anomalieën in de boekhouding of in de jaarrekening, bijvoorbeeld : foute berekeningen of boekingen, verkeerde interpretaties van feiten, verkeerde toepassing van waarderingsregels.

De vergissing zal gemakkelijker kunnen worden geïdentificeerd dan een fraudegeval, omdat zij niet gepaard gaat met een poging tot verdoezeling.

2.2. Het begrip onwettige handeling bedoelt de schending van elke dwingende wettelijke of bestuursrechtelijke bepaling. In de internationale doctrine wordt traditioneel een onderscheid gemaakt tussen fraude en onwettige handelingen; fraude vloeit voort uit een ongeoorloofd gedrag met een rechtstreekse weerslag op de jaarrekening, maar omvat niet de schending van de boekhoudnormen zelf. Dit onderscheid is in de Belgische juridische context minder relevant, omdat het geheel van de boekhoudnormen voortvloeit uit een wetgeving die ook strafsancities bepaalt (wet van 17 juli 1975, inzonderheid artikel 17).

In het kader van deze aanbeveling is het nuttig een onderscheid te maken tussen drie soorten van onwettige handelingen :

a) de boekhoudkundige fraude, met andere woorden de bewust bedrieglijke voorstelling van de financiële informatie door één of meer personen, die lid zijn van het ondernemingspersoneel of -leiding, of door derden, ingevolge manipulatie, aanmaak of vervalsing van documenten of bestanden, verduistering van activa, boeking van fictieve verrichtingen, verkeerde waarderingsregels, enz.;

b) de inbreuken op deze wetten of reglementeringen (met inbegrip van de statuten van de vennootschap) waarvan de naleving uitdrukkelijk moet worden nagegaan door de commissaris-revisor in de uitoefening van zijn opdracht; het betreft voornamelijk het boekhoudrecht, het vennootschapsrecht en de aan de ondernemingsraden te verstrekken financiële en economische inlichtingen;

c) de andere onwettige handelingen, die een onrechtstreekse invloed op de financiële staten kunnen hebben.

2.3. Boekhoudkundige fraude

In deze aanbeveling wordt de boekhoudkundige fraude, zoals hierboven gedefinieerd, "fraude" genoemd.

Fraude omvat een element opzet, al dan niet gepaard gaande met een collusie met een derde; vandaar dat zij meestal zeer moeilijk kan worden ontdekt of achterhaald. Over het algemeen zal het een overtreding betreffen van de wet van 17 juli 1975 op de

---

boekhouding en de jaarrekening van de ondernemingen en haar uitvoeringsbesluiten, of van de sectorale boekhoudreglementeringen. In verschillende gevallen kan er ook sprake zijn van een inbreuk op het algemeen strafrecht (diefstal, verduistering, valsheid in geschriften).

Bepaalde onwettige handelingen kunnen een directe invloed hebben op de jaarrekening. Dit geldt onder meer voor een aantal specifieke wetten die vormvereisten voorschrijven voor het verwerken in de boekhouding van bepaalde verrichtingen (bijvoorbeeld op het vlak van het vennootschapsrecht, de boeking van een kapitaalsvermindering of van een wederinkoop van aandelen; op het vlak van het belastingrecht, de boeking van BTW of de boeking van de inkohiering; of nog op het vlak van het sociaal recht, de berekening van de RSZ-bijdragen). De schending van die reglementeringen zal met een boekhoudkundige fraude worden gelijkgesteld.

Afhankelijk van de omstandigheden waarin een fraude zich voordoet en van de maatregelen die moeten worden genomen wanneer een vermoeden van fraude verantwoord is, wordt een onderscheid gemaakt tussen vier gevallen :

2.3.1. Wanneer fraude optreedt door toedoen van niet-leidinggevend personeel, dan kan dit wijzen op tekortkomingen in het interne controlesysteem. In principe kan de revisor de steun van de leiding bekomen teneinde de materialiteit van de feiten en hun gevolgen te identificeren.

2.3.2. Wanneer de fraude het gevolg is van een collusie tussen enerzijds een personeelslid en anderzijds, hetzij een lid van de directie, hetzij een derde, kan het interne controlesysteem dergelijke fraude niet steeds verhinderen of opsporen. Op voorwaarde dat de betrokken personen met een voldoende waarschijnlijkheidsgraad kunnen worden aangewezen, kan de revisor om de steun verzoeken van de niet betrokken leiding teneinde de materialiteit van de feiten en hun gevolgen te identificeren.

2.3.3. Wanneer de fraude georganiseerd of gedekt wordt door de leiding van de onderneming, zal het interne controlesysteem hieraan niet kunnen verhelpen. De revisor kan zich dan alleen nog richten tot de wettelijke vennootschapsorganen, namelijk de raad van bestuur en, in voorkomend geval, de algemene vergadering indien hij een ondersteuning dient te zoeken om de materialiteit van de gegevens en hun gevolgen te identificeren.

2.3.4. Wanneer de fraude georganiseerd of gedekt wordt door de bestuurders en de hoofdaandeelhouders, moet de commissaris-revisor nagaan of hij zijn opdracht verder kan uitoefenen.

2.4. Inbreuken op bepalingen uitdrukkelijk onderworpen aan revisorale controle

De inbreuk op een aantal wettelijke bepalingen, op de naleving waarop de commissaris-revisor - met toepassing van de wet - moet toezien, oefent niet noodzakelijk een invloed uit op de certificering van de jaarrekening. Zulks geldt onder meer voor de formele voorschriften van het boekhoudrecht (bijvoorbeeld de overeenstemming met het minimum rekeningenstelsel), het vennootschapsrecht (bijvoorbeeld de naleving van de procedures ingeval van kapitaalverhoging), de reglementering omtrent de opdracht van de bedrijfsrevisor inzake de aan de ondernemingsraad te verstrekken inlichtingen, overtredingen van bepalingen uit de sectorale wetgevingen (bijvoorbeeld de kredietinstellingen of de verzekeringsondernemingen). Een vastgestelde overtreding dient gemeld te worden op de bij wet voorziene wijze.

De te controleren feiten of procedures moeten in het controleprogramma van de commissaris-revisor worden geïdentificeerd en deze laatste moet uitdrukkelijk de naleving van de wet controleren.

Er dient evenwel een onderscheid te worden gemaakt tussen deze onwettige handelingen en fraudegevallen, in de mate dat - indien er geen invloed is op het getrouwe beeld - de meldingsprocedures verschillen.

2.5. Andere onwettige handelingen

Andere wetten of reglementeringen voorzien in geval van overtreding in diverse sancties die dan ook een gevaar voor verlies of kosten voor de onderneming uitmaken. In voorkomend geval zal een waardevermindering of een voorziening in de jaarrekening moeten aangelegd worden of het risico op verlies worden vermeld in de toelichting. Die toestand kan zich voordoen in bijzonder gereguleerde domeinen, bijvoorbeeld op het vlak van de milieuwetgeving.

Een andere soort van onwettige handelingen heeft betrekking op diverse aspecten van de activiteiten inzake bijvoorbeeld veiligheid, gezondheid, arbeidsreglementering, concurrentie, handelspraktijken, enz. Met dien verstande dat die wetgevingen niet noodzakelijk financiële sancties bevatten maar dat zij wel financiële gevolgen zouden kunnen hebben voor de onderneming ingevolge aansprakelijkheidsgeschillen. Bijgevolg is het weinig waarschijnlijk dat de revisor weet kan hebben van overtredingen in die domeinen of zelf zou kunnen vaststellen dat er een inbreuk is geweest.

Bij de uitvoering van zijn risicoanalyse moet de revisor de mogelijke invloed op de jaarrekening onderzoeken van die "overige onwettige handelingen". Hij kan daar bepaalde gevolgen aan vastknopen voor de organisatie van zijn controlewerkzaamheden, maar hij is niet verplicht een controlebenadering ten uitvoer te leggen om te bepalen in welke mate de wetten door de onderneming zijn nageleefd.

De inbreuken die door de leiding of door de personeelsleden, los van enige band met de bedrijfsactiviteit en zonder gevolgen voor de onderneming, zouden worden gepleegd,

kunnen niet door de revisor worden waargenomen en vallen dan ook niet onder de toepassingsfeer van deze aanbeveling.

AFDELING 3 : VERANTWOORDELIJKHEDEN VAN DE LEIDING

3.1. De raad van bestuur of de zaakvoerders zijn verantwoordelijk voor de uitwerking van een boekhoudsysteem, dat aangepast is aan de aard en de omvang van het bedrijf, met naleving van de specifieke wettelijke voorschriften die van toepassing zijn. Inzonderheid is het bestuursorgaan verantwoordelijk voor :

- de invoering en handhaving van een systeem van administratieve en boekhoudkundige organisatie, dat de naleving van de wetten en specifieke reglementen inzake het voeren van de boekhouding waarborgt en waardoor het gevaar voor vergissingen en fraude zo klein mogelijk is;
- het opmaken van de jaarrekeningen en, voor de ondernemingen die daartoe zijn verplicht, de geconsolideerde jaarrekeningen, die een getrouw beeld geven van het vermogen, de financiële toestand en de jaarresultaten van de vennootschap of van de groep;
- de tenuitvoerlegging van organisatorische en interne controlemaatregelen, die erop zijn gericht onwettige handelingen - die al dan niet gevolgen hebben voor de jaarrekening - te voorkomen en op te sporen.

3.2. De revisor heeft niet het recht zich in het beheer van de onderneming te mengen. Hij zal de leiding bepaalde aanbevelingen doen wanneer hij betekenisvolle zwakke punten in de organisatie vaststelt, maar die aanbevelingen kunnen in geen geval beschouwd worden als een initiatief dat zou bedoeld zijn om in de plaats te treden van de leiding in haar eigen verantwoordelijkheid.

AFDELING 4 : ROL VAN DE REVISOR INZAKE PREVENTIE EN VERANTWOORDELIJKHEID INZAKE OPSPORING VAN VERGISSINGEN, FRAUDE EN ONWETTIGE HANDELINGEN

4.1. Preventie van vergissingen, fraude en onwettige handelingen

4.1.1. De preventie van vergissingen, fraude en onwettige handelingen, bedoeld in paragrafen 2.4. en 2.5., is een beheersdaad.

De bedrijfsrevisor streeft ernaar een oordeel te geven omtrent de jaarrekening; zijn taak bestaat er niet in te garanderen dat het systeem van administratieve organisatie in staat is elke soort van vergissing, fraude of onwettige handelingen te voorkomen.

De bedrijfsrevisor kan evenwel bijdragen tot de preventie en dit overeenkomstig paragraaf 2.4.5. van de algemene controlenormen : *"Indien de revisor belangrijke leemten vaststelt in het interne controlesysteem die het getrouw beeld van de jaarrekening zouden kunnen aantasten, zal hij zijn opmerkingen voorleggen aan de verantwoordelijke organen van de onderneming."*

4.1.2. Wanneer de revisor, in het raam van zijn controlewerkzaamheden, vaststelt dat de directie nalaat rekening te houden met belangrijke risico's op fraude of onwettige handelingen, zal hij de aandacht van de leiding op die risico's vestigen.

4.1.3. Wanneer de administratieve en boekhoudkundige organisatie zodanige zwakheden vertoont dat zij niet van aard is om belangrijke vergissingen of fraude te voorkomen, kan dit een aanzienlijke invloed hebben op de tenuitvoerlegging van de controle. De revisor zal met deze situatie rekening houden bij de opstelling van zijn verslag aan de algemene vergadering (zie afdeling 5).

4.2. Opsporing van fraude en vergissingen

4.2.1. De revisor organiseert zijn controlewerkzaamheden, voert die uit en beoordeelt die met de bedoeling een redelijke waarschijnlijkheid te hebben op het opsporen van vergissingen of fraudes die de jaarrekening op betekenisvolle wijze kunnen beïnvloeden. De revisor moet derhalve een professioneel scepticisme aan de dag leggen en, op het ogenblik dat hij zijn opdracht organiseert, rekening houden met het risico dat fraude of vergissingen de betrouwbaarheid van de financiële staten op betekenisvolle wijze zouden kunnen hebben aangetast.

4.2.2. De revisor zal trachten om de risico's op betekenisvolle onjuistheden in de jaarrekening als gevolg van vergissingen of fraude te identificeren en zal met deze analyse rekening houden voor de organisatie van de uit te voeren controles (zie controleaanbeveling van 3 december 1993 inzake het controlerisico). Er zal bijzondere aandacht moeten besteed worden aan de identificatie van de specifieke risico's in verband met het uitwerken van bedrieglijke boekhoudkundige informatie en de risico's van verduistering van activa. Dit identificatieproces zal de revisor er normalerwijze toe brengen de leiding te ondervragen over hun standpunt inzake het gevaar van fraude in de onderneming en over de fraude die eventueel in het verleden in de onderneming zou zijn ontdekt.

Uitgaande van zijn risicoanalyse, moet de revisor voldoende controlewerkzaamheden uitvoeren om tot een redelijke zekerheid te komen dat de anomalieën ingevolge fraude of vergissingen, die een betekenisvolle invloed op de jaarrekening kunnen hebben, worden vastgesteld en, in voorkomend geval, naar behoren worden rechtgezet.

De controle, ook al wordt die op de juiste manier uitgevoerd, is onvermijdelijk onderhevig aan beoordelingsrisico's, vooral wanneer de boekhoudkundige anomalie, zelfs betekenisvol, te wijten is aan een bedrieglijke of oneerlijke handeling. De controle kan nooit waarborgen dat elke soort van vergissing of van bedrieglijke of oneerlijke handeling, vanwege het personeel of van de directie van de onderneming, zal kunnen worden opgespoord.

4.2.3. De opsporingsmogelijkheid wordt onder andere door volgende gegevens beïnvloed :

- de doeltreffendheid van de controleprocedures is onderhevig aan risico's die verband houden met onvolkomenheden in het interne controlesysteem en aan het technisch risico van de steekproefmethodes;

- het bewijskrachtig materiaal van de controle levert maar zelden een absoluut bewijs, maar is wel van aard om het oordeel van de beroepsbeoefenaar te onderbouwen (zie de controleaanbeveling van 7 juli 1995 inzake extern bewijskrachtig materiaal);

- de fraude of de onwettige handelingen kunnen door de fraudeur handig worden verdoezeld en pas laatijdig worden ontdekt;

- de fraude kan zijn opgezet om de revisor te misleiden;

- de wetten en reglementen die specifiek zijn voor de economische sector van de onderneming; de revisor zal met deze regelgeving rekening houden wanneer deze de jaarrekening van de onderneming rechtstreeks beïnvloeden.

4.2.4. Naast de zwakheden van het boekhoudsysteem en van de interne controle, kunnen bijzondere risico's op fraude en vergissingen bestaan, onder meer wanneer :

- de integriteit of de bekwaamheid van de leiding in vraag kan worden gesteld ;
- er grote spanningen heersen, van diverse aard, binnen de onderneming of er zwaar druk is op de onderneming zelf ;
- ongewone verrichtingen plaatshebben ;
- de revisor hinder ondervindt om informatie te bekomen.

Bijlage 2 tot onderhavige aanbeveling geeft een vollediger overzicht van de omstandigheden, die van aard zijn fraude in de hand te werken, volgens het model dat in bijlage tot IAPC nr. 240 is gevoegd.

4.2.5. Het verdient aanbeveling dat de revisor bij de leiding navraag zou doen naar elke vorm van fraude of betekenisvolle vergissing die aan het licht zou zijn gekomen. De revisor zal nagaan of dergelijke gebeurtenissen op gepaste wijze boekhoudkundig werden verwerkt en zal zijn risicoanalyse en zijn analyse van het interne controlesysteem opnieuw bekijken in het licht van de informatie waarover hij beschikt, zoals verder wordt uiteengezet (paragraaf 4.5.).

4.3. Opsporing van inbreuken in domeinen die specifiek tot de revisorale controle behoren

4.3.1. De revisor moet voldoende controlewerkzaamheden uitvoeren om zich ervan te vergewissen dat de wet en de koninklijke besluiten op de boekhouding en de jaarrekening, zowel naar vorm als naar inhoud, werden nageleefd.

Daarnaast moet de commissaris-revisor de gepaste controleprocedures uitvoeren om de regelmatigheid te controleren van de verrichtingen weer te geven in de jaarrekening, vanuit het oogpunt van de vennootschappenwet en de statuten.

Tenslotte, wanneer er een ondernemingsraad is, moet de commissaris-revisor of de daartoe aangestelde bedrijfsrevisor controlewerkzaamheden uitvoeren, die er op gericht zijn de naleving van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen inzake de aan de ondernemingsraad te verstrekken economische en financiële inlichtingen, na te gaan.

4.3.2. In bepaalde sectoren moet de revisor bijzondere controles uitvoeren betreffende de naleving van de wetgeving, bijvoorbeeld bij de controle op de kredietinstellingen, de controle op de beursvennootschappen, de controle op de verzekeringsondernemingen, de controle op de private verzorgingsinstellingen, de controle op de ziekenfondsen en de landsbonden van ziekenfondsen enz...

Wanneer een wetgeving de commissaris-revisor de verplichting oplegt specifieke onderzoeken te verrichten op het financiële of juridische vlak, moet het normale controleprogramma noodzakelijk een hoofdstuk bevatten dat mogelijk maakt om de naleving ervan, ten minste éénmaal per jaar of vaker, indien de wet dit voorschrijft, na te gaan.

4.4. Opsporing van de andere onwettige handelingen

4.4.1. Bij het organiseren van zijn controlewerkzaamheden, moet de revisor een algemeen inzicht verwerven in de wettelijke en bestuursrechtelijke context waarin de onderneming werkzaam is, alsook in de maatregelen die de directie genomen heeft om zich te schikken naar de regels die op haar toepasselijk zijn.

De revisor moet zich op de hoogte stellen van bepaalde wetten en reglementeringen, die verstreckende gevolgen zouden kunnen hebben op de bedrijfsvoering van de onderneming. Hij zal bijzondere aandacht besteden aan de risico's waaraan het vermogen van de onderneming is blootgesteld, of die gebeurlijk zelfs de verderzetting van de bedrijfsuitoefening in het gedrang kunnen brengen bij overtreding van sommige regels.

Om die inlichtingen te bekomen, kan de revisor onder meer :

- zich steunen op de algemene informatie die beschikbaar is over de activiteitensector, waarin de vennootschap bedrijvig is;
- zowel binnen- als buitenlandse reglementeringen nagaan, die een belangrijke invloed op de bedrijvigheid van de onderneming kunnen hebben;
- samen met de leiding de beleidsmaatregelen en procedures onderzoeken die werden ingevoerd om de naleving van de wetten en reglementen te waarborgen;

- samen met de leiding de procedures bespreken die werden ingevoerd om de risico's van vorderingen tot schadevergoeding vanwege derden te identificeren, te evalueren en te boeken;

- de wettelijke en bestuursrechtelijke context van de landen waar de vennootschap filialen heeft, bespreken met de revisoren van die filialen.

4.4.2. Na de identificatiefase, zoals beschreven in paragraaf 4.4.1., moet de revisor zich een oordeel vormen over de naleving van de wetten en reglementen, die een invloed hebben op de jaarrekening. Hij kan onder meer :

- de briefwisseling met de overheidsinstanties nalezen die o.a. betrekking heeft op de milieu-, sociale en fiscale aspecten, enz.;
- de leiding ondervragen over de naleving van die wetten en reglementen;
- de schriftelijke bevestiging van de leiding bekomen dat zij de revisor wel degelijk in kennis heeft gesteld van alle feiten, waarvan zij kennis heeft en die voor de onderneming een beperking of verplichting kunnen inhouden (zie de controleaanbeveling van 6 juni 1997 inzake de bevestigingen door de leiding).

In paragrafen 4.4.3. en 4.4.4. worden verschillende bijzondere toepassingen van dit principe aangehaald.

4.4.3. Om een oordeel uit te spreken over de jaarrekening en over de naleving van de boekhoudwetgeving, is het niet vereist dat wordt nagegaan of en in welke mate de onderneming zich in alle opzichten heeft geschikt naar de vereisten van de fiscale of sociale wetgeving.

De revisor dient een redelijke zekerheid te bekomen dat de rubrieken van de jaarrekening met betrekking tot de fiscale en sociale aangelegenheden niet kennelijk verkeerd geschat of berekend zijn. Normalerwijze zal de revisor contact nemen met de raadgevers van de onderneming in fiscale en sociale aangelegenheden (hetzij interne dan wel externe deskundigen).

4.4.4. Wanneer de bedrijfsrevisor, in de loop van zijn werkzaamheden, feiten vaststelt die bewijsmateriaal kunnen vormen voor het witwassen van geld in de zin van de wet tot voorkoming van het gebruik van het financieel stelsel voor het witwassen van geld, moet hij trachten de nodige informatie en stukken te verzamelen om die aanwijzingen te bevestigen. Wanneer er redenen zijn om te vermoeden dat de onderneming verwickeld is in dergelijke praktijken, zal hij vermijden om de leiding schriftelijke verklaringen te vragen of haar de indruk te geven dat hij zich bewust is van haar onwettelijke praktijken. Hij zal de in paragraaf 6.2. beschreven procedure volgen.

4.5. Te volgen procedure wanneer er aanwijzingen voor fraude (of vergissingen) en onwettige handelingen bestaan ¹

4.5.1. Wanneer de bedrijfsrevisor kennis krijgt van informatie die wijst op een mogelijkheid van ofwel een vergissing of fraude, ofwel een onwettige handeling, moet hij overgaan tot bijkomend onderzoek om inzicht te verwerven in de aard van het voorval of van de omstandigheden waarin dit zich heeft voorgedaan.

Indien de verdenking van fraude niet door het resultaat van dit onderzoek wordt tegengesproken, zal de revisor - onder voorbehoud van hetgeen hierboven (4.4.4.) in verband met het witwassen van geld is gesteld - het onderwerp bespreken met de leiding en nagaan op welke wijze de feiten in de rekeningen werden verwerkt.

Indien de leiding geen bevredigende verantwoording geeft, zal de revisor de gevolgen van dat gebrek aan informatie voor zijn verdere werkzaamheden en, in voorkomend geval, voor zijn controleverslag onderzoeken.

4.5.2. Wanneer de *wettelijkheid* van de betrokken verrichting of beslissing een juridische analyse vergt die de bekwaamheid en de ervaring van de bedrijfsrevisor te boven gaat, zal deze het advies inwinnen van deskundigen ², teneinde hem toe te laten de juridische aard van de verrichting of de beslissing te bepalen en te oordelen over de gepastheid van de boekhoudkundige verwerking.

In overleg met de ondernemingsleiding, zal de revisor navraag kunnen doen bij de juridische afdeling van de onderneming. Met de toestemming van de ondernemingsleiding, kan hij eveneens de advocaten van de onderneming ondervragen om met hen het risico te bespreken dat de overtreding van de wet of van de reglementen voor de onderneming vanuit financieel oogpunt teweeg brengt.

Wanneer niet gesteund kan worden op het advies van een intern bedrijfsjurist van de vennootschap of wanneer het onmogelijk is om met de advocaten contact op te nemen, of nog, wanneer de revisor zulks in het licht van de door de hierboven genoemde personen ontvangen inlichtingen noodzakelijk acht, zal hij zijn eigen juridische raadgevers raadplegen.

4.5.3. Wanneer de revisor tot de conclusie komt dat een verrichting of een beslissing een aanwijzing is die duidt op fraude of op een onwettige handeling, moet hij bijkomende procedures uitvoeren om de mogelijke effecten, die dergelijke toestand voor de jaarrekening kan hebben, te beoordelen.

De aard van die bijkomende procedures hangt af van het beroepsmatig oordeel van de revisor over :

¹ De tabel in bijlage 1 synthetiseert de verschillende hypotheses die in de uitwerking van dit punt van de aanbeveling worden besproken.

² Zie de controleaanbeveling van 6 september 1996 "Gebruik maken van de werkzaamheden van deskundigen"

- het type van de fraude of van de onwettige handeling in kwestie;
- de identiteit van de betrokken personen ;
- de waarschijnlijkheid dat de fraude of de onwettige handeling zich zal herhalen ;
- de waarschijnlijkheid van de mogelijke invloed op de jaarrekening en op de vorige boekjaren ;
- de mate waarin verwacht kan worden dat die bijkomende procedures duidelijkheid zullen brengen in de toestand.

Tenzij de omstandigheden zulks duidelijk aantonen, mag de revisor niet veronderstellen dat de fraude of de onwettige handeling alleenstaande handelingen zijn. Indien nodig, moet hij de aard, de timing en de reikwijdte van de uit te voeren substantieve controleprocedures opnieuw bekijken.

Bij het beoordelen van de impact van de fraude of van de onwettige handeling op de financiële staten, moet de revisor rekening houden met :

- de mogelijke financiële gevolgen, zoals geldboetes, straffen, schadevergoedingen, risico's van onteigening van activabestanden, dreigende discontinuïteit van de activiteiten, processen;
- de negatieve én positieve gevolgen op de jaarrekening en/of de gevolgen die een bijzondere vermelding in de toelichting zouden vergen.

4.5.4. De revisor, die van oordeel is dat er fraude of een onwettige handeling bestaat, moet zijn vaststellingen en besluiten documenteren.

4.5.5. De revisor moet de implicaties van de fraude of van de onwettige handeling op de andere aspecten van zijn controlewerk afwegen, inzonderheid op de betrouwbaarheid van de schriftelijke of mondelinge verklaringen die hem door de ondernemingsleiding werden gedaan.

Wanneer fraude of onwettige handelingen zijn opgespoord, die niet aan het licht werden gebracht door interne controles, moet de revisor zijn risicoanalyse herzien in het licht van de vaststellingen, zoals bijvoorbeeld het ontbreken van een aantal specifieke controleprocedures, de bedenkingen omtrent het niveau van de betrokken werknemers of directie, alsook de relevantie van de verklaringen van de ondernemingsleiding.

AFDELING 5 : MELDINGEN DOOR DE REVISOR

5.1. Interne meldingen

5.1.1. De revisor moet zijn vaststellingen aan de leiding mededelen, van zodra hij een betekenisvolle vergissing of fraude daadwerkelijk heeft vastgesteld; hij zal in deze mededeling moeten aanbevelen om de betekenisvolle vergissingen recht te zetten en een einde te stellen aan de fraude. Hij zal de leiding eveneens op de hoogte brengen wanneer hij het bestaan van een fraude vermoedt, ook al zou de weerslag ervan op de jaarrekening mogelijk beperkt kunnen zijn.

5.1.2. Wanneer hij het bestaan vermoedt van een onwettige handeling, zoals bedoeld in paragrafen 2.4. en 2.5. zal de revisor zo snel mogelijk :

- hetzij zich ervan vergewissen dat de leiding zich effectief bewust is van de onwettige toestand waarin de onderneming zich bevindt,
- hetzij het gepaste directieniveau op de hoogte brengen, zodat corrigerende maatregelen kunnen worden genomen, onder voorbehoud van paragraaf 4.4.4.

5.1.3. De kennisgeving geschiedt schriftelijk aan het wettelijk bestuursorgaan van de onderneming, (raad van bestuur of zaakvoerders) ook al weet de revisor dat dit orgaan kennis heeft van de toestand (bijvoorbeeld ingeval van actieve of passieve collusie), wanneer :

- hetzij hij beschikt over een voldoende sterk vermoeden van het bestaan van een onwettige handeling, ten aanzien waarvan geen corrigerende maatregel werd genomen;
- hetzij gelijkaardige omstandigheden zich in de toekomst zouden kunnen herhalen ;
- hetzij het een inbreuk betreft op de vennootschappenwet met inbegrip van het boekhoudrecht of de statuten.

De kennisgeving van overtredingen van de vennootschappenwet of de statuten aan de raad van bestuur is verplicht overeenkomstig artikel 64octies van de vennootschappenwet. Deze bepaling geldt evenwel als een algemeen principe en is toepasselijk op elke vorm van fraude, inbreuk van voorschriften die specifiek onder de controle van de revisor vallen en andere onwettige handelingen.

5.1.4. Wanneer de commissaris-revisor voldoende aanwijzingen heeft om te besluiten dat een fraude of een onwettige handeling, zoals bedoeld in paragrafen 2.4. en 2.5., is georganiseerd of wordt toegedekt door de leiding van de onderneming, moet hij zich rechtstreeks wenden tot het wettelijk bestuursorgaan van de onderneming of, indien uit de omstandigheden blijkt dat dit de enig mogelijke oplossing is om aan de onwettigheid een einde te stellen, tot de algemene vergadering die, in voorkomend geval, daartoe speciaal kan worden samengeroepen (art. 73, 2e lid Venn.W.).

5.1.5. Indien de fraude of de onwettige handeling kennelijk en betekenisvol is, wordt de melding schriftelijk gericht aan de voorzitter van de raad van bestuur. Indien men vermoedt dat deze laatste de mededeling niet op een gepaste wijze aan de andere bestuurders zal doen, dan zal de revisor melding maken aan elk van de bestuurders individueel.

Wanneer er een auditcomité bestaat, zou elke fraude of onregelmatigheid ook het voorwerp moeten zijn van een mededeling aan dat auditcomité, in het kader van het charter van dit comité.

5.1.6. Wanneer de onwettige handeling betrekking heeft op de financiële en economische informatie bestemd voor de ondernemingsraad, dient gerefereerd te worden

aan de voorschriften van artikel 15bis, 4° van de wet van 20 september 1948 houdende organisatie van het bedrijfsleven (*indien hij van oordeel is de certificering niet te kunnen afgeven of indien hij leemten vaststelt, in de aan de ondernemingsraad verstrekte economische en financiële inlichtingen, moet de revisor het ondernemingshoofd daarvan op de hoogte brengen en, indien deze daaraan geen gevolg geeft binnen de maand die volgt op zijn tussenkomst, op eigen initiatief de ondernemingsraad daarvan in kennis stellen*) en aan de voor deze opdracht specifieke controlenormen.

5.2. Externe melding van boekhoudkundige fraude

5.2.1. Wanneer de revisor in de loop van de uitoefening van zijn opdracht kennis heeft van een fraudegeval en hij de leiding daarvan op de hoogte heeft gebracht, moet hij nagaan :

- of aan de fraude een einde is gesteld;
- of de gevolgen in de jaarrekening zijn verwerkt.

5.2.2. Wanneer de revisor in de onmogelijkheid verkeert om voldoende bewijskrachtig materiaal te verzamelen, om te oordelen in welke mate de fraude een betekenisvolle invloed heeft op de jaarrekening, zal hij een voorbehoud maken of een onthoudende verklaring over de jaarrekening afgeven.

5.2.3. Wanneer de revisor meent dat het getrouw beeld dat uit de jaarrekening blijkt, kan aangetast zijn door een onzekerheid nopens de gevolgen van een fraudegeval dat behoorlijk is geïdentificeerd en vermoed wordt belangrijk te zijn, moet hij ofwel een verklaring met voorbehoud ofwel een onthoudende verklaring afleveren wanneer aan artikel 19 K.B. 8 oktober 1976 niet werd voldaan (zie verder 5.2.5.).

In het tweede deel van zijn verslag kan de revisor inlichtingen toevoegen omtrent de omstandigheden en de boekhoudkundige verwerking (ACN 3.10).

5.2.4. Indien de revisor vaststelt dat een geïdentificeerde fraude blijft verder gaan, niettegenstaande het feit dat zij aan de gepaste organen van de onderneming werd gemeld, zal hij de gevolgen ervan op zijn controleverslag moeten evalueren. Naargelang het belang van de vastgestelde feiten voor het getrouw beeld dat uit de jaarrekening blijkt, zal hij ofwel een verklaring met voorbehoud ofwel een afkeurende verklaring afgeven.

Wanneer de onwettige handeling geïdentificeerd, juridisch vastgesteld en belangrijk is, zal de revisor, die niet overtuigd is dat de ondernemingsleiding in de toekomst de wet zal naleven, er de voorkeur aan geven gemotiveerd ontslag te nemen overeenkomstig artikel 64quinquies in fine Venn.W.

5.2.5. Wanneer de revisor besluit dat er geen boekhoudkundige verwerking is van de waarschijnlijke gevolgen van een fraude met een betekenisvolle invloed op de jaarrekening, kan hij geen verslag zonder voorbehoud afgeven.

Om de aard van zijn verklaring te bepalen, zal hij rekening houden met het belang van de eventuele gevolgen van de fraude en de reikwijdte of de ontoereikendheid van de commentaar die door het bestuursorgaan van de onderneming wordt verstrekt in de toelichting bij de jaarrekening en gebeurlijk in het jaarverslag.

De maatregelen, die de onderneming heeft genomen om de toestand in de toekomst recht te zetten zijn *in se* geen rechtvaardiging om in zijn controleverslag geen melding te maken van de gevolgen van de fraude op het getrouw beeld van de jaarrekening of geen toelichtende paragraaf toe te voegen die de wezenlijke onzekerheden beschrijft. Zelfs de mogelijke gevolgen van het voorbehoud in het controleverslag kunnen op zich niet rechtvaardigen dat de revisor eraan verzaakt dit voorbehoud te formuleren.

5.2.6. Wanneer de ondernemingsleiding daadwerkelijk maatregelen heeft genomen tot rechtzetting van een geïdentificeerde fraude en wanneer de gevolgen van de fraude op een redelijke wijze konden worden ingeschat, kan de revisor een verslag zonder voorbehoud afgeven, op voorwaarde dat hij eerst heeft nagegaan of alle - als betekenisvol aangemerkte - gevolgen van deze fraude op een gepaste wijze in de boekhouding werden verwerkt. Een redelijke inschatting houdt rekening met de gevolgen op langere termijn, bijvoorbeeld in het licht van de gevolgen die er op gerechtelijk vlak zouden kunnen uit voortvloeien.

5.3. Externe melding van inbreuken in de domeinen die specifiek tot de revisorale opdrachten behoren

5.3.1. In zijn verslag aan de algemene vergadering, vermeldt de commissaris-revisor in het bijzonder dat hij op geen enkele wijze kennis had van verrichtingen gedaan of beslissingen genomen met overtreding van de statuten of de vennootschappenwet. Elke overtreding moet worden vermeld zelfs wanneer zij geen directe of indirecte invloed heeft op de jaarrekening.

Deze vermelding kan echter weggelaten worden wanneer de openbaarmaking van de overtreding aan de vennootschap onverantwoorde schade kan berokkenen, met name omdat de raad van bestuur gepaste maatregelen heeft genomen om de aldus ontstane onwettige toestand te herstellen (art. 65, 6° Vennootschappenwet).

Opdat de vermelding van een overtreding kan worden weggelaten, moeten twee cumulatieve voorwaarden vervuld zijn :

- er moet op een adequate manier aan de inbreuk een einde zijn gesteld, met name als gevolg van een daadwerkelijke correctie van de ontstane onwettige situatie; een eenvoudig voornemen om aan de situatie te verhelpen, kan niet voldoende worden geacht;
- de vennootschap kan een onverantwoorde schade berokkend worden; een eventueel nadeel voor een bestuurder of een aandeelhouder is op zich niet voldoende.

5.3.2. In het tweede deel van zijn verslag moet de commissaris in het bijzonder vermelden of de boekhouding is gevoerd en de jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke en bestuursrechtelijke voorschriften die daarop toepasselijk zijn (art. 65, 2° vennootschappenwet - ACN 3.11.). Een voorbehoud moet dan ook worden gemaakt wanneer het boekhoudkundig systeem niet volgens de Belgische boekhoudwet (waaronder begrepen het koninklijk besluit van 12.09.1983 met betrekking tot de boekhouding en dat tot bepaling van de minimumindeling van een algemeen rekeningstelsel) is georganiseerd en de jaarrekening niet in overeenstemming met deze wet is opgesteld.

5.3.3. Conform artikel 15bis, lid 1, 4° van de wet van 20 september 1948 houdende de organisatie van het bedrijfsleven, moet de bedrijfsrevisor, indien hij van oordeel is de verstrekte economische en financiële inlichtingen niet te kunnen certifiëren of indien hij hierin leemten vaststelt, het ondernemingshoofd hiervan op de hoogte stellen, en indien deze daaraan geen gevolg geeft binnen de maand die volgt op zijn tussenkomst, op eigen initiatief de ondernemingsraad daarvan in kennis stellen. (Zie normen betreffende de opdracht van de bedrijfsrevisor bij de ondernemingsraad).

5.4. Externe melding van andere onwettige handelingen

5.4.1. Wanneer de revisor tot de conclusie is gekomen dat zich een andere onwettige handeling heeft voorgedaan en dat het bestuursorgaan van de onderneming besloten heeft een einde te stellen aan de overtreding, moet hij nagaan in welke mate de toestand uit het verleden van aard is een invloed uit te oefenen op de jaarrekening :

- in de mate dat hij er redelijk kan van overtuigd zijn dat de voornaamste gevolgen van deze onwettige handeling naar behoren werden gecorrigeerd, kan de commissaris-revisor een verslag zonder voorbehoud afgeven.

- indien hij van oordeel is dat er een belangrijke mate van onzekerheid blijft bestaan betreffende de eventuele gevolgen van die onwettige handeling op de financiële situatie van de onderneming, zal hij een voorbehoud of een onthoudende verklaring afgeven.

Er kan verwezen worden naar paragraaf 3.1.3. van de algemene controlenormen : *“Het feit dat een verslag omstandig moet zijn, mag niet uit het oog doen verliezen dat de bedrijfsrevisor gehouden is tot het beroepsgeheim voor elk gegeven dat geen deel uitmaakt van zijn wettelijke opdracht”*. Het voorbehoud in verband met een andere onwettige handeling zal dan ook slechts betrekking hebben op de boekhoudkundige gevolgen en heeft niet tot doel inlichtingen te geven over de juiste aard van de desbetreffende feiten.

5.4.2. Wanneer de revisor tot het besluit komt dat er zich een onwettige handeling heeft voorgedaan, die een betekenisvolle invloed op de jaarrekening heeft en die niet op een correcte manier in de jaarrekening is verwerkt, moet de revisor een verslag met voorbehoud of een afkeurende verklaring afgeven.

Wanneer de onregelmatigheid geïdentificeerd, juridisch vastgesteld en belangrijk is, zal de revisor, die niet overtuigd is dat de ondernemingsleiding in de toekomst de wet zal naleven, er de voorkeur aan geven gemotiveerd ontslag te nemen overeenkomstig artikel 64quinquies in fine Venn.W.

AFDELING 6 : EXTERNE MELDING AAN EEN PUBLIEKE OVERHEID

6.1. Afdeling 5 onderzoekt de hypothesen waarin de revisor bepaalde fraudepraktijken of onwettigheden in zijn revisoraal verslag aan het licht brengt. In een aantal uitzonderlijke gevallen, moeten bepaalde onwettige handelingen het voorwerp uitmaken van specifieke kennisgevingen aan welbepaalde publieke overheden. Zij worden uiteengezet in onderhavige afdeling. Buiten deze hypothesen, is de revisor gehouden tot de gewone regels van het beroepsgeheim.

Wij veronderstellen dat de wijziging van de wet betreffende de melding aan de cel voor financiële informatieverwerking in werking is getreden vóór de toepassing van de aanbeveling.

6.2. Witwassen

Wanneer de revisor in de uitoefening van zijn beroep feiten vaststelt die tot bewijs van witwassen van geld kunnen strekken, is hij er bovendien toe gehouden onmiddellijk de cel voor financiële informatieverwerking in te lichten in toepassing van de wet van 11 januari 1993 tot voorkoming van het gebruik van het financiële stelsel voor het witwassen van geld.

De melding aan de cel voor financiële informatieverwerking is maar verplicht wanneer de feiten daadwerkelijk zijn vastgesteld en de revisor de bewijskrachtige elementen heeft kunnen bekomen, die hem het frauduleus karakter van de verrichting deden veronderstellen. Overeenkomstig de wet wordt daarbij geen rekening gehouden met de belangrijkheid van de bedragen in kwestie.

6.2.1. De verplichte melding volgens de wet van 11 januari 1993 betreft zowel de controle van de commissaris-revisor als de bijzondere opdrachten en elke andere activiteit in verband met de beroepsactiviteit van de bedrijfsrevisor.

6.2.2. Om te bepalen wat verstaan wordt onder "witwassen van geld", wordt naar artikel 3 van hogervermelde wet van 11 januari 1993 verwezen. Dezelfde wet definieert de omstandigheden waarin geld of activa als illegaal moeten worden beschouwd. Buiten de hypothesen die in deze wettelijke bepalingen worden gevisceerd, moet geen aangifte worden gedaan bij de cel voor de verwerking van financiële informatie.

6.2.3. De bedrijfsrevisor mag in geen geval ter kennis brengen van de betrokken cliënt of van derden dat informatie aan de cel voor de verwerking van financiële informatie werd meegedeeld of dat een opsporingsonderzoek wegens witwassen van geld aan de

gang is. De bedrijfsrevisor moet zich bewust zijn van dit verbod dat hem wordt opgelegd door artikel 19 van de wet van 11 januari 1993.

6.3. Medewerking aan de prudentiële controle

Wanneer de revisor de functie uitoefent van commissaris in een sector die het voorwerp uitmaakt van een bijzondere controlewet, bijvoorbeeld voor kredietinstellingen, verzekeringsondernemingen, ziekenfondsen en landsbonden van ziekenfondsen, moet verwezen worden naar de controlewet. De bijzondere bepalingen in de controlewet leggen de medewerking op aan prudentiële controle door aan de publieke overheid verslag uit te brengen van de controle van beslissingen of feiten die een schending uitmaken van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen, statuten, de controlewet en besluiten of reglementen ter uitvoering hiervan.

BIJLAGE 1

Schematisch weergegeven, de hypotheses gevisieerd in de paragrafen 4.5, 5.1 en 5.2. van de aanbeveling betreffende de melding van boekhoudkundige fraude die een invloed heeft op de jaarrekening :

Een vermoeden van fraude	Fraude	Gevolg	Boekhoudkundige verwerking	Referenties
1. niet bevestigd				4.5.1.
2. bevestigd in feite	Juridisch onzeker			4.5.2. 5.1.
3. bevestigd in feite	Juridisch gepreciseerd	niet evalueerbaar		4.5.3. 5.2.2./3
4. bevestigd in feite	Juridisch gepreciseerd	evalueerbaar	niet gecorrigeerd	5.2.4./5
5. bevestigd in feite	Juridisch gepreciseerd	evalueerbaar	gecorrigeerd en/of voorzien	5.2.6.

Auteursrechterlijke overeenkomst

Opdat de Universiteit Hasselt uw eindverhandeling wereldwijd kan reproduceren, vertalen en distribueren is uw akkoord voor deze overeenkomst noodzakelijk. Gelieve de tijd te nemen om deze overeenkomst door te nemen en uw akkoord te verlenen.

Ik/wij verlenen het wereldwijde auteursrecht voor de ingediende eindverhandeling:

Forensic Auditing : de aanbodzijde

Richting: **Licentiaat in de toegepaste economische wetenschappen**

Jaar: **2006**

in alle mogelijke mediaformaten, - bestaande en in de toekomst te ontwikkelen - , aan de Universiteit Hasselt.

Deze toekenning van het auteursrecht aan de Universiteit Hasselt houdt in dat ik/wij als auteur de eindverhandeling, - in zijn geheel of gedeeltelijk -, vrij kan reproduceren, (her)publiceren of distribueren zonder de toelating te moeten verkrijgen van de Universiteit Hasselt.

U bevestigt dat de eindverhandeling uw origineel werk is, en dat u het recht heeft om de rechten te verlenen die in deze overeenkomst worden beschreven. U verklaart tevens dat de eindverhandeling, naar uw weten, het auteursrecht van anderen niet overtreedt.

U verklaart tevens dat u voor het materiaal in de eindverhandeling dat beschermd wordt door het auteursrecht, de nodige toelatingen hebt verkregen zodat u deze ook aan de Universiteit Hasselt kan overdragen en dat dit duidelijk in de tekst en inhoud van de eindverhandeling werd genotificeerd.

Universiteit Hasselt zal u als auteur(s) van de eindverhandeling identificeren en zal geen wijzigingen aanbrengen aan de eindverhandeling, uitgezonderd deze toegelaten door deze licentie

Ik ga akkoord,

Mara ROJAS Y ALCAZAR

Datum: